ŠVIESA

No. 1 SAUSIS-VASARIS-KOVAS, 1964

ŠVIESA
The Light

Prenumeratos kaina: metams $1.00
Pavienis numeris 25c

Politikos, Mokslo, Meno ir Literatūros
Trimėnesinis žurnalas

Leidžia Amerikos Lietuvių Darbininkų Literatūros Draugija, 102-02 Liberty Ave., Ozone Park, N. Y., 11417

Entered as second class matter at the Post Office at Jamaica, New York, under the Act of March 3, 1879

Redakcinė komisija: R. Mizara, A. Bimba. Atsakomingasis redaktorius: A. Bimba

No. 1 Sausis-Vasaris-Kovas (January-February-March), 1964 XXX

TURINYS

Mūsų žvilgsnis į ateitį - - - - - - - - - - - - - - - - - - 3
Trisdešimt metų. Rojus Mizara - - - - - - - - - - - - - - - 4
Kūjis. Eilėraštis. Jaunutis - - - - - - - - - - - - - - - - 5
Jo žodžiai — kibirkštis. Eil. El. Pilkauskaitė - - - - - - - - - 5
Trisdešimt metų žurnalui "Šviesai". Jonas Bulota - - - - - - - - 6
Prisiminus L. Prūseiką. J. Siurba - - - - - - - - - - - - - 13
Sveikinimas žurnalui "Šviesai". Eil. J. Juška - - - - - - - - - 13
Eksamerikietis surado savo tėvynę. J. Šimkus - - - - - - - - - 14
Jonas Kaškevičius. Nekrologas - - - - - - - - - - - - - - 15
Lietuvių tautos klasiko kūryba. Dr. A. Petrika - - - - - - - - - 16
Pamiršt nereikia. Eil. Stasys Jarušauskas - - - - - - - - - - - - - 23
Jaučiu — pavasaris. Eil. Elvyra Kubiliūtė - - - - - - - - - - 24
Artojui. Eil. Jonas Jurevičius - - - - - - - - - - - - - - 24
Labai gražu dar pagyvent sveikam. Dr. J. J. Kaškaitis - - - - - - - 25
Mūsų žurnalo "Šviesos" išleidimo reikalais. D. M. Šolomskas - - - - - 26
Jūsų knygos kaip kareiviai mūšyje. Bronius Raguotis - - - - - - - 27
Saviesiems. Eil. Jonas Šiožinys - - - - - - - - - - - - - - 30
Prof. Louise Pettibone Smith. K. Petrikienė - - - - - - - - - - - 31
Kelio pradžia. Eil. Janina Degutytė - - - - - - - - - - - - 32
Pirmyn, Jaunyste! Eil. Jonas Jurevičius - - - - - - - - - - - 32
Komunistai istorinėse Amerikos negrų kovose. A. Bimba - - - - - - - 33
Tarptautinė moterų diena šiemet. Ieva T. Mizarienė - - - - - - - - 38
Antano Strazdo gyvenimas ir poezija. V. Bovinas - - - - - - - - - 40
Sutramdyti Marsą. Eil. J. Subatavičius - - - - - - - - - - - - 42
"Šviesa" Lietuvoje buržuaziniais laikais. Julius Butėnas - - - - - - - 43
Kuklus prašymas. Eil. Pr. Pa-niškis - - - - - - - - - - - - - 43
Dailininko Eriko Varno kelias - - - - - - - - - - - - - - 44
Šviesia ateitimi jis neabejojo. M. Merkevičiūtė-Krikščiūnienė - - - - - 45
Sonetai. V. Mykolaitis-Putinas. Eilėraštis - - - - - - - - - - - 46
Kaip Brazilijos lietuviai mokėsi rašyti. S. J. Jokubka - - - - - - - 47
Puikus Apšvietos Keliarodis. V. Junevičius - - - - - - - - - - - 49
Gandro batai. Pasaka. Mykolas Sluckis - - - - - - - - - - - 50
Įžymioji gimdymo kontrolės močiūtė. J. Grigiškis - - - - - - - - - 51
Ji Nebijojo mirti už laisvę. Janina Šinkūnaitė - - - - - - - - - - 54
Kultūrinis Lietuvos suklestėjimas. Vladas Kavoliūnas - - - - - - - 55
"Šviesos" trisdešimtmečiui. B. Pranskus-Žalionis - - - - - - - - 57
Ąžuolas. Eil. Jonas Lapašinskas - - - - - - - - - - - - - 58
Sonetas. Eil. Aleksys Churginas - - - - - - - - - - - - - 58
Šitaip puikiai brąsta mūsų ateitis. Henrikas Zabulis - - - - - - - 59
Minties kibirkštis negesta. A. Liepsnonis - - - - - - - - - - - 61
Miške. Apsakymas. Jonas Avyžius - - - - - - - - - - - - - 63
Paaiškinimas ir atsiprašymas - - - - - - - - - - - - - - 64

Mūsų žvilgsnis į ateitį

Šiemet mes jau švenčiame savo žurnalo "Šviesos" 30-ąją metinę, o mums atrodo, kad tik pernai mes jį pradėjome leisti! Kaip smarkiai, kaip baisiai smarkiai gyvenimo ir istorijos ratas sukasi! Kaip daug kas pasikeitė, kaip daug kas įvyko per tuos trisdešimt metų! Užteks tik vieno pavyzdėlio. Kai mes pradėjome leisti "Šviesą" 1934 metų pradžioje, dar niekas iš mūsų nė nesapnavo apie atominį ginklą, apie termoniuklinę bombą, apie atominę gadynę, kurioje vienos bombos sprogimas gali nušluoti milžinišką miestą ir sunaikinti kelis milijonus žmonių. Nūnai dvi didžiosios valstybės—Jungtinės Amerikos Valstijos ir Tarybų Sąjunga — turi atominių ginklų, kuriais, kilus karui ir juos paleidus darban, į 24 valandas galima būtų sunaikinti pusę žmonijos!

Gal ne taip aiškiai ir ryškiai, bet tie trisdešimt metų žymiai pakeitė ir mus pačius. Kai pradėjome leisti "Šviesą", mes palyginti tebebuvome jauni, pačiame amžiaus gražume vyrai ir moterys, kuriems atrodė joks darbas ne per sunkus, ne per didelis. Ateitis, visa ateitis priklausys mums. Visos mūsų organizacijos gražiai bujojo, visas tinklas jų. Kiekvienoje kolonijoje puikiai veikė didžiųjų organizacijų kuopos, pilna buvo pašalpinių draugijų, klubų, ratelių, klestėjo skaitlingi meniniai kolektyvai. Turėjome gan daug čia gimusio ir augusio jaunimo... Ką jau bekalbėti... O šiandien? Turime prisipažinti, kad tie trisdešimt metų baisiai praretino mūsų senosios kartos gretas, tiesiog nušlavė daug įvairių draugijų bei klubų. Tai visa tiesa, ir tai labai liūdna. Nereikia nė sakyti, jog tokia padėtis sudaro puikiausią dirvą plisti pesimizmui, kartais net beviltiškumui. Neretai išgirstame balsą: "Viskas baigta! Tuščia bekalbėti apie ateitį!"

Bet mes esame pažangūs žmonės. Mes niekados nebuvome kad ir sunkiausiais laikais, kad ir tamsiausiais laikais beviltiški pesimistai. Jais negalime būti ir šiandien. Mums ir dabar toli gražu negali būti viskas baigta, ir toli gražu nėra viskas baigta. Mes privalome, mes turime nesiliauti žiūrėję į ateitį, kalbėję apie ateitį, svajoję ir sapnavę apie naujus žygius, naujus darbus, naujus uždavinius. Tik apsidairykime apie save. Mūsų pažangioji spauda tebesilaiko tvirtai, — gal net tvirčiau, negu niūriaisiais reakcijos siautėjimo laikais prieš keletą metų. Arba pasižiūrėkime į mūsų didžiąją Amerikos Lietuvių Darbininkų Literatūros Draugiją (sutrumpintai: LLD), kuri leidžia žurnalą. Ji atsilaikė prieš visas audras ir nūnai tvirčiausiai tebestovi ant abiejų kojų. Ji savo gretas tebeskaito tūkstančiais. O tiek ir tiek turime pavyzdžių, kurie parodo, kad jos augimui dirva toli gražu tebėra neišsemta. Visoje eilėje kolonijų jos kuopos įrašo naujų narių. Jei kur tačiau užtinkame merdėjimo, tai tik todėl, kad ten kažin kaip įsigalėjo pesimizmo liga. Ja susirgo mūsų veikėjai, ir rezultatas: išsibraukė iš kuopų nariai, išnyko parengimai.

Štai kodėl nuolatos reikia kalbėti apie ateitį ir naujus žygius, nes kaip tik tokios kalbos sustiprina mus dvasioje, neleidžia mums tapti nebepagydomais pesimistais, užsidarėliais, gyvaisiais lavonais!

Šia istorine proga, švęsdami savo žurnalo 30-ąją metinę, ryžkimės ateičiai. Ypatingo dėmesio kreipkime į mūsų LLD gretų stiprinimą. Visuomet reikia atsiminti, kad jeigu LLD bus gyva ir tvirta, gyvas ir tvirtas bus visas pažangusis Amerikos lietuvių judėjimas, klestės mūsų pažangioji spauda, gyvuos meniniai kolektyvai (mūsų šaunieji chorai), kolonijose bus gausu kultūrinių parengimų, visiems, nepaisant jau mūsų didelės daugumos didžiulės metų naštos ant pečių, gyvenimas bus linksmesnis ir prasmingesnis, mūsų prakilniosios darbininkiškosios idėjos, kurioms esame paaukoję pačias gražiausias savo gyvenimo dienas, dar plačiau išplės savo sparnus. Kaip tik tų mūsų idėjų ir idealų nesulaikomi laimėjimai mūsų senojoje tėvynėje Lietuvoje ir visame socialistiniame pasaulyje bei pavergtųjų žmonių masėse visame kapitalistiniame pasaulyje mums tarnauja neišsemiamu padrąsinimo, įkvėpimo ir paskatinimo šaltiniu.

Trisdešimt metų!

ROJUS MIZARA

Vienas didžiųjų Lietuvių Literatūros Draugijos užmojų buvo nutarimas pradėti leisti žurnalą "Šviesą". Tuomi buvo atitaisyta klaida, kurią mūsų judėjimo vadovybė padarė 1918 metais, kai ji, uždarius "Naująją Gadynę", neleido kito žurnalo.

Nutarimas leisti "Šviesą" buvo padarytas 1933 metais, ir man buvo pavesta, su talka kitų, "Šviesą" redaguoti. Redakcinėn komisijon įėjo: J. J. Kaškiaučius, S. Sasna, V. J. Senkevičius ir A. Bimba.

Jei man kas tuomet būtų pasakęs, kad 1964 metais mes visi tuolaikinio kolektyvo nariai būsime gyvi, kad žurnalas tebeišeidinės ir mes džiaugsimės 30-ąja metine sukaktimi, vargiai būčiau tikėjęs, būtų atrodę, kad pranašystė per daug jau drąsi!

Pirmaisiais metais žurnalas ėjo 64 puslapių. Taigi redagavimo našta, atsižiūrint į tai, kad "Laisvė" ėjo dienraščiu, šešis kartus per savaitę, kad čia reikėjo dėti jėgas, nebuvo lengva. 1935 metai man jau buvo lengvesni. O su 1936-aisiais metais "Šviesos" redagavimą perėmė Antanas Bimba, dabartinis redaktorius. Tačiau ir šituos žodžius rašantysis su "Šviesa" ryšių niekad nesutraukė, kiek begalėdamas jai rašė.

Nesinori man dabar nieko sakyti apie "Šviesos" nueitą kelią. Mieliau būtų išgirsti, ką sako kiti žmonės, iš toliau stebį žurnalą; lai jie pasako savo nuomonę apie jo atliktą vaidmenį. Tarsiu tik truputį.

Žurnalą leisti mus vertė tai, kad mūsų žmonės, mūsų veikėjai giliau susipažintų su visuomeniniais klausimais, kad jie labiau apsišviestų politiškai. Atsiminkime, prieš 30 metų pas mus, JAV pažangiuosius lietuvius, dar vis buvo pasidalinimas,— nedidelė grupė gerų žmonių buvo atskilę. Šalyje dar vis siautėjo krizė. Darbininkai masiškai linko prie komunistų, prie pažangiųjų; JAV Komunistų partija turėjo daugiau kaip 100,000 narių. Kūrėsi darbo unijos, tvirtėjo visas darbininkų judėjimas.

Iš kitos pusės: Vokietijoje įsistiprino kruvinasis fašizmas-hitlerizmas, šaukė už karą; jo agentai siautėjo ir pas mus. Reikėjo visa tai atmušti, reikėjo veikti visais frontais. Tam ir buvo pradėta leisti "Šviesa".

Nors tuomet buvome 30 metų jaunesni, kur kas gajesni, bet turėjome mažiau patyrimo, todėl ir žurnalą redaguoti nebuvo jau taip lengva. Negavome didesnės talkos iš užsienio. Su Lietuva mūsų ryšiai buvo silpnučiai. Ten tebesiautėjo fašizmas. Rašytojai, poetai, kurie veikė viešai, nedrįso mums rašyti, nedrįso net su mumis susisiekti. Daug geriausių kovotojų buvo sugrūsti į Lietuvos kalėjimus; kiti veikė giliame pogrindyje. V. Kapsukas, kuris žadėjo būti mūsų nuolatiniu bendradarbiu ir kuriame mes dėjome daug vilčių, sunkiai susirgo ir 1935 metų pradžioje mirė. Žurnalą redagavome savomis jėgomis, su labai mažyte talkele iš kitur.

Sunkumų, neaiškumų parėjo dar ir iš to: Hitleris siautėjo Vokietijoje, Mussolinis — Italijoje; fašizmo grėsmė grūmojo visam pasauliui, o tvirto anti-fašistinio fronto nebuvo. Tik 1935 metais įvykęs Kominterno VII-asis Kongresas, kuriame vadovavo Jurgis Dimitrovas, nustatė aiškias gaires, atidarė plačius horizontus, sudarė programą masiniam Liaudies Frontui. Prasidėjo nauja era. Pasidarė smagiau gyventi ir dirbti; lengviau buvo ir spaudą redaguoti.

Praėjo Antrasis pasaulinis karas, mūsų kraštą užgulė juoda reakcijos banga—makartizmas; amerikinis fašizmas iškėlė galvą.

Lietuviškų fašistų skundų dėka, JAV prokuroras (justicijos departmento sekretorius) Herbert Brownell 1954 m. sausio 22 d. paskelbė, kad jis įdedąs Literatūros Draugiją (ir LDS) į subversyvių sąrašą, kad ALDLD turinti registruotis kaip "svetimos valstybės agentūra".

Iškilo nauja problema, užėjo tiesiog sunkus metas. Buvo žmonių, kurie manė, kad reikią nuleisti rankas ir organizaciją likviduoti, o tai būtų reiškę ir "Šviesos" leidimo sulaikymą. Bet didelė dauguma narių ir,

žinoma, vadovybė, pasisakė už tai, kad reikia atkakliai kovoti, būtų didžiausias nusikaltimas pasiduoti reakcijai be jokios kovos, be mūšio.

Aišku, šiuo klausimu kova buvo teisminė, bet jai reikėjo daug išlaidų. Organizacija kovojo už savo gyvybę, už išlikimą, ir kovojo, pasakysime, ryžtingai. Ėjome į teismus. Kai žemesniajame teisme pralaimėjome, kreipėmės į aukštesnįjį — čia jau vienas iš dviejų teisėjų palaikė mūsų pusę. Tuomet ruošėmės stoti į šalies Aukščiausįjį teismą. Brownellis susirūpino; bijojo, kad Aukščiausiajame teisme jis gali prakišti. 1957 m. spalio 4 d. prokuroras paskelbia, kad jis atšaukia tai, ką buvo padaręs 1954 metais, taipgi jis pripažįsta, kad ALDLD (ir LDS) **nėra subversyvės!**

Visa ta byla kainavo daug, ir per kurį laiką dėl stokos pinigų "Šviesa" buvo leidžiama tik 16-kos puslapių. Bet ji buvo leidžiama.

Ir šiandien, aišku, pasižvalgę į praeitį, džiaugiamės dėl nueito kelio; džiaugiamės tuo, kad kovojome. Kovodami — laimėjome! Tuo, žinau, džiaugiasi ir visa pažangioji JAV lietuvių visuomenė.

Na, bet visa tai—praeitis. Smagu paimti į rankas ano meto "Šviesos" komplektus, pavartyti juos ir pagalvoti. Jeigu šiandien tektų tokį darbą pradėti, kokį pradėjome prieš trisdešimt metų, gal jis būtų tobulesnis, geresnis.

Lai taria savo žodį kiti.

KŪJIS

Muša kūjis, muša kala
Jis pasaulį ant priekalo.
Smarkus smūgis į priekalą,
Tai atmiešia šaltą karą.

Stipri ranka valdo kūji,
Kad pakėlus liaudies būvį.
Kūjis muša į priekalą,
Kovon šaukia proletarą.

Kūjis muša vis skardžiau,
Kad išgirstų jį greičiau.
Kūjo balsas toks skardus,
Kad permaino jis laikus.

Vieną sykį kad jau movė,
Tai net sputniką iššovė, —
Ir ne vieną, o net du,
Su šunim taip dideliu.

Kūjis daros vis sunkesnis
Ir jo smūgis vis skaudesnis;
Kiek tik smūgių į priekalą
Vis pataiko kapitalą.

Kūjis smogia, ir jis smogs,
Kol priekalas nesusprogs,
Nereikės tuomet priekalo,
Nes nebus jau kapitalo!

Jaunutis

JO ŽODŽIAI—KIBIRKŠTIS

(Skiriu Antanui Bimbai)

Pušų daina ant gimto kranto
Ties gintarine Palanga
Sušildė širdį emigranto
Tėvynės ilgesio jėga.
Juk jauną ąžuolą palaužti
Gyvenimo audroms sunku.
Jaunuolis veržėsi į aukštį
Pro juodus dūmus fabrikų.

Jis siekė, kad draugai suprastų,
Ką reiškia Laisvė ir žmogus,
Ir mums per šėlstantį Atlantą
Jis tapo artimas, brangus.
Tarsi reklamos keitės metai
Ir gimdė Frankus krukelius,
Bet pažangių lietuvių ratui
Jo plunksna nušvietė kelius.

O aš žinau — sunku surasti
Tvirtesnę jėgą už žodžius:
Tai kibirkštis, uždegus naktį
Šimtus rusenusių širdžių.
Nors šiandien, obelim pražydus,
Baltai pasipuošė galva —
Jo žodžiai kietą plieną lydo
Širdim jaunatviškai karšta.

Elvyra Pilkauskaitė
Lietuvos Žemės ūkio akademijos studentė

Trisdešimt metų žurnalui "Šviesai"

JONAS BULOTA
Vilniaus universiteto dėstytojas

Per trisdešimt metų vaikas išauga vyru, tampa inžinierium, rašytoju, mokslininku, visuomenės veikėju. Istoriniu pažiūriu toks laikotarpis nėra ilgas, tačiau gyvenime pasitaiko dešimtmečių, kurie atstoja šimtmečius. Viename iš tokių audringų šio amžiaus dešimtmečių ir gimė pažangus Amerikos lietuvių darbininkų literatūros draugijos (LLD) trimėnesinis organas "Šviesa". Nuo pirmojo numerio, išėjusio Brukline, 1934 m. pradžioje, jis pasivadino politikos, mokslo, meno ir literatūros žurnalu, tokiu skaitytojas jį gauna ir šiandien.

Rašant šią apžvalgą Vilniuje, sunku pilnai įsivaizduoti "Šviesos" reikšmę pažangiems Amerikos lietuviams darbininkams ir inteligentams. Mums Lietuvoje "Šviesa", greta "Laisvės" ir "Vilnies", tapusi neišsekamu šaltiniu, ištisa enciklopedija žinių apie bene audringiausią, turtingiausią istoriniais įvykiais ir idėjomis XX amžiaus laikotarpį. Iš šio šaltinio semia žinias demokratinio darbininkų judėjimo Lietuvoje, Amerikoje ir visame pasaulyje istorikas, literatas, žurnalistas, aukštosios mokyklos dėstytojas.

Perversti storus šio laikotarpio laikraščių komplektus praktiškai neįmanoma. Tuo tarpu "Šviesa" su atskirų numerių ir metų turinio rodyklėmis, su gana griežtai nusistovėjusiais dailiosios literatūros, publicistikos, kritikos, mokslo ir technikos skyriais palengvina skaitytojui susirasti dominančią medžiagą iš bet kurio siauresnio laikotarpio.

Pirmasis laikotarpis

"Šviesos" istoriją galima suskirstyti į tris periodus, turinčius skirtingą reikšmę skaitytojui, gyvenančiam Lietuvoje ir už jos ribų. Pirmajame periode, 1934-1939 metais, žurnalas gana gausiai spausdino buržuazinės Lietuvos kairiųjų rašytojų, neturėjusių galimybės dėl cenzūros varžymų spausdintis pačioje Lietuvoje, kūrinius. "Šviesos" skiltimis, greta "Laisvės" ir "Vilnies", plačiai naudojosi TSRS gyvenusieji lietuvių proletariniai rašytojai. Pagaliau, žurnale gausiai reiškėsi ir JAV pažangūs lietuvių rašytojai: poetai, prozaikai, publicistai.

Taigi, "Šviesa" tais metais buvo bendro kairiosios lietuvių literatūros fronto atstovas. Antra vertus, išsamūs, cenzūros neliesti ideologinio pobūdžio straipsniai rašyti Amerikos draugų, straipsniai apie pažangų judėjimą Lietuvoje, Amerikoje ir visame pasaulyje, apie augančią fašizmo grėsmę ir objektyvi medžiaga apie TSRS tautų kultūrinio ir ekonominio gyvenimo laimėjimus apsprendė žurnalo reikšmę ir vertę kiekvienam pažangiam skaitytojui.

Supažindindamas pasaulio lietuvius su demokratine literatūra, visuomeninio judėjimo, revoliucinės teorijos ir praktikos, mokslo, ateizmo, technikos, medicinos ir kitais klausimais, žurnalas "Šviesa" išvarė gilią vagą lietuvių nacionalinės kultūros, pažangios minties ugdymo istorijoje. Norinčiam susipažinti su paskutiniais buržuazinės Lietuvos egzistavimo metais ir blaiviu, objektyviu to laikotarpio vertinimu iš šalies, be cenzūros varžtų, šio periodo "Šviesos" komplektai dar ilgai bus vienas iš pagrindinių šaltinių.

Antrasis laikotarpis

Nemažiau įdomus ir antras "Šviesos" istorijos periodas: 1940-1945 metai. Karo Europoje pradžia, Tarybų valdžios įsikūrimas Lietuvoje ir tuojau po to sekę tragiški lietuvių liaudžiai hitlerinės okupacijos metai pastatė žurnalą į nelengvą padėtį. 1940-1941 m. užmegzti glaudūs, laisvi ryšiai su Tarybų Lietuva staiga nutrūko, žurnalui net nesuspėjus tinkamai jais pasinaudoti.

Praėjus maždaug pusmečiui po karo tarp TSRS ir Vokietijos pradžios, "Šviesai" atėjo nelaukta parama: į Ameriką pradėjo plaukti laiškai su į TSRS gilumą pasitraukusių pažangių lietuvių rašytojų kūriniais. Nuo 1942 m. pradžios "Šviesoje" smarkiai išaugo literatūrinis skyrius, karo metais ta-

pęs svarbiausia ir plačiausia žurnalo dalimi.

Tų metų "Šviesos" puslapiuose naujausia realistinė lietuvių literatūra atsispindėjo plačiausiai ir giliausiai. Amerikos skaitytojas gal būt pirmą kartą buvo taip puikiai informuotas apie naujausią ir geriausią lietuvių prozą, poeziją, publicistiką. Amerikos lietuvis, pasklaidęs "Šviesos" puslapius, savo akimis galėjo įsitikinti, kad geriausioji, vertingiausioji ir didžiausioji lietuvių inteligentijos dalis nuėjo kartu su liaudimi, atsisakė hitlerininkų peršamos "naujosios Europos" su konclageriais, stojo į aktyvią kovą prieš hitlerinius okupantus. Gimtojo krašto tais metais žurnalas nepasiekdavo.

Kaip matome, šis "Šviesos" laikotarpis įdomesnis ir reikšmingesnis Amerikos skaitytojui, nors literatūrinė žurnalo dalis, ypač poezija ir publicistika, skirta neretai specialiai Amerikos skaitytojams, turi išliekamąją vertę, dar laukia tyrinėtojų. Pavyzdžiui, mums Lietuvoje nežinoma ar beveik nežinoma pažangių Amerikos lietuvių poetų kūryba karo temomis, o ji gausiai ir plačiai atsispindėjo "Šviesoje".

1945-1946 metais prasideda trečiasis "Šviesos" gyvavimo periodas, kuris siekia mūsų dienas. Pokario metais "Šviesa" vėl atgavo ankstesnę kryptį, pateisindama politikos, mokslo, meno ir literatūros trimėnesinio žurnalo vardą.

Pirmieji metai

Tam, kas nori apžvelgti "Šviesą" iš šalies, neturėdamas galimybės plačiau pasikalbėti su jos kūrėjais ir bendradarbiais, o naudodamasis tik žurnalo komplektais, darbą žymiai palengvina ilgamečio ir dabartinio šio leidinio redaktoriaus gerbiamojo A. Bimbos pasisakymai pačiame žurnale. Tai — pranešimas apie "Šviesą" LLD suvažiavimui Brukline ("Šviesa", 1938, Nr. 3) ir straipsnis "Šviesos" dešimtmetis" ("Šviesa", 1943, Nr. 3).

Pasirodo, žurnalas buvo sumanytas kaip 1918 m. užsidariusios "Naujosios gadynės" tęsinys, kadangi po minėto leidinio sustojimo pažangioje Amerikos lietuvių literatūroje atsirado didelė spraga. Laikraščiai ir LLD leidžiamos knygos bei brošiūros šios spragos užpildyti nepajėgė. Reikėjo žurnalo, kuris atliktų propagandinį, mokslinį ir literatūrinį vaidmenį.

Išleidę 1934 m. pradžioje "Šviesą" ir netrukus (1935 m. pradžioje) jos apimtį dėl lėšų stokos turėję sumažinti nuo 64 iki 32 puslapių, žurnalo leidimo iniciatoriai net buvo suabejoję dėl tolesnio "Šviesos" likimo. Tačiau skaitytojų apklausa ir diskusija 1938 m., LLD suvažiavimo išvakarėse ir pačiame suvažiavime parodė, kad "devyni dešimtadaliai diskusantų ir draugijos narių, balsavusių tą klausimą kuopose, pasisakė už tolimesnį "Šviesos" leidimą. Taip išsisprendė likimas žurnalo, kuris su kiekvienu numeriu, nepaisant sumažėjusios apimties, augo ir gilėjo turinio atžvilgiu.

Jau pirmuoju numeriu "Šviesa" užsirekomendavo kaip rimtas visuomeninis literatūrinis žurnalas. Be pačio redaktoriaus R. Mizaros straipsnių "Dešimt metų be Lenino", "Draugai ir priešai apie Sovietų valdžią Lietuvoje", publicistikos skyriuje randame porą išsamių apžvalgų apie fašizmą Europoje ir Amerikoje, o taip pat pirmąjį J. Siurbos straipsnį iš serijos "Amerikos negrų problemos", spausdintą "Šviesoje" ištisus metus. Dailiosios literatūros skyriuje pasirodė St. Jasilionio ir J. Kaškaičio eilės. Šių dviejų poetų kūrybos spausdinimas vėliau virto ilgamete "Šviesos" literatūrinio skyriaus tradicija. Prozos skyriuje, be vertimų, žurnalas pateikė skaitytojams TSRS gyvenusio A. Tremtinio (P. Užkalnio, dabar —Vilniaus universiteto docento) rašomo romano fragmentą "Neilgos valandos".

Pirmojo numerio literatūros apžvalgoje skaitome plačius straipsnius apie pažangią Amerikos literatūrą, teatrą ir, berods R. Mizaros (R-DA) padarytą pažangių Amerikos lietuvių prozaikų ir poetų kūrybos apžvalgą. Jei dar paminėsime platų skyrių "Organizaciniai reikalai", o taip pat įdomų skyrių "Mokslas ir technika", kuriame, tarp kitko, pasisakė dr. J. Kaškiaučius, vėliau — ilgametis ir nuolatinis "Šviesos" bendradarbis, o taip pat bibliografinę žurnalo dalį, apžvelgiančią ir anotuojančią naujas JAV lietuvių knygas ir leidinius, nesunku susidaryti vaizdą, kokią puikią dovaną gavo žurnalo skaitytojai.

Su antruoju numeriu

Sekančiu numeriu "Šviesos" redakcija dar labiau išplėtė literatūrinį skyrių, be eilėraščių, išspausdino R. Mizaros novelę "Nemalonus atsitikimas". Du originalius straipsnius atsiuntė "Šviesai" V. Kapsukas ir J. Juraitė (E. Tautkaitė), gyvenę Tarybų Sąjungoje. Be to, šiame numeryje randame straipsnius apie vokiečių komunistų vado E. Telmano gyvenimą, JAV Komunistų partijos 8-ją konvenciją, Komunistinio internacionalo stiprinimą, hitlerinės Vokietijos gyvenimo apžvalgą, medžiagą apie TSRS tautų gyvenimą ir kt. Tai rodo, kad "Šviesa" nuo pirmųjų numerių stengėsi aprėpti didžiulį problemų ir klausimų, jaudinančių skaitytoją, ratą.

Įdomu pažymėti, kad antrame žurnalo numeryje pirmą kartą pasirodė skyrelis "Fašistų valdomoj Lietuvoj". Čia pasisakė apie tą laiką Lietuvoje iš kalėjimo išėjęs autorius, pasislėpęs po slapyvardėmis E. R. Dabar mes žinome, kad "Šviesoje" gausiai įvairiomis temomis rašęs E. R., Eugenijus Rėza, O. B., O. Braja ir O. Breivė buvo gabus publicistas, dabar — istorijos mokslų daktaras Lietuvoje Juozas Jurginis.

Šia proga norisi pasidžiaugti viena "Šviesos" redakcijos klaida, padaryta, žinoma, ne dėl jos redaktorių kaltės. 1942 m. pradžioje Ameriką pasiekė negalutinai patvirtintos žinios dėl eilės lietuvių inteligentų žuvimo pirmosiomis karo dienomis. Jų tarpe buvo ir J. Jurginis, kurio nekrologas pasirodė tų metų "Šviesos" Nr. 2. Kaip gerai, kad tai buvo klaida, ir, praslinkus karo šmėklai, J. Jurginio straipsniai vėl pasirodė "Šviesoje"!

Sunku susilaikyti nepacitavus keletą eilučių iš E. R. (J. Jurginio) reportažo "Kaunas po penkerių metų", išspausdinto "Šviesos" 1934 m. Nr. 2. Rašydamas apie pagarsėjusį aferistą Lapėną, autorius perduoda tokį linksmą epizodą: "Automobiliu važiavo Lapėnas ir drauge vežėsi savo bičiulį profesorių Krėvę-Mickevičių. Važiuodamas Lapėnas pro tik ką pastatytus namus sako: "Pone profesoriau, kaip patinka mano namai?"— "Labai puikūs, tik aš matau juose vieną defektą". — "Na kokį būtent?" — "Jie kažkaip labai negražiai į kalėjimo pusę žiūri".

To pačio numerio kritikos skyriuje plačiai aptariama TSRS gyvenančių lietuvių rašytojų veikla, Amerikos pažangių lietuvių rašytojų knygos ir kt. Sekančiuose žurnalo numeriuose pasirodo vis nauji ir nauji autoriai iš JAV, TSRS ir pačioje Lietuvoje gyvenančių lietuvių mokslo, literatūros, meno, visuomeninio gyvenimo veikėjų tarpo, gausėja, gerėja ir įvairėja "Šviesos" turinys.

Žodis apie turinį

Šioje apžvalgoje net prie geriausių norų mes negalėtume išvardinti dargi pačių geriausių R. Mizaros, A. Bimbos, D. M. Šolomsko, A. M. Metelionio, J. Kaškiaučiaus-Kaškaičio, F. Abeko (F. Akelaičio), A. Petrikos ir K. Petrikienės, V. Tauro (K. Vidiko) V. Bovino (V. Pėstininko), V. Andrulio ir daugelio, daugelio kitų autorių "Šviesoje" tilpusius straipsnius — tai užimtų daug puslapių. Be to, didelė dalis straipsnių ir literatūrinių kūrinėlių pasirašyti slapyvardėmis ir slapyraidėmis, kurių išaiškinimas užims dar nemaža laiko. Iš anksto atsiprašydami tų "Šviesos" bendradarbių, kurių straipsnių ir pavardžių dėl vietos ir laiko stokos, ar tiesiog dėl nežinojimo, kam priklauso įvairios slapyvardės, nepaminėsime, bandysime paliesti svarbesnius momentus iš prieškarinės "Šviesos" istorijos.

1934 m. Nr. 4 žurnalas pradėjo spausdinti M. Gorkio kalbą, pasakytą I TSRS Tarybinių rašytojų suvažiavime. Vėliau "Šviesa" visą laiką skyrė daug vietos rusų klasikinės literatūros korifėjams, plačiai paminėdama A. Puškiną, N. Nekrasovą, N. Dobroliubovą, L. Tolstojų, N. Ostrovskį, V. Majakovskį ir kitus, pabrėždama jų reikšmę demokratinės, realistinės literatūros augimui visame pasaulyje. R. Mizaros, J. Kaškaičio straipsniai apie pažangius lietuvių ir vakarų rašytojus, A. Petrikos kritiniai etiudai apie V. Kudirką, A. Jakštą-Dambrauską, P. Višinskį, pastabos apie J. Biliūną ir kitus mūsų rašytojus rodo, su kokiu rimtumu "Šviesos" leidėjai žiūrėjo į realistinės lietuvių literatūros ir kritikos ugdymą.

Z. Angarietis, komentavęs pirmuosius "Šviesos" numerius ir recenzavęs R. Mizaros novelę "Nemalonus atsitikimas", tapo nuolatiniu žurnalo bendradarbiu. Kartu su juo ir kiti TSRS gyvenę lietuvių rašytojai ir kritikai su dideliu dėmesiu sekė "Šviesą", bendradarbiavo joje prozos, poezijos kūriniais, kritiniais ir publicistiniais straipsniais.

1935 m. žurnalas plačiai paminėjo V. Kapsuko mirtį. Ištisas tų metų antras numeris buvo paskirtas V. Kapsuko atminimui. Be plačių R. Mizaros ir J. Kaškiaučiaus straipsnių apie V. Kapsuko gyvenimą, revoliucinę veiklą ir kūrybą, paremtą laiškų ištraukomis, St. Jasilionio ir J. Kaškaičio eilių, skirtų V. Kapsuko atminimui, "Šviesa" išspausdino įvairią dokumentinę medžiagą, surištą su šio nepamirštamo žmogaus mirtimi. Sekančiame, trečiame "Šviesos" numeryje išspausdintas įdomus R. Mizaros straipsnis "Kapsukas kaipo draugas". Šie žurnalo numeriai ir šiandien yra rimta istorinė medžiaga kiekvienam, besidominčiam V. Kapsuko gyvenimu ir veikla.

J. Karčiaus (A. Maginsko) ir kitų autorių kūrinėliai, atsiųsti "Šviesai" iš buržuazinės Lietuvos kalėjimų ar pogrindžio, arba paimti iš kalėjimuose leistų rankraštinių leidinėlių, šiandien dar nesurastų, o gal jau negrįžtamai žuvusių, padeda mums išaiškinti ir suprasti proletarinės lietuvių literatūros augimo kelią, nustatyti atskirų rašytojų kūrybos likimą. Pavyzdžiui, remiantis "Šviesos" 1938-1939 m. komplektais buvo išaiškinta nemaža dalis poeto A. Jasučio-Julmio, žuvusio Ispanijos pilietiniame kare, literatūrinio palikimo, ilgus metus buvusio visai nežinomu Lietuvos skaitytojams.

Nuo 1936 m. antrojo numerio "Šviesos" redaktoriumi tapo A. Bimba. Vėliau, kalbėdamas apie ankstyvąją "Šviesą" ryšium su jos dešimtmečiu, jis turėjo pilną teisę pasakyti, kad "Beveik visus istorinio pobūdžio straipsnius šiandien galima skaityti su didele nauda. Straipsniai bėgamomis temomis dabar jau virtę istorija ir juos skaitydamas prisimeni tas problemas, kurias ne tik mes amerikiečiai, bet visa žmonija bandė išspręsti. Paimkime Ispanijos liaudies 1936-1939 metų kovas prieš fašizmą. Dabar apie tai skaitai ir stebiesi, kur buvo demokratinių kraštų protas ir sąžinė, kad leido Franco, Hitleriui ir Musoliniui laimėti? Arba lietuvių tautos kova su smetonizmu. "Šviesoje" tilpę straipsniai labai puikiai nušviečia tą visą laikotarpį".

Kovų ir pergalių dienomis

1940 metų vasarą, Lietuvai įsijungus į TSRS, "Šviesa" trečio numerio įžanginiame straipsnyje rašė: "Lietuva žengia į šviesią ateitį. Dabar lietuvių tauta parodys, ką ji gali. Šeimoje kitų laisvų tautų, ji nebus paskutinė nei moksle, nei kultūroje, nei darbe. Lietuva žygiuoja pirmyn! Geriausio jai pasisekimo!"

Visą šį numerį žurnalo redakcija operatyviai panaudojo didžiuliems pasikeitimams Lietuvoje nušviesti, kartu nepamiršdama priminti ir slogios buržuazinės praeities. Greta J. Kaškiaučiaus straipsnio "Sveikata laisvoje Lietuvoje", plačios D. M. Šolomsko apžvalgos "Laisva Lietuva Sovietų Sąjungoj", komentarų "Lietuvos pramonės galimybės", eilėraščių, sveikinančių Tarybų Lietuvą, tame "Šviesos" numeryje randame LLD Centro komiteto pirmininko P. Pakalniškio straipsnį "Mūsų kova už laisvą Lietuvą", kuriame aptariama ir vertinama Amerikos lietuvių darbininkų parama už laisvę kovojusiai Lietuvos liaudžiai, gausiai cituojami buržuazinės Lietuvos politinių kalinių laiškai į Ameriką.

Paskutinis 1940 m. "Šviesos" numeris buvo šventinis Amerikos lietuviams. Jame plačiai pažymėta 25-oji LLD gyvavimo sukaktis. Aptardamas lietuvių inteligentijos uždavinius Tarybų Lietuvoje ir pabrėždamas, kad tik menka saujelė inteligentų atsisakė žengti su liaudimi, žurnalas griežtai pasmerkė tuos, "... kurie paslapčiomis ar atvirai veda kovą prieš mūsų socialistinę tėvynę. Tie tipai, kurie sėdėdami Berlyne ar Šveicarijoje, ar JAV, intriguoja prieš savo tėvynę, bus įrašyti į istoriją, kaip juodžiausi išgamos".

Literatūriniame to numerio skyriuje buvo išspausdinta J. Kaškaičio poemėlė "Naujoji Lietuva". Iki 1940 m. pabaigos "Šviesa" beveik nelietė Europos įvykių, prasidėjusio antrojo pasaulinio karo. Tačiau jau pirmas 1941 m. žurnalo numeris išėjo su

įžanginiu straipsniu "Ar pasikartos istorija?", kuriame nurodoma, kad ir Amerika jau atsidūrė 1917 metų karo didžiosios tragedijos išvakarėse. Nors šiame žurnalo numeryje dar matome A. Petrikos straipsnį apie V. Tauro (K. Vidiko) literatūrinę kūrybą, R. Matuzevičiaus — apie Amerikos demokratijos dainių poetą V. Vitmeną, "Šviesos" puslapiai jau kelia skaitytojui nerimą ir susirūpinimą ateitimi. Šį įspūdį dar labiau sustiprino sekantis, antrasis 1941 m. numeris, pasirodęs hitlerinės agresijos prieš TSRS išvakarėse. Viršelyje išspausdinta O. Rodeno skulptūros "Mąstytojas" kopija, platūs straipsniai apie įvykius Europoje nustelbė eilę kitų įdomių literatūros ir mokslo straipsnių, V. Vitmeno eilių vertimus į lietuvių kalbą bei kitą eilinę medžiagą.

Mirtis žmonijos priešams!

Trečiasis tų metų "Šviesos" numeris pasirodė tuomet, kai Lietuva jau buvo okupuota hitlerininkų. Neturėdama išsamesnių žinių apie įvykius Lietuvoje, "Šviesa" pasitenkino bendro pobūdžio straipsniais—įžanginiu "Pasaulis prieš nacizmą", D. M. Šolomsko "Į pergalę — sunaikinti fašizmą" ir kt. Neturėdama originalios kūrybos apie karą, redakcija išspausdino M. Lermontovo eilėraštį "Borodino", be to, plačiai paminėjo T. Ševčenkos 80-ąsias mirties metines.

"Viskas laimėjimui karo", "Mirtis sužvėrėjusiams naciams", "Didžioji gamybos kova Amerikoj" — skamba 1941 m. "Šviesos" Nr. 4 antraštės. Straipsnyje "Tebūva Lietuva laisva" R. Mizara, apžvelgęs lietuvių liaudies kovas už laisvę nuo 1905 metų, išreiškė tvirtą įsitikinimą, kad Lietuva, nusikračiusi hitlerinių grobikų jungą, vėl bus laisva ir dėl šios laisvės lietuviai "nesigailės nei pastangų nei gyvybių!" Tame pačiame numeryje plačiai aptariami ūkiniai ir pramoniniai TSRS rezervai, su kuriais teks susidurti hitlerininkams.

1942 m. pradžioje "Šviesos" redakciją pasiekė TSRS gilumoje atsidūrusių lietuvių poetų kūryba. Pirmame tų metų numeryje redakcija įspėjo skaitytojus, kad sekančiame (Nr. 2) įdės didelį pluoštą naujausių S. Nėries, A. Venclovos, K. Korsako, L. Giros, J. Šimkaus eilėraščių. Visas tas numeris buvo užpildytas šių poetų kūriniais, palydėtais šiltu redakciniu straipsniu "Lietuvos poeto sielos balsai". Be to, žurnale pasirodė 1940-1941 m. rašytos M. Montvilos eilės, nors apie jo likimą, išskyrus tai, kad jis hitlerininkų uždarytas į kalėjimą, "Šviesos" redakcija dar nežinojo. Greta poezijos "Šviesoje" buvo išspausdintas Lietuvos inteligentų atsišaukimas į užjūrio lietuvius dėl bendros kovos prieš hitlerinius grobikus.

Sekančiuose 1942 m. numeriuose "Šviesa" gausiai spausdino tarybinių lietuvių poetų kūrinius karo temomis, K. Korsako straipsnių seriją apie antivokiškas lietuvių literatūros tradicijas, J. Šimkaus ir kitų publicistų apžvalgas, atsiųstas iš TSRS. Tuo pat metu žurnalas surado vietos pažymėti M. Gorkio mirties 6-ąsias metines ir kitas svarbias datas. Paskutiniame tų metų "Šviesos" numeryje su plačiu straipsniu "Vokiečių nedorybės lietuvių tautai", paremtu J. Basanavičiaus veikalais, pasirodė R. Mizara.

1943 metais, jau turėdama tvirtą ir nuolatinį kontaktą su TSRS gilumoje gyvenančiais ir Raudonosios Armijos eilėse kovojančiais lietuvių rašytojais, "Šviesos" redakcija sugebėjo paruošti iš tikrųjų puikius žurnalo numerius. Greta nuolatinių "Šviesos" publicistų ir apžvalgininkų A. Bimbos, R. Mizaros, D. M. Šolomsko, A. Petrikos, J. Kaškiaučiaus ir kitų, pasirodė J. Žiugždos, P. Pakarklio, P. Cvirkos, K. Korsako, Vl. Mozūriūno publicistiniai straipsniai karo temomis, P. Cvirkos, A. Venclovos, E. Mieželaičio, A. Liepsnonio apysakos apie okupantus. Greta ankstyvesnių "Šviesos" poetų savo balsus prijungė V. Reimeris ir kiti fronto poetai.

1944 m. "Šviesoje" pasirodo vis naujų ir naujų poetų vardai, nors, kaip ir anksčiau, dominuoja S. Nėries, A. Venclovos, L. Giros kūryba. Tais metais žurnale debiutavo poetai E. Mieželaitis, V. Valaitis, Vl. Mozūriūnas. 1943 m. Nr. 3 randame V. Valaičio, žuvusio kovoje prieš hitlerininkus, nekrologą. Daug eilėraščių karo temomis tais metais pateikė St. Jasilionis, J. Kaškaitis ir kiti pažangūs Amerikos lietuvių poetai.

Po pergalės!

Pagaliau atėjo ilgai lauktoji pergalė! Paskutinio 1944 m. "Šviesos" numerio įžanginiame skaitome:

"Pasibaigė baisus trijų metų kryžiaus kelias. Lietuva vėl laisva! Tūkstančiai jos žmonių krito nacių teroro aukomis, tūkstančiai vergauja Vokietijoj, tūkstančiai geriausių jos sūnų ir dukterų praliejo savo kraują ir paaukojo savo gyvybes karžygiškoje partizaninėje kovoje namie bei rytų fronte. Bet Lietuva vėl laisva! Lietuva vėl stoja laikinai vokiškųjų grobikų nutraukton socialistinėn kūrybon". Šiame žurnalo numeryje — P. Cvirkos apysaka "Verksmas", J. Baltušio novelė "Tylos sekundės", R. Šarmaičio straipsnis apie lietuvių tarybinių partizanų žygius.

Gyvenimas pamažu vėl grįžo į savo vagą. "Šviesos" redakcija galėjo, kaip sakoma, atsikvėpti, susirūpinti ir savo reikalais, pažangių Amerikos lietuvių gyvenimu, nors karo audra Europoje dar nebuvo užgęsusi. Pirmame 1945 m. "Šviesos" numeryje buvo plačiai paminėta Amerikos lietuvių darbininkų literatūros draugijos 30-metis. Sekančiuose numeriuose rodėsi vis daugiau ir daugiau straipsnių vietos gyvenimo temomis, nors ir toliau žurnale spausdinami straipsniai iš Lietuvos, ypatingai apie nacių piktadarybes Lietuvoje, o taip pat literatūriniai kūriniai paskutinių karo metų ir pergalės temomis. Įdomu priminti, kad 1945 m. pirmajame "Šviesos" numeryje buvo išspausdintas J. Matulio, dabartinio Lietuvos TSR Mokslų akademijos prezidento, straipsnis "Nacių siautėjimas Vilniaus universitete", tame pačiame universitete, kuris neseniai suteikė Garbės daktaro vardą gerb. "Šviesos" redaktoriui A. Bimbai.

1940-1941 m. ir antrojo pasaulinio karo metu "Šviesa" išspausdino tiek daug tokios įdomios ir vertingos medžiagos, kad bendroje apžvalgoje šio laikotarpio žurnalo turinį neįmanoma pakankamai išsamiai įvertinti, nežinant skaitytojų atsiliepimų apie tuometinę "Šviesą", visos eilės slapyvardžių bei slapyraidžių, o taip pat sąlygų, kuriomis buvo redaguojamas ir spausdinamas žurnalas. Tai būtų atskiro, plataus straipsnio tema.

Gyvenimas nestovi vietoje

Pirmaisiais pokario metais "Šviesa" pilnai išnaudojo susidariusias galimybes leisti išsamų visuomeninį ir literatūrinį žurnalą, panaudojant tiek Amerikoje, tiek Lietuvoje gyvenančių autorių jėgas. Galima tvirtinti, kad beveik per dvi dešimtis pokarinių "Šviesos" gyvavimo metų jos puslapiuose atsispindėjo visi svarbesni visuomeninio ir literatūrinio gyvenimo įvykiai iš Lietuvos ir Amerikos lietuvių gyvenimo. Nerasime taip pat nė vieno žymesnio lietuvių rašytojo, mokslininko ar valstybės veikėjo, kuris nebūtų vienu ar kitu klausimu pasisakęs "Šviesoje".

Žinoma, ne viskas buvo rožėmis klota žurnalo kelyje. Kaip matosi iš "Šviesos" išspausdintų straipsnių apie LLD veiklą, žurnalo leidimui iškilo sunkumai, kurie mums, Lietuvoje, ne iš pirmo žvilgsnio suprantami. Straipsnyje "LLD šiandien ir rytoj" ("Šviesa", 1947, Nr. 2) A. Bimba nusiskundė, kad vis sunkiau techniškai išleisti žurnalą, be to, senoji lietuvių karta, dažniausiai išeiviai iš Lietuvos prieš pirmąjį pasaulinį karą, greitai tirpsta, "kasmet nemylimoji mirtis iš mūsų eilių išravi šimtus draugų", o jaunimas dažniausiai jau pilnai "suamerikonėjęs", vos maža dalelė palaiko ryšius su lietuviška knyga ir laikraščiu.

Iš tikrųjų, mirtis plėšė iš "Šviesos" aktyvo eilių vis naujas aukas. 1950 m. vasarą pasimirė ilgametis "Šviesos" bendradarbis poetas Stasys Jasilionis. Sekančiais metais žurnalui ir visai LLD iškilo niūraus makartizmo grėsmė. 1954 metais žurnalas dėl lėšų stokos buvo priverstas sumažinti apimtį iki 16 puslapių. Ir vistik "Šviesa", žengdama į 1955 metus — jubiliejinius, 40-sius LLD metus, rašė optimistiškai, rašė pakiliai, nebodama sunkumų ir pavojų, pakibusių ne tik ant žurnalo, bet ir ant viso pasaulio: "Mes esame optimistai. Mes, pažangieji Amerikos lietuviai, nenustojame vilties. Mes esame įsitikinę, kad blaivus protas paims viršų, kad naujo karo bus išvengta, kad taika ir ramybė pasaulyje suklestės, kad tie milžiniški mokslo pasiekimai bus panaudoti visos žmonijos pažangai".

Nugalėti sunkumai

Keletą metų rodėsi, kad "Šviesa" užges— dalis LLD narių net suabejojo, ar verta beleisti toliau savo žurnalą. Bet "Šviesos" leidimo entuziastai, ypatingai jos redaktorius A. Bimba, panaudojo, matyt, visą savo publicisto ir kalbėtojo talentą. Skaitai dabar jo straipsnius "Mūsų žurnalo "Šviesos" ateitis" ("Šviesa", 1958, Nr. 3), arba "Mūsų žurnalo "Šviesos" reikalai" ("Šviesa", 1960, Nr. 3) ir stebiesi: kiek padėta pastangų, kad žurnalas, išeinąs visuomeniniais pagrindais, leidžiamas iš negausių LLD lėšų, kurių reikia ir kitiems tikslams, redaguojamas ir paruošiamas žmonių be jokio atlyginimo, laisvalaikiu ir vis dėlto, kaip sakoma "išsilaikytų ant kojų"! Lietuvių pažangios spaudos istorijoje nedaug rasime panašių pavyzdžių.

"Šviesos" redaktorius negailėjo "pipirų" ir aptingusiems seniems žurnalo bendradarbiams, ir, mandagia forma, žurnalo bičiuliams Lietuvoje, kurie tik atsitiktinėmis progomis prisimindavo "Šviesą" — seną ir ištikimą pažangios lietuvių literatūros draugą. Versdamas žurnalą puslapis po puslapio, numeris po numerio, matydamas jo nelengvą būklę, tiesiog sunkiai gali įsivaizduoti, kad "Šviesa" vėl staiga atsigaus, sustiprės.

1960 metais LLD suvažiavimas priėmė rezoliuciją, kurioje įrašyti žodžiai: "Mums džiugu, kad paskutiniais dvejais metais finansiniai nebuvom priversti tą programą kaip nors siaurinti. Pasirodo, kad mes dar gerai pajėgiame savo nariams duoti ir mažiausia vieną knygą per metus, ir trimėnesinį žurnalą "Šviesą". Mes pasisakome už tolesnį "Šviesos" leidimą ir patariame, jei tik techninės ir literatūrinės jėgos leistų "Šviesą" padidinti iki 32 puslapių".

"Šviesos" 1960 m. trečiasis numeris, išspausdinęs šią rezoliuciją, kaip tik ir buvo jau 32 puslapių apimties! "Nesuliesėjo" žurnalas ir sekančiais metais, tokį skaitytojas jį gauna ir dabar.

Taip įvyko žurnalo atgimimas. Dargi peržvelgę "Šviesos" turinį už pastaruosius porą metų, pamatysime, kad jo puslapiuose vis dažniau pasirodo senasis aktyvas: A. Petrika, K. Petrikienė, D. M. Šolomskas, R. Mizara, I. Mizarienė, A. Metelionis (miręs), S. J. Jokubka, L. Jonikas, A. Jonikienė ir kiti. Atrodo, geriau parenkami ir apgalvojami straipsniai, siunčiami "Šviesai" iš Lietuvos.

Savo turiniu dabartinė "Šviesa", be abejo, įdomesnė Amerikos lietuviams, nes didesnė žurnalo dalis liečia Tarybų Lietuvos gyvenimą. Tačiau "Šviesoje" ir Lietuvos skaitytojas, kaip ir anksčiau, randa daug įdomios medžiagos įvairiomis temomis. Mums Lietuvoje ypač vertingi žurnalo straipsniai apie pažangių Amerikos lietuvių gyvenimą ir veiklą. Pavyzdžiui, straipsniai ir pranešimai "Šviesoje" apie LLD veiklą ir toliau lieka vieninteliu prieinamu sistemingu žinių šaltiniu kiekvienam, kuris Lietuvoje norės plačiau susipažinti su ilgamete šios draugijos istorija.

"Šviesa" šiuo metu vienintelis pažangus lietuvių žurnalas Amerikoje. Labai svarbus šio žurnalo uždavinys, greta "Laisvės", "Vilnies" ir kitų pažangių laikraščių, yra lietuviškųjų buržuazinių nacionalistų šmeižtų prieš TSRS ir Tarybų Lietuvą demaskavimas. Jau daug metų "Šviesa" sėkmingai veda šį darbą, demaskuoja ir kritikuoja jų teorijas, iškreipiančias Lietuvos istoriją, idealizuojančias praeitį, plėšia kaukę nuo jų kruvinų darbų Lietuvoje hitlerinės okupacijos metais. "Šviesa" daug prisidėjo, kad dalis naujųjų ateivių, pabėgusių iš Lietuvos apgavikiškos nacių propagandos poveikyje, pradėjo susivokti, kas gi iš tikrųjų vyksta pasaulyje ir Tarybų Lietuvoje. Objektyvūs Amerikos lietuvių aplankiusių gimtąjį kraštą įspūdžiai, išspausdinti "Šviesoje", daug kam atvėrė akis.

Jau 30 metų eina "Šviesa", skleisdama mokslo ir pažangos, taikos ir solidarumo tarp tautų, meilės paprastam darbo žmogui ir gimtajam kraštui spindulius. Tvirtai suaugę šaknimis su savo liaudimi žmonės, sugebėję taip ilgai toli nuo Nemuno šalies leisti pažangų lietuvišką žurnalą. Linkime "Šviesos" leidėjams ir bendradarbiams, visiems LLD nariams ilgų džiaugsmingų kūrybinių metų varant gilią vagą lietuvių tautos kultūros istorijoje.

PRISIMINUS LEONĄ PRŪSEIKĄ

Šių metų kovo 24 d. sueis treji metai, kai mirė žymus Amerikos lietuvių veikėjas Leonas Prūseika.

Būdamas Čikagoje birželio mėnesį, 1963 metais, nuvykau į Lietuvių Tautines kapines aplankyti jo kapą ir pažvelgti į neseniai (gegužės 25) atidengtą jo atminčiai paminklą. Turėdamas su savimi foto aparatą, padariau keletą paminklo nuotraukų.

Kaip jau žinoma, paminklui projektą paruošė T. Lietuvos skulptorius Konstantinas Bogdanas ir architektai broliai Nasvičiai.

Paminklas padarė man didelį įspūdį. Paminkle amžiams įrašyti sekami žodžiai:

"LEONAS PRUSEIKA, Albertas Vabalas, 1887-1961. Tave, Lietuvos sūnų, nenuilstamos veiklos žurnalistą ir rašytoją, paaukojusį visą savo sąmoningą gyvenimą darbo žmonių reikalui, amžinai atmins Amerikos pažangieji lietuviai".

Bestovint prie Leono kapo mintimis nukeliavau į praeitį. Rodos, dar tik buvo neseniai (1919 metais), kai aš pradėjau kreipti dėmesį į jo raštus. Kaip Leonas paveikė į mane savo raštais! Patiko man jo raštų stilius ir jo argumentai. Atidžiai skaičiau Dėdelės rašinius "Laisvėje".

Tuomet jau buvo prasidėjęs platus Amerikos lietuvių pažangus judėjimas. Buvo šimtai tūkstančių jaunų lietuvių Amerikoje. Tas jaunas pažangus judėjimas darė į juos didelę įtaką. Daugelį jų patraukė į savo eiles. Susikūrė tvirtos ir veiklios pažangiųjų lietuvių organizacijos. Susikūrė plati ir tvirta pažangiųjų spauda.

Ir prie to labai labai daug prisidėjo Leonas Pruseika savo raštais, savo prakalbomis, savo nenuilstančiu darbu sukėlimui finansinės paramos pažangaus judėjimo laikraščiams.

Ir kas gi iš pažangiųjų gali jį užmiršti!

J. Siurba

SVEIKINIMAS ŽURNALUI 'ŠVIESAI'

(1964 m.)

Jau trisdešimt metų šiandieną suėjo
Kaip skaisčiai mums šviečia žurnalas
"Šviesa".
Mes džiaugiamės mokslu šio mūsų švietėjo,
Nes jis mums parodo, kur yra tiesa.

Jis vargstančiai liaudžiai vis stiprina dvasią
Ir šaukia į kovą už lygias teises;
Jis ragina eiti į ateitį šviesią
Šio viso pasaulio dirbančias mases;

Jis vėliavą neša už laisvę, už taiką
Ir būvį geresnį dėl darbo žmonių;
Jis nuolat gi sako, kad šviestis mums reikia,
Kad prietarus mesti šalin iš minčių.

Tad sveikinam "Šviesą" — šį mokslo
žurnalą!
Ir tariam jam ačiū už puikius raštus;
Ir linkim, kad mokslas šio mūsų šviesuolio
Dar šviestų žmonijai per ilgus metus.

Jonas Juška

EKSAMERIKIETIS SURADO SAVO TĖVYNĘ

JONAS ŠIMKUS

Kai dar jis gyveno Niuwarke, JAV., mes susirašinėjome laiškais iki 1959 metų vasaros. Ir tik nuo 1959 m. rugpiūčio 6 d., kai Dr. Kaškaitis su pirmąja lietuvių amerikiečių ekskursija atvyko į Tarybų Lietuvą, mudu susipažinome asmeniškai ir tvirtai susidraugavome. Nepaprastai kuklus, liesokas ir visad labai mielas, šis buvęs amerikietis. Nejučiomis jis tapo tarsi nuolatinis mūsų namų bičiulis. Atgavęs Tarybų Lietuvos pilietybės teises, daktaras apsisprendė gyventi Vilniuje, čia Antakalnio rajone Klinikų gatvėje Nr. 3 but. 11 jis gavo moderniską 3 kambarių su virtuve ir vonia butą, kur ir apsigyveno su savo giminaičiais Merseda ir Kęstučiu Banioniais (kuriems Dr. Kaškaitis yra dėdė). Banioniai jauni žmonės, turi dvi mergytes.

Grįžęs į Tarybų Lietuvą Dr. Kaškaitis rado nemaža savo senų, dar mokslo metų draugų: odos ligų specialistas gyd. Buzelis (gyvena Utenoje), pedagogas Juozas Avižonis (gyv. Jurbarke), gyd. Ignas Maironis (gyv. Kulautuvoje), chemikas Juozas Svirskis (gyv. Kulautuvoje), Jadvyga Šileikaitė —pažįstama dar iš Mintaujos gimnazijos laikų (mirė prieš metus), rašytojas Karolis Vairas (gyvena Kaune). Nuolatos palaikydamas artimus saitus su senaisiais ir naujaisiais savo bičiuliais, Dr. Kaškaitis įdomiai gyvena savo nudienes dienas. Kaip daug nusipelnęs Tarybų Lietuvos darbo žmonėms, dr. Kaškaitis gauna personalinę respublikinės kategorijos pensiją. Bet būdamas tvirtos sveikatos, jis nenori leisti laiko be darbo ir stojo nuolatinai dirbti į Partijos Istorijos Institutą prie Lietuvos Komunistų Partijos CK, kur triūsiasi jis tvarkydamas amerikiečių spaudą, kurią jis gerai pažįsta. Be to, jis rašo būsimajai lietuviškajai tarybinei enciklopedijai, rašo laikraščiams ir savo raštus ruošia spaudai. Nors ir turėdamas 79 metus (gimė 1884 m. gruodžio 24 d., taigi 1964 m. daktarui K. sueis 80 metų), Dr. Kaškaitis leidžia dienas, stengdamasis savo gimtajai liaudžiai atiduoti savo žinių išteklius. 1960 m. Vilniuje buvo išleista Dr. Kaškaičio atsiminimų knyga "Kovos sūkuriai" ir susilaukė didelio skaitytojų dėmesio. Dabar daktaras paruošė savo poezijos Rinktinę, kuri išeis 1964 metais. Jis baigia ruošti spaudai atsiminimų knygas "Mintaujos laikai, universitetas, gyvenimas Amerikoje". Atskira knyga žada išleisti aprašymą kelionės po Teksų ir Kalifornijos kraštus. Dėl tolimesnių darbo perspektyvų daktaras optimistiškai nusiteikęs, jis dar kupinas kūrybinių užmojų.

Kaip žmogus daug patyręs, revoliucinės dvasios dr. Kaškaitis dažnai kviečiamas jauniesiems papasakoti apie gyvenimą Š. Amerikoje. Pamenu, kartą žiūrėjau ir klausiausi Dr. Kaškaičio pasakojimo apie Š. Amerikos jaunuolius per televiziją iš vienos Vilniaus mokyklos. Jis labai džiaugiasi, kad Tarybų Lietuvos jaunimas, vaikai auga tokie dorovingi, vyresniųjų išmintingai nukreipiami teigiama linkme, ko beveik nėsą Š. Amerikoje.

1963 metų vasarą, Vilniaus priemiesčio Valakampių miškelyje aš gavau pastogę viename namelyje ir abu su žmona užsiprašėme daktarą Kaškaitį, kad jis laiko turėdamas pabuvotų pas mus. Labai artimai susibičiuliavome. Kas sekmadienį Dr. Kaškaitis aplankydavo mus; mes vaikštėm po miškelius, grybavome ir džiaugėmės gražiais pušynėliais. Dr. Kaškaitis didelis gamtos draugas. Įvairios žolelės jį domina. Daugybę jų jis naudoja kaip vitaminus. Štai Lietuvoje auga šunžolė pienė, kurias kaime tik kiaulės ir triušiai ėda, jos karčios smarkiai. Dr. Kaškaitis išrado, kad pienėse daug vitaminų ir jis jų pamiškėse, pakelėse prisiskabo po gerą gniūžtę ir nuplovęs valgo kaip gyvus vitaminus. Jis bandė ir mane prie to pripratinti, deja aš neprijunkau. Kartą jis man parodė kraujažoles, kurias patarė valgyti. Aš kartą taip ir padariau. Ryto metą, dar prieš pusryčius suvalgiau, ir man nuo jų ne tik nebuvo gerai, bet dargi viduriai sugedo. Pagalvojau apie seną lotynišką patarlę: "kas leista Jupiteriui, neleista jaučiui".

Dr. Kaškaitis labai atidus savo maistui. Nuostabiai maža naudoja gyvulinių riebalų, užtat kas rytą jis išgeria po geroką gurkšnį saulėgražų aliejaus, o visą dieną beveik nevalgo sviesto ir riebios mėsos, todėl ir atrodo jis dažnai, anot mūsų liaudies žodžių — kaip mūkalė, užtat visuomet sveikas ir nesiskundžia jokia liga. Vasarą ir rudenį mudu aplankėme daug Vilniaus apylinkių. Pėsti praėjome Neries aukštuoju krantu Jaruzalėje, nuėjome iki pat istorinio Verkių kalno ir grįžę Verkių plentu iki Tarnopolio, kur yra turistų bazė, vėl persikėlėme į kitą Neries krantą. Kartą buvome nuvykę net į Lazdynus, ant kalno už Vilniaus šiluminės elektros stoties, kur pradėtas statyti naujas Vilniaus gyvenamųjų namų rajonas, pabraidėm po Aukštųjų Panerių miškus, aplankėme hitlerinių fašistų vykdytų žiaurybių vietas. Tose kelionėse buvo ypač miela tai, kad visur matai kylantį mūsų naują gyvenimą. Daktaras man daug kartų sakė:

— Kaip aš gerai čia Lietuvoje jaučiuosi, nemoku ir apsakyti. Rodosi, taip šviesu ir džiugu visur, kad Šiaurės Amerika man prisimena kaip kažkokio ištrėmimo vieta.

— Kokie geri žmonės, — aš daug girdėjau iš daktaro tuos paprastus, bet labai prasmingus žodžius, ir vis pagalvodavau, kad pačiam reikia būti geram, tada ir kiti žmonės geri...

— Labai džiaugiuosi suradęs savo tėvynę laimingą, tokią, kaip seniau svajodavau...

Vilnius. 1963. XI. 10.

JONAS KAŠKEVIČIUS

Kai rašytojas Jonas Šimkus šias entuziastiškas pastabas rašė, mūsų mielasis draugas Dr. Jonas Kaškevičius (Kaškiaučius) tebebuvo geroje sveikatoje ir svajojo apie ateities darbus. Šiandien gi jo nebėra gyvųjų tarpe. Jis mirė Vilniuje 1963 m. gruodžio 30 d. Palaidotas gruodžio 31 d. Antakalnio Karių kapinėse Vilniuje.

Dr. J. KAŠKEVIČIUS

Jonas Kaškevičius gimė 1884 m. gruodžio 4 d. Vedarių k. Antazavės vls. Zarasų apskrity. Baigęs Mintaujos gimnaziją, 1904 m. pradėjo mokytis Dorpato (Tartu) universiteto medicinos fakultete. Prasidėjus 1905 m. revoliucijai, J. Kaškevičius aktyviai dalyvavo kovoje prieš caro valdžią Tartu mieste, o paskui ir savo gimtinėje. Pakilus reakcijai, J. Kaškevičius 1906 m. kovo mėn. buvo priverstas emigruoti į JAV. Čia jis 1911 m. baigė Teksaso universitetą ir, įsigijęs gydytojo specialybę, vertėsi medicinine praktika Newarko mieste.

Visuomeninėje veikloje JAV Kaškevičius dalyvavo nuo 1906 metų, dirbdamas įvairiose organizacijose. Ypač reikšminga buvo J. Kaškevičiaus veikla Amerikos Lietuvių Darbininkų Literatūros Draugijoje, kurioje jis priklausė nuo pat jos įsikūrimo 1915 m., kurį laiką buvo draugijos Centro Valdybos pirmininkas, vėliau iždininkas. Nuo 1930 m. iki 1959 m. ėjo iždininko pareigas Lietuvių Darbininkų Susivienijime, buvo aktyvus Lietuvių meno sąjungos rėmėjas.

Su giliu dėkingumu J. Kaškevičiaus veiklą prisimena kovotojai už Lietuvos darbo žmonių laisvę.

Nuo 1920 m. J. Kaškevičius gausiai bendradarbiavo Amerikos Lietuvių pažangioje spaudoje — "Laisvėje", "Vilnyje", "Liaudies balse", "Darbe", "Šviesoje". Ypač daug jis rašė sveikatos klausimais.

1959 metais J. Kaškevičius grįžo į gimtąjį kraštą ir liko čia gyventi. Tarybinės vyriausybės jis buvo aprūpintas personaline pensija.

Lietuvių tautos klasiko kuryba

Dr. ANTANAS PETRIKA

Šiemet sukanka 250 metų nuo gimimo pirmojo lietuvių poeto realisto **Kristijono Donelaičio,** kuris pasirašinėdavo lotyniškai — Donalitius (tariasi — Donalicijus). Kr. Donelaitis buvo Prūsų Lietuvos liuteronų kunigas, gimęs 1714 m. sausio 1 d. Gumbinės apskr., Lazdynėlių kaime, esančiame apie 30 kilometrų į vakarus nuo Didž. Lietuvos sienos. Tuo metu Lazdynėliuose dar buvo kalbama daugiau lietuviškai, negu vokiškai.

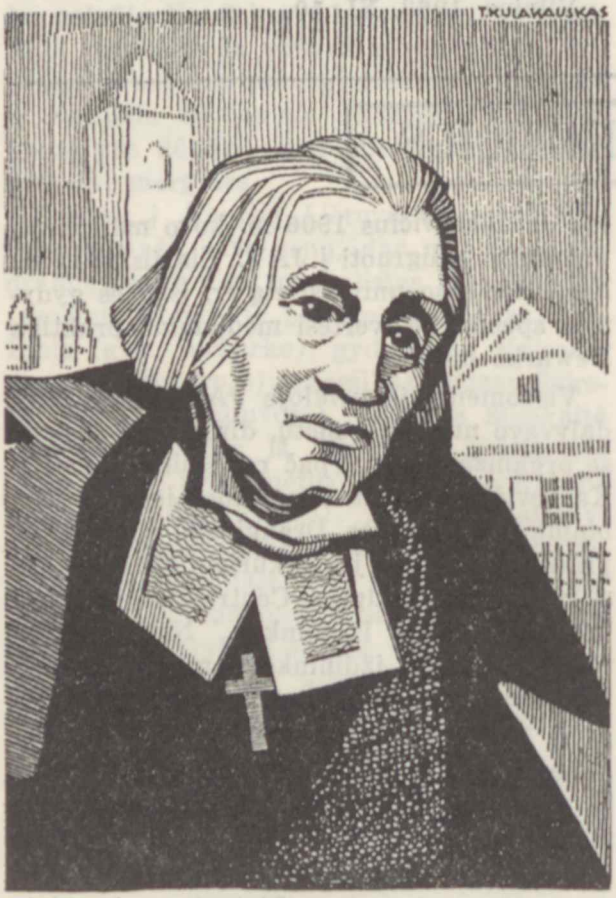

KRISTIJONAS DONELAITIS
Dailininko T. Kulikausko piešinys

Donelaitis kilęs iš neturtingų laisvų (karališkų) ūkininkų. Iš pat mažens jam teko pažinti vargą, tat gal dėl to jis ir liko visą amžių skriaudžiamųjų būrų užtarėju bei globėju. Kristijonui einant septintuosius metus, mirė jo tėvas, palikęs motiną su septyniais mažais vaikais. Vargais negalais jis dasigavo į Knykavos parapinę katedros mokykloje, kurioje gavo ir skurdų išlaikymą, už kurį turėjo atsilyginti paslaugomis bažnyčiai: laidoti numirėlius, uždegioti žvakes, valyti bažnyčią, tarnauti zakristijoje ir kt.

Baigęs katedros mokyklą, Donelaitis 1736 m. stojo į Karaliaučiaus universitetą, kuriame studijavo teologiją ir vokiečių, lotynų, graikų, hebrajų bei lietuvių kalbas, istoriją, literatūrą ir kt. Baigęs 1740 m. universitetą, jis buvo paskirtas Stalupėnų (dabar Nesterovo) pradžios mokyklos antruoju mokytoju ir bažnytinio choro vedėju. 1743 m. Donelaitis buvo ordinuotas protestantų kunigu ir paskirtas Tolminkiemio parapijos klebonu. Iš 4,000 jo parapiečių tuomet ten dar buvo 1,000 lietuvių. Dėl to jam teko sakyti pamokslus vokiečių ir lietuvių kalba. Tolminkiemyje Donelaitis išgyveno iki pat savo amžiaus galo. Jis mirė, išgyvenęs 66-rius metus, 1780 m. vasario 18 d.

Apie K. Donelaitį, kaip lietuvių tautinio atbudimo žadintoją, labai gražiai atsiliepia žinomas Lietuvos rašytojas A. Venclova savo straipsnyje, tilpusiame Vilniaus savaitraštyje "Literatūra ir menas". Ten skaitome:

"Kristijono Donelaičio jubiliejus, kurį drauge su mumis švenčia visos broliškos tarybinės tautos, yra didelė ir garbinga mūsų kultūros istorijos data. Kas rusams Puškinas, lenkams Mickevičius, ukrainiečiams Ševčenka, tas mums yra Donelaitis. Kada lietuvių liaudis buvo žiauriai sociališkai ir tautiškai pavergta, padalyta tarp Rusijos ir Prūsų, kada atrodė, kad šiai baudžiauninkų liaudžiai lemta ištirpti kitų tautų tarpe ir amžinai vilkti baudžiavos jungą, atsirado didžio talento ir tvirtos valios poetas, kuris prabilo tos liaudies vardu. Tas poetas garsiai paskelbė, gimtąja kalba kreipdamasis į pavergtus ir paniekintus savo žemiečius,

kad ir jie turi teisę į geresnį gyvenimą ir į laimę."

Tačiau kiek žemiau straipsnio autorius visai teisingai pastebi, jog "Būtų neteisinga Donelaitį vaizduoti revoliucionierium, naujų socialinių kelių ieškotoju".

Taip, kovotoju Donelaitis nebuvo. Jis dvarininkus pliekė kritinio realizmo botagu, bet toliau "status quo" (esamosios padėties) jis nesiekė.

Kad geriau suprastume Donelaičio gyvenimą ir jo literatūrinius darbus, mums reikia bent risčia perbėgti tuometinę Prūsijos Lietuvos ekonominę, politinę bei socialinę padėtį ir pažvelgti į sąstatą žmonių, su kuriais velioniui teko gyventi bei dirbti.

Donelaičio amžiuje Prūsijos Lietuva gyveno ypatingas sąlygas. Po 30-ties metų karo (1618-48 m.), Vokietija buvo pakrikusi šalis: jos ūkis suiręs, gyventojų skaičius katastrofiškai sumažėjęs, pramonė susmukusi, kultūra užmigusi. Prie to dar prisidėjo badas ir maras (1709-11 m.). Praėjus marui, Vokietijos valdžia norėjo kaip nors atpildyti žuvusiųjų žmonių gretas, apgyvendinti tyrais tapusią Prūsijos žemę. Todėl ji tūkstančiais gabeno iš užsienio kolonistus: pietvakarių Vokietijos salzburgiečius, seleziečius, prancūzus, austrus, lenkus, žydus ir kitus. Patraukimui naujųjų kolonistų, valdžia jiems teikė visokių lengvatų, o tuo patim kartu vis labiau spaudė vietos gyventojus—lietuvius. Padidėjus gyventojų skaičiui, sustiprėjo ir krašto ekonomika, tik, žinoma, ne lietuvių naudai. Vokiečiai bei prancūzai dvarininkai buvo tikraisiais šalies valdovais, nes jų pusėje buvo valstybė ir bažnyčia. Naujų mokesčių našta, politinė priespauda, ekonominis baudžiavinis išnaudojimas ir socialinis pažeminimas — buvo kasdienis Prūsijos lietuvių palydovas.

Lietuvių gyvenimas Rytų Prūsijoje ėjo kiek kitokiu keliu, negu Didžiojoje Lietuvoje. Ten sparčiau vystėsi kapitalistiniai santykiai ir labiau didėjo baudžiavinis išnaudojimas junkerių dvaruose. Prūsijos lietuviai valstiečiai kentė ne tik ekonominę bei socialinę priespaudą, bet ir tautinį niekinimą. Jie buvo varu germanizuojami per mokyklą, bažnyčią ir kariuomenėje tarnavimą. Oficialioji valstybės religija — liuterionizmas — daug prisidėjo prie lietuvių pavergimo. Visos švietimo priemonės buvo pajungtos vokiečių feodalų klasiniams interesams tarnauti, masių idėjiniam pavergimui ir vokietinimui.

Liuteronų bažnyčią visais atžvilgiais kontroliavo ir kunigus skyrė Prūsijos valdžia. Bažnyčios lankymas buvo visiems privalomas. Kas reguliariai bažnyčios nelankė, tas turėjo mokėti piniginę pabaudą arba rykštėmis buvo plakamas. Liuteronų bažnyčia, kaip ir visos kitos bažnyčios, buvo irankis formuoti liaudies masių sąmonę feodalams palankia linkme. Kitas vokietinimo ir feodalams paklusnumo įrankis buvo spauda: religininkai leido įvairius tikybinio pobūdžio raštus — giesmynus, maldų bei pamokslų knygas, evangelijas ir kt. Šiuos raštus redagavo dažniausiai pastorių rengėjų grupės, kurias tvirtindavo Prūsijos valdžia. Tie raštai dabar turi tik istorinės-pažintinės reikšmės, bet XVI amž. pabaigoje ir XVII amž. pradžioje jie turėjo lietuviams ir tautinės vertės. To meto lietuvių raštai, nežiūrint jų netobulumo, blogos kalbos ir reakcinio tendencingumo, — paruošė dirvą tolesniam lietuvių raštijos vystymuisi Rytų Prūsijoje XVII ir XVIII amžiuje.

Baudžiava Prūsijos Lietuvoje nominaliai buvo panaikinta1807 m. Tačiau valstiečiai dar ilgai po to ėjo baudžiavą junkerių dvaruose, o neva "gautą" žemę—turėjo brangia kaina išsipirkti. Lietuvių kalbą, kaip "netinkamą", 1802 m. iš viešojo gyvenimo pašalino.

Tokioje tat atmosferoje gimė ir augo genialusis lietuvių tautos dainius. Jis buvo tikras savo gadynės sūnus. Jam teko gyventi tamsiausiuoju lietuvių tautai metu, kada kaime ar miestelyje vieninteliai inteligentai buvo parapinės mokyklos mokytojas ir kunigas, o negincijamas valdovas — žandaras. Visuomeninių laisvų mokyklų nebuvo. Net gydytojas buvo retenybė. Miestų buržuazinė šviesuomenė buvo valstybės, baudžiavos ir bažnyčios ištikima tarnaitė. Apie bet kokį pasipriešinimą esamąjai santvarkai bei išnaudojimui — niekas nė nemąstė:

"Donelaičio gyvenimas susiklostė taip,

kad jis didelę jo dalį išbuvo dvasininku tarp lietuvių baudžiauninkų, dirbančių vokiškųjų ponų dvaruose. Prūsijos Lietuva, arba Mažoji Lietuva, kentė dvigubą priespaudą: ją engė vokiška nutautinimo politika ir socialinė priespauda, pavertusi darbščios ir taurios lietuvių tautos dalį beteisiais ponų vergais...

Donelaitis, vienas gabiausių savo meto žmonių Mažojoje Lietuvoje, lengvai galėjo įsiskverbti į 'aukštąją' to meto visuomenę — į vokiškųjų dvarininkų aplinką. Tereikėjo, kad jis atsisakytų nuo savo gimtosios kalbos ir, palikęs likimo valiai išnaudojamuosius baudžiauninkus, imtų palaikyti išnaudotojus vokiečius. Tačiau pirmasis genialus lietuvių poetas visą savo amžių išlaikė artimiausius ryšius su gimtąja kalba ir savąja liaudimi, skirdamas jai visą didžiulį savo poeto talentą, visą karštą nuskriaustųjų draugo širdį...

Savaime aišku, kad poetas, gyvenęs savo liaudies sielvartais ir svajonėmis, matė baisų pavojų, kuriuo grėsė lietuvių tautos daliai, pakliuvusiai vokiškųjų dvarininkų valdžion,— vokiškoji tautinė ir socialinė priespauda." *)

"Kr. Donelaitis buvo konservatyvus iki jo kaulų smegenų. Jis nekentė vokiečių dėl jų šovinistinių tendencijų, o prancūzų dėl jų tariamo modernizmo. Gal dėl savo konservatyvaus nusistatymo jis nevartojo ir naujovinių rašymo formų, kurios prancūzų rašytojams tuomet jau buvo žinomos. Donelaitis savo eilėraščius rašė pasenusiu metriniu egzametru, kuriuo rašė savo epus senovės graikų bei romėnų klasikai: Homeras (Ilijadą ir Odisėją), Vergilijus (Eneidę) ir kiti. Dėl tokios sunkios rašymo formos neabejotinai nukentėjo ir pati jo kūryba." **)

Donelaitis rašė proza ir eilėmis. Jis rašė ne spaudai, bet tik šiaip sau pasiskaitymui bei medžiagą pamokslams. Neabejotina, jog daug jo raštų yra žuvę. Išliko tik jo poema "Metai", šešios pasakėčios, eiliuotas apsakymas "Pričkaus pasaka apie lietuviškų svodbą" ir trys eilėraščiai vokiečių kalba. Pasakėčios tai: "Šuva dvigalvis", "Rudis jomarkinis", "Lapės ir gandro čėsnis", "Vilkas provininkas", "Pasaka apie šūdvabalį" ir "Ąžuols gyrpelnis". Visos jos didaktinio, pamokančio pobūdžio.

"Metai"

Didžiausias Donelaičio literatūrinis darbas, tai keturi eiliuoti metų atmainų aprašymai, pavadinti "idilėmis": "Pavasario linksmybės", "Vasaros darbai", "Rudenio gėrybės" ir "Žiemos rūpesčiai", vėliau redaktorių bei leidėjų sujungti į vieną "Metų" poemą. Donelaičio raštų dauguma žuvo karų su prancūzais metu. Tik atsitiktinai išliko ir tie, kuriuos dabar teturime. Poetui mirus, visus savo velionies vyro rankraščius, veikiausiai laikydama juos esant be jokios vertės, jo našlė pavedė Volterkiemio klebonui Jordanui. Ten jie išgulėjo apie dvidešimtį metų. Didelę jų dalį, ten jiems beesant, kas nors sunaikino ar silkes susivyniojo. Laimei, juos buvo nusirašęs Išdagių klebonas J. F. Holtfeldas. Iki pirmojo pasaulinio karo tie rankraščiai bei nuorašai (viso apie 149 dideli puslapiai) išgulėjo Karaliaučiaus valstybiniame archyve. Dabar jie yra tarybinių švietimo įstaigų žinyboje.

Tais rankraščiais pasinaudojo lietuvis Karaliaučiaus universiteto profesorius Liudvikas Rėza (Rhesa). Jis paruošė ir suredagavo pirmąjį Donelaičio raštų leidimą, nors labai nepilną ir savaip iškraipytą; buvo apleista 468 eilutės, kurios Rėzai nepatiko. Be to, Rėza išvertė ir 1818 m. išleido "Metų" vertimą vokiečių kalba. Rėza sulietuvino ir Donelaičio pavardę. Šitie Donelaičio raštai sudomino pasaulio rašytojus ir kitus kultūrininkus. Juos mini Lietuvos istorikas Simonas Daukantas savo knygoje "Darbai senųjų lietuvių ir žemaičių", lenkų kalba rašęs poetas Adomas Mickevičius, rusų rašytojas Maksimas Gorkis ir kiti. 1824 m. Rėza išleido Donelaičio pasakėčias.

Pirmą apypilnį Donelaičio raštų leidimą paruošė įžymus filologas Augustas Schleicheris, o 1865 m. jį išleido Petrapilio Mokslų Akademija kaip kalbotyros mokslo kūrinį, "kuris turėjo ir politinės reikšmės. Jis buvo išleistas tuo metu, kai carinė Rusijos vyriausybė buvo uždraudusi spausdinti lie-

*) A. Venclova, "Laikas ir rašytojai", p. 173.

**) A. Petrika, "Šviesa", 1950 m. Nr. 3.

tuviškas knygas ir laikraščius lotynišku šriftu. Rusijos Mokslų Akademija pirmoji šį draudimą pralaužė. Donelaičio raštų leidimas lotynišku šriftu buvo reikšminga, reali rusų mokslininkų pagalba lietuvių tautai, kovojusiai dėl savo literatūros, kalbos ir kultūros teisių. Reakcinė ano meto Rusijos spauda nepalankiai priėmė šį Mokslų Akademijos leidinį ir piktinosi, kad jis išspausdintas ne rusų raidėmis. Mokslų Akademija buvo už tai apskųsta carui ir gavo iš jo papeikimą." *)

Trečias, ir tobulesnis, Donelaičio raštų leidimas išėjo 1869 m. Karaliaučiuje. Jį paruošė ir išleido, kartu su vertimu į vokiečių kalbą, filologas G. H. F. Nesselmanas.

Pirmieji pačių Didž. Lietuvos lietuvių Donelaičio raštų leidimai buvo gana silpni ir fragmentiški. Dalis jų išspaudinta Tilžėje 1891 m. ir Amerikoje 1896 m. Kiek geriau paruošti buvo Igno Šlapelio leidimai Vilniuje 1909 ir 1914 m. 1940 m. Lietuvos Švietimo ministerija išleido Donelaičio "Metus", o paskiausias iliustruotas leidimas padarytas Lietuvoje jau tarybiniais laikais.

"Buržuazijos viešpatavimo laikais Lietuvoje Donelaičiu, kaip baudžiavos priespaudą ir liaudies buitį vaizduojančiu poetu, nesidomėjo nei valdančioji biurokratija, nei platesnieji buržuazijos sluoksniai. Dėl to per visą buržuazijos viešpatavimo laikotarpį nepasirodė nė vieno pilno Donelaičio raštų leidimo. Buvo tenkinamasi tik mokyklos reikalams atskirais leidimais, kuriuose poeto kūriniai būdavo trumpinami ir žalojami. Buržuazijos valdomoje Lietuvoje šio įžymaus lietuvių literatūros klasiko realisto kūryba plačiosioms liaudies masėms buvo beveik neprieinama.

Tik Tarybų Lietuvoje Donelaičio kūryba buvo tinkamai įvertinta, jai studijuoti ir plisti buvo padarytos palankios sąlygos. Be turtingų, puošnių 'Metų', išspausdintų 1940 ir 1956 m., ligi šiol pasirodė jau du (1945 ir 1950 m.) populiarūs Donelaičio raštų leidimai. Gausios bibliotekos padarė prieinamus Donelaičio raštus ne tik moksleiviams, bet ir darbo inteligentams, fabrikų darbininkams ir kolūkių valstiečiams." *)

Donelaitis buvo gryno kraujo realistas. Šio metodo kūrybos srityje jis buvo novatorius, pradininkas, nes realizmas Vakarų Europoje ir rusų literatūroje pasireiškė daug vėliau, tiktai apie XIX-jo amžiaus vidurį. Jis buvo stambaus masto menininkas, ryškiomis spalvomis pavaizdavęs savo meto politiniai ekonominį gyvenimą ir žmonių psichologiją.

Donelaičio poezija

Jau esame minėję, kad svarbiausias Donelaičio darbas, kuris jį iškėlė pasaulio rašytojų akyse, yra jo poema "Metai". Ten poetas vaizduoja XVIII-jo amž. gyvenimą Rytų Prūsijos lietuvių valstiečių, kuriuos jis vadina būrais ar tiesiog baudžiauninkais. Jų gyvenimą autorius pavaizdavo tikroviškai, natūraliai, parodė tokiu, kokiu jis iš tikrųjų buvo. Jis smerkia vokiečius, kurie lietuvius išnaudojo, jų maistą rijo, ir atėjūnus prancūzus, kurie austres valgė ir iš lietuvių tyčiojosi:

Vokiečiai lietuvninką per drimelį laiko,
Į jį žiūrėdami šypsos ir tik mūsų šauną
garbina duoną
Ir dešras rūkytas su pamėgimu valgo.
O štai jau lašinių lietuviškų prisiėdę
Ir mūs alų su gvoltu jau visą sugėrė,
Viežlybus lietuvninkus išpeikti nesigėdi.
Kas jums liepė mus ir žmones mūsų paniekinti?
Ar negalėjot ten pasilikt, kur jus nuperėjo
Ir varles bei rupūžes jus ėst pamokino?

Niekas nemoka taip vaizdžiai būrų bėdas nusakyti kaip Donelaitis, niekas negali jų taip suprasti kaip jis. Kitoje vietoje jis ir vėl byloja:

Ale kuom gal biednas būras savo vėdarą linksmint,
Kad jam plutos tik ir kėžas vos pasiliko?
Taip vargingai jis, savo sausą truputį kramtęs
Ir ištroškęs, jau malkelio gerti užsigeidžia.
O ką gers, kad skinkio jam nei vienas nepasiūlo?
Taip jis iš bėdos, pas klaną kokį nušokęs,
Ištisas ir didiai dūsaudams, vandenį laka,
Kur vabalai visoki su varlėms šakinėja;
O štai Diksas su lazda dar muša nabagą.

Pavasaris žydi ne tik grožybėmis, bet ir bėdomis, kai būro aruodai tušti, kai ne tik duonos, bet nė bulvių jau nebėra, o apie kopūstus, kručkus, barščius, morkas ir kitus skanėsius liko tik saldūs prisiminimai.

*) V. Mykolaitis-Putinas, "Lietuvių literatūros istorija", t. I, p. 256.

*) Ten pat, pusl. 256-57.

— nemiela tuomet nė paukštelių balsai. Būro Blekiaus lūpomis poetas rimuoja:

...ką mes pernai sau nusipelnėm
Ir zopostui savo namams kampe pakavojom,
Su žiema jau baigias ir visur ištuštin.
Vei! kaip skūnės, kur mūsų lobiai buvo sukrauti,
Nei pūstynės stov ir maisto viso neteko;
O aruodų krūvos jau taipo pasibaigė,
Kad kisielių virt ir skanų šiupinį pleškint
Nieks nesiliko, kaip antai skūpa mažumėlė.
Abt, pašaliai visi, kur ropės irgi repukai
Su kitais viralais zopostui buvo padėti,
Taip išsituštino jau, kad mes, kasydami galvas,
Vos jau žinom, ką nusivirt ir kuom pasisotint.
Ak, jūs, kumpiai, jūs, dešrelės su lašinėliais,
Mes kone verkiam jau, kasdien minėdami jūsų.

Donelaitis džiaugiasi, kad baudžiauninkams, nors ir sunkiai dirbantiems, kad ir badaujantiems, bet nereikia patirti ponų ligas, nereikia sirgti jų ligomis, kad jie sveiki ir drūti:

Mes, lietuvninkai vyžoti, mes, nabagėliai,
Ponams ir tarnams jų, rods, prilygti negalim;
Bet ir poniškas ligas kentėt neprivalom.
Ak! kaip daug mieste bei dvaruose prisistena,
Kad mus atlankyt pamaži vasara rengias.
Čia viens, rėkaudams durnai, su podagra piaujas,
O kits ten, kitaip dūsaudams, daktaro šaukia.
Ai! dėl ko ponus taip skaudžiai kankina ligos?
Kodėl jų taip daug pirm čėso giltinė suka?
Todėl, kad jie, būriškus išjuokdami darbus,
Su griekais kasdien ir vis tingėdami penis;
O štai mes, mieste per nieką laikomi būrai,
Pasukų kiek ar išrūgų skystų prisisiurbę,
Vis tekini, kaip klapams reik, atliekame darbus.
O kad kartais kokį dar lašinių šmotelį
Ar dešros lietuviškos ben kiek paragaujam,
Tai dar juo dailiaus uždėts mums sekasi darbas.

Donelaitis ir valdininkai

Su Prūsijos vokiečiais valdininkais Donelaitis niekad geruoju nesugyveno, nors prieš juos ir nekovojo. Su dvarininkais jis net teismuose bylinėjosi dėl parapijos žemės, kurią dvarininkas savinosi. Visokie žandarpalaikiai būrus persekiojo, iš jų pinigus traukė, ponams juos skundė. Gi Donelaitis buvo valstiečių baudžiauninkų bičiulis, jų užtarėjas.

Kartą prie besikalbančių valstiečių būrio prikibo sargybinis ir pradėjo juos keikti. Donelaitis jį užpelnytai iškoliojo:

Taip besikalbant, štai vakmistras pasirodė
Ir besispardydams taip baisiai keikti pagavo,
Kad sviets visas su visais daiktais padrebėjo,
"Kad perkūns, kad velnias"— ai, žmogau, pasimislyk!
Kam dūksti taip, kam keiki taip išsižiojęs?
Ar tave patį jau šėtons padūkino visą?
Neprieteliau! kam plėšais taip? kas tau pasidarė?
Bet jis dar labiaus ir taip durnuoti pradėjo,
Kad visoki paukščiai po dangum nusigando.

Donelaitis labai neapkentė išponėjusių baudžiauninkų, kurie tapę ponų tarnais iš aukšto į savo buvusius draugus žiūrėjo, juos niekino. Va kaip jis bara kaimo bernioką Milkų, tapusį Kasparo lekajum ir tuo besididžiuojantį:

Juk tik viens glupums, kad Milkus, Kasparo tarnas,
Poniškai pasirodydams, kožnam pasitursin
Ir būrus prastus per kiaulių jovalą laiko.
Tu, nenaudėli, dėl ko taip iškeli nosį?
Ar jau užmiršai, kaip pernai, piemenim būdams,
Ožkas ir kiaules glupas pas Bleberį šėrei
Ir su vyžoms kaip glups vaiks į baudžiavą traukei?
Ar nežinai, kaip Pričkus, kad akėt nenorėjai,
Su botagu, kaip šulcui reik, tavo strėngalį drožė?..
Snargliau! eik pirma mokinkis kakalį šildyt
Ir savo pono suteptus sopagus nušluostyt.
Juk žinai, kaip jis tave dar per drimelį laiko
Irgi nupliekdams su lazda tavo nugarą skalbia...
Ogi dabar, žioply, jau gėdies Bleberio namo
Ir jo viežlybą bei vertą niekinti vardą.
Tič tiktai, ponaiti! mažu vėl teks žingine žengti,
Ir, kad dievs koravos, dar verkdams ubagais eisi.

Nemėgsta naujovių

K. Donelaitis kaip kunigas, nekentė jokio modernizmo. Jis norėjo, dorovingumo bei paklusnumo sumetimais, kad Prūsijos lietuviai amžinai būtų vyžoti bei klumpėti, kad moterys senoviškai rėdytųsi, senoviškai valgytų, nesimokytų svetimų kalbų, o tik žemės bei ūkio žiūrėtų. Jis smarkiai ėmė nagan apsileidėlius bei tinginius ir norėjo, kad lietuviai ūkininkai būtų pranašesni už vokiečius ar prancūzus. Moteris jis ypatingai graudeno:

O jūs, moterys, ar ir jūs taip jau pasileidot?
Kam linų raut ir, kaip reik, iškaršt nesirengiat?
Ar ne gėda jums, kad vokiečių gaspadinės
Iškarštus linus į lauką jau nugabena
Ir, besidyvydamos didiai, jūsų tinginį peikia?
Moters! jūs lietuvninkės, ar jau nesigėdit?
Ar nesigėdit, kad jums vokiškos moteriškės
Su dailiais darbais ant lauko gėdą padaro?
O kas bus, kad čėsas verpt ir aust prisiartins,
O lineliai jūs ant lauko bus pasilikę?
Ak! kur dingot jūs, barzdotos mūsų gadynės,
Kaip lietuvninkės dar vokiškai nesirėdė
Ir dar vokiškus žodžius ištarp negalėjo.
O štai dar negana, kad vokiškai dabinėjas;
Bet jau ir prancūziškai kalbėt prasimanė.
Taipgi bezaunydamos ir darbą pamiršta.

Donelaitis kaltina vyrus, kad moterų nesuvaldo, ir juos bara, olbija:

O jūs, vyrai! kam gi nenaudėlių moteriškių
Ir išdykėlių mergų raspustą nedraudžiat?
Ar jau norit vokiečiams nuogi pasirodyt
Ir kaip drimeliai ant šlovnų čėsnių nusigėdėt?
Jūs apjakėliai! ar jau visai nesuprantat,
Kokią sau ir mums visiems padarysite gėdą.
Kad su buksvoms lopytoms į baudžiavą žergsit?
Ak! ben gėdėkitės tas gėdas sau pasiprovyt
Irgi pačias, kaip reik, linų raut guikite greitai.
Ant dar liko kiek, kur kiaulės knist nenukako.
Mažu kas autams ar mazgotėms dar pasiliko;
Ale padurkams jau ir kelnėms gloda zoposto.

Jis bara lietuves moteris, kad jos riešutų žiemai neprisiskabė ir grybų neprisirinko, kad vokietės jas pralenkė ir jau į Karaliaučių tas prekes parduoti veža. Čia poetas ir vėl dejuoja:

Ak! kur dingos jūs, lietuviškos gadynėlės,
Kaip dar prūsai vokiškai kalbėt nemokėjo
Ir nei kurpių, nei sopagų dar nepažino,
Bet vyžas, kaip būrams reik, nešiodami gyrės.
Tai dar viežlybų kaimynų beigi bičiulių
Gėdėtis ir juos išpeikti nei vienas neprivalė.
Ogi dabar, žėlėk dieve! tik gėda žiūrėti,
Kad lietuvninkai kaip vokiečiai sopaguoti
Ar su kurpėms rudenyj ant čėsnių pasirodo.

Donelaitis peikė ne tik girtavimą, bet šokius ir liaudies dainų dainavimą. Kaip kunigas, jis norėjo, kad žmonės tik bažnytines giesmes giedotų ir melstųsi.

Donelaitis daug kur pats sau prieštarauja: kaip poetas ir būrų draugas, jis juos guodžia, jis smerkia ponų gobšumą bei žiaurumą, tačiau jis niekad nepamiršta, kad jis kunigas—jis pamokslininkauja ir liepia ponams nusilenkti, nes tai esą taip jau dievo sutvarkyta. Jo poema "Metai" perdėm persunkta tikybine didaktika, pamokymais kaip garbinti dievą ir dėkoti jam už viską, net ir už vargą. Kai turčius dvarininkas Kasparas paliepia savo būrus išplakti už tai, kad jie, nuvežę jo javus į Karaliaučių, nesuspėjo taip greitai sugrįžti, ir kai to paties Kasparo tarnų žiauriai sumuštas šaltyšius Pričkus miršta, tai jis ne protestuoja, bet tik dejuoja:

Tai, broleliai! tai visa šio svieto malonė!
Tiek nusipelnom, kad viernai atliekame slūžbą.
Juk jau, kas tik nor, tas būrišką nabagėlį
Stumdo šen ir ten nei kokį šunį nevertą.

Tačiau "Metų" autorius baudžiauninkus tik ramina, juos įspėja nemaištauti, ragina tenkintis savo dalia ir bijoti dievo, kuris visa jiems duoda. Pavyzdingo valstiečio Selmo lūpomis Donelaitis byloja:

...perdaug dėl to nenusiminkim!
Juk be dievo sviete nieks negali nusiduoti.
Ponai žemės šios negali be jo ponaviti,
O mes, būrai, vėl be jo negalime vargti.
Kožnas tur, kaip dievs jam skyręs yr, pasikakint.
Tas, kur užgimdams aukštai kaip pons atsisėdo,
Mislyti tur, kad jį tenai miels dievs pasodino;
O tasai, kur užgimdams būru prasidėjo,
Gėdėtis vyželių būriškų neprivalo,
Kad tik viežlybai, kaip reik, atliekt savo darbus
Ir labiaus, kad jis širdingai bijosi dievo.

Skamba visai kaip sekmadienio pamokslas! O kai būrai verkia ir skundžiasi ponų sauvale bei priespauda, Donelaitis juos guodžia:

Taigi nešūtykim, kad ponai skiauturę rodo
Ir, velnių vardus kasdien rokuodami, keikia.
Dievs kiekvieną kartą ras, kaip yr pažadėjęs,
Ir kožnam atsilygins, kaip jis yr nusipelnęs.

Kitaip sakant—dirbk ir melskis, o būsi laimingas! Tai sena visų kunigų pasaka, kuria net jie patys netiki. Už žmonių vargus Donelaitis kaltina ne išnaudotojišką baudžiavinę sistemą, ne feodalus dvarininkus ar neteisingą valdžią, bet mistiškąjį nebuvėlį Adomą ir prarastą rojų:

Ak, Adom, tu pirmas žmogau išdykusio svieto,
Tu su savo Ieva sode pavasarį švęsdams
Ir gėrybes uždraustas slaptoms paragaudams,
Sau ir mums, nabagėliams, daug pridarei
vargelių...
Ak, Adom! tu, peržengdams prisakymą dievo,
Sau ir mums padarei vargus ir didelę bėdą.

Čia tiksliai norima nukreipti būrų sąmonę nuo klasinių reikalų, sulaikyti juos nuo protavimo ir už jų vargus pakaltinti nebuvėlį biblinį Adomą. Tokia mistinė "filosofija" pažangiesiems žmonėms nepriimtina. Jie blogio negarbina, bet kovoja prieš jį, stengiasi jį pašalinti iš gyvenimo.

Smerkia samdinius

Kad Donelaitis, kaip ir visi kunigai, katalikiški ir protestantiški, buvo užtarėjas ne bernų ar kitų samdinių, bet būrų-ūkininkų, einančių dvarui baudžiavą,— tai matome daugelyje jo poemos vietų. Kai pasituris ūkininkas Krizas veidmainiaudamas ir meluodamas skundžiasi, jog negalįs išsimokėti mokesčių dėl to, kad jo šeimyna perdaug suvalganti, tinginiaujanti ir perdideles algas imanti, poetas stovi kaltintojo pusėje. Krizas bėdavoja:

Bet ak! kaipgi galiu mokėt, kas reik, savo
ponams,
Kad nelaba šeimyna jau mane visą suėdė?
Ak! man, bėdžiui, jau beveik reiks ubagais išeiti.
Karvių bei avių, bei jaučių didelį pulką,
O ir kiaulių bei ožkų taip daug mėsinėjau,
Kad jau vos žinojau, kur skūras pakabinti.
Tik užvakar dar priėsdint pamušiau bulių,
Nuo kurio iki šiai dienai (tik gėda sakyti)
Vosgi ragai su kaulais ir skūra pasiliko.
O štai, vemdami dar, veršienos jau prasimanė
Ir didiai mane gvoltija, kad aš paskutinį
Ir vienturtį veršį jiems mėsinėt pažadėčiau...
Bet kad dirbt ką reik, visur dyvai pasidaro.
Vagys, vos mėsos grečnos gardžiai prisiėdę
Ir saldžių koštuvių vos dosniai prisigėrę,
Štai jau vieną ten, o kitą ten pamatysi
Kniupščius už tvoros ar po pašiūre betimsant.

Iš šios hiperbolės, iš šio perdėto ir neteisingo Krizo skundo matyti, kad Donelaitis gynė būrus baudžiauninkus ne tik nuo dvarininkų sauvalios, bet ir nuo jų samdinių tariamo "išnaudojimo". Čia aiškiai iškyla klasinis kunigo Donelaičio charakteris, ginantis vidurinės klasės interesus ir stojantis prieš varguomenę, kuri buvo labiausiai išnaudojama. Bernai, mergos ir piemens kentė ne tik nuo dvarininkų, bet ir nuo juos samdančių ūkininkų-būrų išnaudojimo. Taigi šis Donelaičio samprotavimas nėra sektinas pavyzdys.

Donelaitis buvo nepaprastai pastabus poetas. Niekas jo amžiuje nemokėjo taip gražiai apdainuoti, taip tiksliai pavaizduoti metų atmainas, kaip jis. Va kaip jis savo "Metuose" sveikina pavasarį:

Jau saulelė vėl atkopdama budino svietą
Ir, žiemos šaltos triūsus pargriaudama, juokės.
Šalčių pramonės su ledais sugaišti pagavo,
Ir putodams sniegs visur į nieką pavirto.
Tuo laukus orai drungni gaivindami glostė
Ir žoleles visokias iš numirusių šaukė.
Krūmai su šilais visais išsibudino keltis,
O laukų kalnai su kloniais pametė skrandas.

Kaip naktį seka diena, taip pavasarį seka vasara. Donelaitis džiaugiasi artėjančia vasara, ją sveikina šiais žodžiais:

Sveiks, svieteli margas, šventes pavasario
šventęs;
Sveiks ir tu, žmogau, sulaukęs vasarą mielą!
Sveiks kvietkėlėmis pasidžiaugęs, sveiks
prisiuostęs.
Sveiks, dieve duo, sulauk dar daug pavasario
švenčių
Irgi, sulaukęs jas, vis sveiks ir drūts
pasilinksmink.

Donelaičio poema "Metai" įdomi tuo, kad jį parodo jos autorių turėjus nepaprastą pastabumo dovaną, didelę kūrėjo jėgą ir neabejotiną talentą vaizdus piešti:

"Donelaitis 'Metuose' su didele meile pateikė gyvus būrų baudžiauninkų gyvenimo ir jų darbų paveikslus, negailestingai parodė dvarininkų ir jų pakalikų savanaudiškumą, moralinį supuvimą ir žiaurumą, nupiešė visą eilę gražių gamtos vaizdų, visa tai atvaizduodamas skambiais egzametrais, kupinais gyvų, sodrių liaudiškų žodžių, bei posakių. Dėl šių ypatybių Donelaičio poezija ir dabar nenustoja savo reikšmės...

Religinis Donelaičio išauklėjimas, jo teologinės pažiūros paveikė kai kurių gyvenimo reiškinių interpretavimą tam tikra mistine linkme, nedavė poetui pažinti tikrų socialinio gyvenimo sąlygų bei jo raidos, bet vis dėlto nenumarino jo talento. Ir pro teologijos rūkus jis matė vargstančius ir sunkų jungą velkančius baudžiauninkus, matė neapkenčiamą išnaudotojų dvarininkų gyvenimą, jų žiaurų elgesį su baudžiauninkais ir tai nuoširdžiai atvaizdavo savo poezijoje." *)

Kr. Donelaitis nebuvo savanaudis. Jis savo lėšomis 1764 m. pastatė Tolminkiemyje našlių namus ir padovanojo juos savo parapijai. Tuose namuose, poetui mirus, apsigyveno ir jo našlė.

1896 m. Donelaičio gimtinėje, Lazdynėliuose, padėta paminklinis akmuo, o Tolminkiemyje—pastatyta kuklus paminklas.

Sausio mėnesį Maskvoje Sąjungų namų Kolonų salėje suruošta Donelaičio pagerbimui literatūros vakaras, kuriame atstovauta rusų, lietuvių, baltarusių ir latvių rašytojai. Tarp jų buvo ir įžymusis poetas D. Brodskis, kuris išvertė Donelaičio "Metus" į rusų kalbą; vertimas išleistas labai dideliu tiražu. Lietuvoje Donelaitis atžymėtas daugeliu literatūrinių vakarų, kuriuose prelegentai nušvietė jo gyvenimą bei kūrybą, ir skaitlingais straipsniais spaudoje. Maskvoje pavadinta viena puošni gatvė Donelaičio vardu. Kauno viešoji biblioteka surengė originalią literatūros ir meno parodą.

Sausio 4 d. Valstybinėje filharmonijoje, Vilniuje, suruošta Donelaičio gimimo 250-tinių

*) J. Žiugžda, "Šviesa", 1941 m. Nr. 2.

minėjimas, kurį atidarė lietuvių jubiliejinio komiteto pirmininkas Kostas Korsakas. Iškilmingame posėdyje dalyvavo lenininės premijos laureatas, visasąjunginės komisijos Donelaičio jubiliejui pažymėti pirmininkas poetas Prokofjevas, Donelaičio "Metų" į rusų kalbą vertėjas Brodskis, į baltarusių kalbą vertėjas Zarickis ir vertėjas į latvių kalbą P. Kalva.

Minėjime dalyvavo didelis būrys T. Lietuvos rašytojų, partiečių, menininkų, poetų ir visuomenininkų. Prezidiume matėsi lenininės premijos laureatas poetas Mieželaitis, Paleckis, Popovas, Baranauskas, Česnavičius, Maniušis, Sniečkus, Songaila, Šumauskas, Diržinskaitė, Mackevičius, Banaitis, Simonaitytė, Mykolaitis-Putinas, Venclova, Tilvytis, Marcinkevičius ir kiti. Be jų, buvo svečiai-atstovai iš brolškųjų respublikų: baltarusių poetas lenininės premijos laureatas Brouka, ukrainiečių rašytojas Bratunis, latvių rašytojas Sokolas, gruzinų poetas Abasidze, armeniečiai Asotas ir Grasis, azarbaidžianietis poetas Seidovas, kazachų rašytojas Ozasas Euleimanovas, kirgizų rašytojas Džiausujevas, Tarybų Uzbekijos pasiuntinys Ismalovas, turkmenų poetas Kovusovas, moldavietis Malarčiukas ir kiti.

Donelaičio atminimui jubiliejinį medalioną sukūrė skulptorius V. Vyšniauskas, o pilno ūgio poeto statulą granite iškalė amerikiečiams gerai pažįstamas skulptorius Kastantas Bogdanas.

Garbė mūsų įžymiajam klasikui pionieriui ir lietuvių realistinės poezijos pradininkui! Donelaitį, kaip lietuvių tautinio atbudimo žadintoją, — jo tauta niekad neužmirš.

Šį raštą noriu baigti atitinkamu vieno Lietuvos poeto, Antano Venclovos, eilėraščio posmu:

Iš baudžiavos nakties įaugai tu į mūsų kultūrą,
Kaip plačiašakis ąžuolas—gumbuotas, drūtas, sveikas.
Nepajėgė stiprybės tavo sunaikinti laikas —
Tu būsi gyvas amžinai, kaip tavo raštų būras.

O va kitas trijų posmų eilėraštis, kuriuo poetė gana tiksliai charakterizuoja Donelaičio kūrybą. Šias eilutes, pavadintas **"Kad tiesą būrišką suprastų"**, parašė vilnietė V. Tumelionytė:

Putodami sniegai į nieką virsta,
Nuo kakalio jau būriai kelias...
Tu juk norėjai, kad Tave išgirstų
Ir tavo dainą—būrišką nedalią...
O tavo Metai, būriškieji Metai...
Kiek daug tokių praleido būrai,
Pakol skriaudų jie savo priežastį suprato
Pakol draugėn jie susibūrė...
Putodami sniegai į nieką virsta
Ir purvo upėm veržiasi per brastą...
Rūstūs kalbėtojai, kad išgirstų,
Kad žmonės tiesą būrišką suprastų...

PAMIRŠT NEREIKIA

Nenoromis miniu aš Marso vardą,
Betgi pamiršti taip pat nereikia,
Kaip jo negailestingas kardas
Griuvėsius žarstė, dūmus draikė.

Kiek ašarų jis išmaukė bokalų,
Kiek šilto kraujo priragavo
Ir kiek apspiaudė idealų,
Su savo sėbrais kai lėbavo!

Bet ar visi jam vilkiškai tarnavo?
Juk daugeliui rūstybė brinko —
Vieni kai sielvartingai aimanavo,
Kiti į žūtbūtinį mūšį rinkos...

Dabar, kai skaisčiai saulė šviečia
Ir dumblas grimsta vėl į dugną,
O karo dievą grandys riečia, —
Taikingą maršą muškit, būgnai!

Ir kaip, drauguži, man netarti:
— Kokie čia šviesūs mūsų rūmai,
O ten namai, antenų kartys...
Ir visa tai — ne karo dūmams!

Stasys Jarušauskas

METEORAI TOLI NUO ŽEMĖS

Tarybų Sąjungoje meteorų medžiaga kosminėje erdvėje tiriama padedant aparatūrai, kuri yra tarpplanetinėje stotyje "Mars-1". Meteorų dalelės registruoja pjezo-elektriniai davikliai, kurie įmontuoti atvirkštinėje Saulės baterijų pusėje. Aparatūra registruoja dalelių, kurių masė didesnė už vieną dešimtmilijoninę gramo dalį, smūgius. Plotas, jautrus meteorų dalelių smūgiams, lygus pusantro kvadratinio metro.

Tarptautinė stotis "Marsas—1", skrisdama sutiko meteorų srovę. 6000-40,000 kilometrų nuotolyje nuo žemės buvo užregistruoti 28 smūgiai į jautrųjį paviršių, o tai lygu vienam smūgiui į kvadratinį metrą per 5 minutes.

Stoties "Mars-1" tyrimai tebesitęsia. Jie duos naujų davinių apie meteorų medžiagą kosminėje erdvėje.

ŽODYNĖLIS

Donelaičio vartojamų nepaprastų žodžių žodynėlis. Poetas savo raštuose vartojo apie 3,300 žodžių, tarp kurių buvo daug germanizmų ir slavizmų, nors jis pats slavų kalbų ir nemokėjo. Atrodo, kad tie slavų kilmės žodžiai jo apylinkėje buvo plačiai vartojami.

Amstrotas—valdžios atstovas.
Amtmonas—dvarų nuomotojas.
Adpentai—adventas.
Atstanka—atlieka.
Atmonas—dvaro urėdas.
Būras—valstietis.
Bėdžius—vargšas.
Bildukas—vaiduoklis.
Bloznas—neišmanėlis.
Buksvos—kelnės.
Burka—sodietė.
Bingas (arklys)—gerai nušertas.
Bindokas—skliutas (medžiui tašyti).
Čėsnis—vaišės, balius.
Čėstavotis—vaišintis.
Dužas—storas, nutukęs.
Drimelis—nemokša, kvailys.
Dumčius—išminčius.
Dingoti—manyti.
Dievstalis—altorius.
Dovyti—kankinti.
Gloda—stoka.
Guiti—varyti, vyti.
Gaidūs—mielieji.
Glups—kvailas.
Gandina—gąsdina.
Gyrpelnis—garbėtroška.
Iščėrauti—išeikvoti.
Jėgėrė—medžiotojas.
Klapas—kaimo berniokas.
Kulboka—jaučių jungas.
Kurtupeliai—bulvės.
Kedelaitis—moterų švarkas.
Kabalys—krosnis, pečius.
Kėžas—sūris.
Koštuvės—alaus darymo šventė.
Kibinėti—erzinti, kirkinti.
Koktu—graudu, gaila.
Koravot—baustі.
Kurpės—pusbačiai.
Kabiar—kaviaras.
Kiaušė—galva.
Liesninkas—eigulys, "strielčius".
Moliorius—dailininkas, tapytojas.
Minau—žiūrėk, minėk, atmink.
Mėžinys—mėšlas.
Malkelis—naminis alus.
Mučė—kepurė.
Mundraudams—judėdamas.
Nabagas—bėdžius.
Nešvankėlis—šlykštybė.
Neliūbija—nemėgsta.
Nars—kvailys.
Narsas—pyktis.
Orei—arimui (orė—arimas).
Perlenkis—likimas, dalia.
Pečenka—kepsnys.
Pilionys—pilies gyventojai.
Pasikakint—pasitenkint.
Pyvas—pirktas alus.
Pautai—kiaušiniai.
Pramonės—prasimanymas.
Provyt—taisyti.
Pūstynė—dykuma.
Ramdykit (ašaras)—sulaikykit.
Rykas—indas.
Remestas—užsiėmimas.
Raspusta—išdykavimas.
Slovnas—prašmutnas.
Stungis—atšipęs peilis.
Spielmonas—muzikantas.
Skvieruot—reikalauti.
Skūnė—daržinė.
Šiuilė—mokykla.
Šūtyt—baikauti, žaisti.
Švankus—gražus, švarus.
Skinkis—naminis gėralas (gira).
Sopagai—auliniai batai.
Svotba—vestuvės.
Solidus—geras (maistas).
Šiupinis—valgis iš bulvių, žirnių ir kruopų.
Šulcas—seniūnas, šaltyšius.
Sturliukas—zuikis.
Šlapjurgis—girtuoklis.
Štuka—pokštas.
Šulmistras—mokytojas.
Šutka—baika.
Stripinis—lazda.
Tropijas—tinkasi.
Tėtalis—tėvelis.
Umas—protas (rustybė).
Umaru—staigiai.
Urdelis—įsakymas.
Vei—štai, va.
Vakmistras—prižiūrėtojas.
Viežlybai—mandagiai.
Vėdaras—pilvas.
Vislab—viskas.
Zopostas—atsargos.
Žegnonė—laimės linkėjimas.
Žiuponė—ponia.
Žakas—maišas.
Žėlėk—pasigailėk.

JAUČIU — PAVASARIS

Švelnia vėsa man padvelkė pro langą
Įskridęs vėjo sūkurys.
Ištroškusi geriu jo gūsį lengvą, —
Jaučiu — pavasario pilna širdis.

Nukrito nuo varveklio pirmas lašas, —
Tuoj pasaka žiemos praeis...
Ir ant šakos žilvičio mažas, mažas
Kačiuko gumulėlis pasiskleis.

Skubu sugert pavasarinę vėsą,
Alsavimą atbundančių laukų.
Ir man labai labai norėtųs
Padvelkt pavasariu gaiviu.

Elvyra Kubiliūtė

ARTOJUI

Šiugžda avižos. Kalbasi miežiai,
Į aruodą patekę linksmi.
Išpurenti seniai vargo rėžiai,
Ir drauge su daina gyveni.

Rodos, šypsosi javas artojui,
Auksine naujo derliaus srove.
— Tavo žemė! — šilojai kartoja
Ir svaigina apglėbę tave.

Koks džiugus tave jausmas užplūdo.
Kiek raukšlelių veide, kiek šviesių!
O širdis tau dainuoti panūdo,
Prisipildžius dienos virpesių.

Supas lingės mašinų nuo javo.
Šviesią ateitį mūsų veži.
Supas dainos, laukais nubangavę, —
Kasdienybe, kokia tu graži!

Jonas Jurevičius

Labai gražu dar pagyvent sveikam

J. J. KAŠKEVIČIUS, M. D.

Mano mielieji draugai "Šviesos" skaitytojai jau gerokai pagyvenę ir turi trūkumų sveikatoj. Čia pateikiu sveikatos patarimų, kurie nemažai padės atsigaut ir sustiprėt.

Draugai mielieji, savo sveikumo ir darbingumo lygį jūs laikote savo rankose. Pasiryžkite, tvirtai nusispręskite ir sukite į geresnę pusę. Reikia valios, noro, vilties, optimizmo, smagios nuotaikos. Pakeisk savo nuotaiką, prasiblaivyk. Nusispręsk būt **linksmesnis** viduje, savo mintyse. Centrinė nervų sistema suvaldo visą fiziologiją, visų organų veiklą. Šviesus, viltingas nusistatymas išblaškys baimės, nusiminimo šešėlius ir padės tau orientuotis gyvenimo painiavoj. Skaidrus vilties ir pasitikėjimo spindulys — geras kelrodis į sveikatos atgavimą. Nebūk suniūręs, piktas, pavydus, kerštingas, — pakeisk tokią nuotaiką.

Nedidink savo negerumų, neperdėk. Neįsivaizduok, neįsikalbėk sau galvon, kad tu jau netikęs, nebeverta ir bandyt, stengtis. Nors ir yra kokie ligūsti simptomai, tai tu jų nepaisyk taip labai, nenupulk dvasioj. Padaryk **linksmą veidą**, šypsokis širdyje — ir tau geriau seksis.

Būk veiklus nuo pat ryto. Nenusisėdėk perilgai. Atsikvėpk, atsipūsk keletą minučių. Pasimislyk, **pagimnastikuok, giliai pakvėpuok.** Gausi daugiau deguonies, pagyvinsi kraujuotaką ir raumenų toną. **Pasivaikščiok!**

Vartok cukraus, po 8 ir daugiau šaukštukų per dieną. Cukrus bematant susigeria į kraują, duoda greitą energiją ir darbingumą. Medus dar geriau, vartok po truputį ir medaus. **Rudasai cukrus** geriau už baltąjį smėlį, nes turi vitaminų ir mineralų. Taipgi ir juodieji moliasai geriau už nuspalvintą sirupą (black molasses).

Duonos, bulkos, pyrago vartok gerą porciją. Gerai yra su duonos kąsniu imti ir cukraus, bent po pusę šaukštelio. **Rudieji ryžiai** (brown rice) geriau už rafinuotus, baltus.

Gyvulinių riebalų, taukų, lašinių, net ir grietinės, sviesto nevartok, nes turi **cholesterino,** kurs gadina tau arterijas ir didina kraujospūdį. Vartok augalinius aliejus, po du valgomus šaukštus į dieną. Kukurūzų aliejus mazola tinka geriausiai. Žiūrėk parašo: jei nehidrogenuotas (not hydrogenated), tai ir džiaukis. Gali sumaišyt su daržovėm, vietoj majenezo, tik suvartok savo kiekį — du šaukštus.

Nemažink pieno. Paprastas pienas, kefiras, kumisas, ypač **acidofilinis pienas** (acidophylus milk) labai naudingas. Bent kvortą — litrą ar daugiau per dieną. Sriuba nesvarbu, maistingumo nedaug teturi. Tačiau gali lėkštelę, tik nugriebk riebalus.

Liesa mėsa, žuvis — vis virta, ne kepta. Lietuviškas sūris. Vis tai proteinai, baltymai, o jų reikia ir pagyvenusiam. Virto kiaušinio baltymas gerai, ne trynys.

Vitaminų būtinai (multiple vitamins). Visokių vitaminų mišinys. Atsimink: **vitaminų gausa** pailgins tau gyvenimą, didins bendrą gyvybingumą. Vitamino B12 ampulės, jų injekcijos į raumenis taiso nervus ir kraują. Yra vitamino B12 ir raudonų tablečių. Mažakraujingumui taisyt gerai ir kepenų 1—2 kąsneliu porą kartų savaitėj, truputį pavirt. Perdaug kepenų pagyvenusiam žmogui nepatartina, nes turi cholesterino. Todėl ir ledai (saldiledis, aiskrimas) netinka.

Kviečio daigai (wheat germ), po šaukštą kitą — naudingas maistas, pridėčkas.

Žirniai, pupos, riešutai — irgi turi baltymų (globulinų, ne albuminų). Vartot galima nuosaikiai. Sunkiau viduriam. Užtat vaisių ir daržovių vartok gausiai. Padeda permušt rūkštingumą, teikia **šarmingumo** (alkalinumo) organizmo audiniams. O tai labai labai svarbu, jau neminint ir vitaminų, mineralų.

Daugybė žolių, žievių, šaknelių turi gydomąją vertę. Pienės, kraujažolės (sraujanosiai), pailgieji gysločiai — geriau už paprastas, kultivuotas daržoves. Taipgi morkų lapai, po truputį **alijošiaus.**

Sojos milteliai — geras daiktas. Galima sklindžių prakept. Gerai ir **pieno milteliai** (dried milk powder), — tada galima mažiau paprasto pieno naudoti.

Kavos, arbatos iš ryto galima puoduką. Vakare netinka, trukdo miegą. **Jokio spiritinio, alkoholinio gēralo, jokio rūkymo, tabokos!** Jei nori greičiau pasveikti ir sustiprēt. Bet koks alkoholis — protoplazmos nuodas. Pavojingiausias medinis alkoholis, vartojamas dažymui, lakavimui, lakeravimui. Net ir jo garai — piktas nuodas, sugadina akių nervus (optinius).

Saugokis atvēsimo, kai įšilęs, kad ne gautum slogos, kataro, net ir gripo. Atsargiai su saule, neperdēk. Pakvēpuot **deguonies** — daug kam naudinga (oxygen inhalation). Alijošiaus po truputį. **Vaikščiok** kasdien po porą valandų. Būk **linksmas,** pasijuok, pajuokauk, šypsokis. Tai centrinē spyruoklē. Atsimink tai. Skaityk gerą literatūrą. Būk su žmonēmis, nesigraužk vienumoj.

Mūsų žurnalo "Šviesos" išleidimo reikalais

1933 metais liepos 3—4 dienomis įvykęs Lietuvių Literatūros Draugijos suvažiavimas nutarē, kad greta knygų ir brošiūrų, Draugija kartą į tris mēnesius dar leistų mokslinį žurnalą.

Draugijos Centro Komitetas ēmēsi darbo pravesti suvažiavimo nutarimą. Nutarta žurnalą leisti "Šviesa" vardu. Į redakcinę komisiją buvo išrinkta: A. Bimba, Rojus Mizara, S. Sasna, Dr. Jonas Kaškiaučius ir V. J. Senkevičius, atsakominguoju redaktorium — R. Mizara.

Man, kaip LLD CK sekretoriui, teko rūpintis organizaciniais žurnalo reikalais, kaip mūsų šalyje priimta vadinti — "biznio gaspadoriaus" reikalais. Nemažai buvo technikinio darbo, kad gauti "Šviesai" pašto antrosios klasės teises, o dar daugiau sutvarkyti LLD narių adresus, kuriais jie turējo gauti žurnalą.

Sunkiausias darbas buvo ir yra, tai atsakomingojo redaktoriaus. Jis suredaguoja raštus atliekamu laiku nuo kitų savo darbų. Per visą laiką R. Mizara ir A. Bimba žurnalo redagavimą turējo atlikti viršlaikius dirbant. Labai dažnai po kelis kartus vieną, ar kitą bendradarbį turi prašyti parašyti į "Šviesą". Gi kiti draugai, taipgi turēdami savų darbų, parašymą į "Šviesą" palikdavome paskutiniu savo darbu. Daugiausiai redakcinio darbo įdējo A. Bimba, kuris nuo 1936 metų yra nuolatiniu "Šviesos" redaktoriumi.

Nemažai vargo buvo ir su žurnalo atspausdinimu, nes mūsų spaustuvē visada pirmoje vietoje rūpinosi "Laisvēs" išleidimu, atspausdinimu visokių organizacijų parengimų garsinimų, o žurnalą galēdavo paruošti jau tik tada, kada kiti "greitieji" darbai būdavo atlikti.

Pirmuosius metus "Šviesą" leidome 68-ių puslapių, įskaitant ir viršelius. Pirmame numeryje tilpo 32-jų draugų ir draugių straipsniai ir eilēraščiai.

Apie žurnalo turinį pasisako ir pasisakys kiti draugai. Mes, amerikiečiai, dažnai jautēmēs, kad per mažai parašome straipsnių iš Jungtinių Valstijų istorijos, ekonominēs padēties, klasių kovos, ir bendrai iš Amerikos. Dažniausiai tas įvyksta todēl, kad apie žurnalą atsimename tik kaip "nēra" kas kito daryti.

LLD raštinēs darbus atlieka C.K. Sekretorius, kuris yra tik dalinai apmokamas. Jis tvarko ir "Šviesos" adresus. Kad išvengus klaidų, tai reikia, idant kuopų valdybos, siųsdamos duokles už naujus narius, kartu prisiųstų ir jų adresus. Jeigu kuris narys išvažiavo arba mirē, tai reikia tą pat padaryti. Narių pareiga kooperuoti su kuopos valdyba ir Centru. Jie privalo pranešti į Centrą savo seną ir naują adresus.

Kada "Šviesa" yra siunčiama senu adresu, kur narys jau negyvena, tai tada susidaro ir bereikalingų išlaidų, ir susirašinējimų: paštas reikalauja sulaikyti siuntus žurnalą ten, kur tas žmogus jau negyvena, ir už kiekvieną tokį pranešimą reikia paštui sumokēti po 10c. O viso to galima išvengti, jeigu nariai, persikēlę į kitą vietą, praneštų savo naują adresą.

D. M. Šolomskas

Jūsų knygos kaip kareiviai mūšyje

BRONIUS RAGUOTIS

Vilniaus Valstybinio V. Kapsuko vardo universiteto vyr. dėstytojas

Mūsų mielasis draugas Antanas Vaivutskas paprašė parašyti "Šviesos" žurnalui. Laikau sau didele garbe prabilti į šio žurnalo skaitytojus jo paties puslapiuose. Prabilti brangios šventės — "Šviesos" trisdešimtmečio — proga. Didžiai reikšmingo pavadinimo Jūsų žurnalas, lyg gera, skaisti dora šviesa skleidžia žmonių protuose ir širdyse taurias mintis ir jausmus, žmogiškumo ir demokratiškumo, taikos ir draugystės idėjas. Broliškai apkabinu Jus, "Šviesos" žurnalo žmones, ir sveikinu, linkėdamas Jūsų leidiniui ir kiekvienam iš Jūsų, kad įvyktų visa, ko trokštate.

Pažvelgęs į bibliotekos lentyną, kurioje sudėtos JAV ir Pietų Amerikos lietuvių rašytojų ir publicistų knygos, išleistos Lietuvoje, matau daugelio "Šviesos" redaktorių ir bendradarbių kūrinius. Kaip kareiviai išsirikiuoja šios knygos. Ir jeigu kiekvieną tokios knygos egzempliorių prilyginsime kareiviui, tai susidarys didžiulė jų armija— apie 300,000. Tokiu tiražu išleistos tos knygos. Jos išsirikiuoja ilga eile, kurią pradeda Br. Laucevičiaus-Vargšo raštai, pasirodę 1949 m. ir kol kas užbaigia stambus A. Bimbos mokslinis veikalas "JAV darbininkų judėjimo istorija", išėjęs 1963 m. Per tuos metus į mūsų lietuviškos literatūros ir publicistikos gretas stojo 34 knygos, sukurtos 31 autoriaus. Tiesa, tų autorių pusę sudaro iš Pietų Amerikos į Lietuvą sugrįžę emigrantai, kurių atsiminimai sudėti rinkinyje "Toli nuo tėvynės" (1957 m.). Bet ir be jų, apskritai, turime šešiolikos rašytojų ir publicistų veikalus.

Margi, kaip svietas margas, įvairūs, kaip žmonių charakteriai yra šie kūriniai ir jų autoriai. Šalia romanų, turime apysakų ir apsakymų. Šalia eilėraščių rinkinių—publicistikos knygas. Šalia atsiminimų — mokslo veikalus. Vieni autoriai tebetęsia savo kūrybinę veiklą toli nuo gimtosios šalies ar sugrįžę į Lietuvą; kiti jau ilsisi svečioje Amerikos žemėje (P. Storpirštis, B. Klimavičius, Senas Vincas-Jakštys, L. Prūseika) ar, įvykdžius jų testamentą, atgulė poilsio Lietuvoje (St. Jasilionis). Jų darbus, jų žodžius, jų kūrybą, kaip šviesiausią atminimą, saugo paliktos knygos. Jos brangios Jums, su kuriais tie žmonės kartu dirbo, kūrė, gyveno vienais džiaugsmais ir rūpesčiais; jos brangios mums, kurie matome jų knygose šventą pasiaukojimą ir ištikimybę pasirinktiems humanizmo idealams. Tebus leista pradėti nuo jų kūrybos.

Dar kartą paimu ir vartau, iš naujo perskaitinėju, atmintyje atgaivinu knygų vaizdus ir mintis. Ir pirmiausia sustoju ties Broniaus Laucevičiaus-Vargšo vardu. Jo visuomeninę bei literatūrinę veiklą dar gyvai prisimena senesnioji JAV lietuvių karta. Savo dramos veikaluose, kurie buvo taip mėgiami JAV lietuvių scenose, savo apsakymuose jis iš tiesų buvo kovojančių vargšų gyvenimo vaizduotojas. Prof. B. Pranskaus surinkti jo raštai išleisti Lietuvoje net keliais leidiniais (1949, 1951 ir 1962 m.).

Pažangusis JAV lietuvių judėjimas išugdė didelę, visu savo gyvenimu ir veikla labai reikšmingą asmenybę, kokia buvo Leonas Prūseika. Lietuvių tauta didžiuojasi šiuo šviesiu žmogumi, kuris paliko jos visuomenės bei kultūros istorijoje amžiną žymę. Kada skaitau jo publicistikos knygą "Atsiminimai ir dabartis" (1960 m.) atsiveria ir ryškūs JAV pažangiųjų lietuvių kovos puslapiai, ir tauri autoriaus asmenybė, ir pavydėtinas jo publicistinis talentas. Žodžiu, iš šios knygos, kuri tėra nedidelė L. Prūseikos palikimo dalis, jau susidarai vaizdą apie jos kūrėją ir jo gyventą laikmetį. Tai iš tiesų publicistinis pasakojimas apie save ir laiką, ir tai toks pasakojimas, kuris visur, visomis gijomis susisiekia su dabarties problemomis ir niekada nepasens, nors publicistikos amžius, aplamai, ir nėra ilgas. Bet L. Prūseikos publicistikai lemta ilgai gyventi ne tik istorijoje, bet ir dabartyje.

Užsukęs į Vilniaus Rasų kapines pamatysi paminklą, po kuriuo ilsisi poeto Stasio Jasilionio pelenai. Jo poezijos knyga, pavadinta labai taikliai "Žodžiai iš širdies" (1961 m.). Tai nusako St. Jasilionio gyvenimo ir kūrybos pobūdį. Tie paprasti, nenugluodinti jo poezijos posmai yra tokie nuoširdūs, tokie išgriebti iš sielos gelmių, tokie žmogiškai naivūs, kad tiesiog paperka skaitantįjį. St. Jasilionis turėjo teisę pasakyti apie save, kaip ir V. Montvila: "savo žodžių aš nepardaviau už auksą, jie — dalis širdies".

Nežinau kodėl Vincas Jakštys pasirinko literatūroje Seno Vinco slapyvardę. Ji, man rodosi, neatitinka jo kūrybos pobūdžio — tokia ji jauna, energinga, aštri. Netgi ir gilaus susimąstymo valandose (eil. "Žinau, ateis pavasarėlis") Senas Vincas yra giedrios nuotaikos ir švelnaus tikėjimo poetas. Tokie bruožai iškyla iš jo atsiminimų ir beletristikos kūrinių rinkinio ("Gyvenimo verpetuose", 1958 m.) ir eilėraščių pluokštelio, įdėto Amerikos lietuvių poezijos antologijoje "Svetimoj padangėj" (1958 m.). "Iš tavęs, liaudie, esu kilęs", — sakėsi poetas, tikėdamasis, jog kada užmerks akis, draugai ne vienas: "Sūnau, ilsėkis — pasakys". Teisingas buvo šis rašytojo tikėjimas. Ir Jūs ir kartu su jumis mes galime pasakyti, kad Senas Vincas visada buvo savo liaudies sūnus.

Žiūriu į Pijaus Storpirščio nuotrauką, perskaitinėju jo trumpą gyvenimo istoriją ir jo eilėraščių pluoštelį ("Svetimoj padangėj", 1958 m.). Ir apima maudžiantis netekimo skausmas, kad šis poetas teišgyveno vos dvidešimt penkerius metus ir kad tiek nedaug buvo jam lemta sukurti. Bet tokie jo eilėraščiai, kaip rūstūs ir iki apčiuopiamumo vaizdūs "Balsas iš kavyno" arba "Iš priemiesčio kvartalų", lyriškas ir skaidraus skausmo kupinas paskutinysis "Atsiskiriant" rodo neeilinį šio poeto talentą. Pasirinkęs savo mokytoju mūsų Julių Janonį, su tokiais sugebėjimais, kokius turėjo jis, tikriausia, būtų išaugęs į aštrų ir kovingą Pietų Amerikos lietuvių proletariato poetą. P. Storpirščio netekimas lyg žaizda lietuvių poezijoje.

"Biednas" — taip pasirašinėjo Pietų Amerikos lietuvių poetas Bronius Klimavičius. Biednas! Bet iš tikrųjų jis buvo turtingas sunkaus, skurdaus gyvenimo patyrimu ir tyrais jausmais, kuriuos reikšdavo savo poezijos posmuose. Su nedideliu eilėraščių pluošteliu mes galime susipažinti jau minėtoje antologijoje "Svetimoj padangėj". Jo poezija pagimdyta vargo, supta skurdo, auginta neapykantos, brandinta kovos. Iš šių motyvų išausti eilėraščiai, sukurti po sunkaus darbo, nuvagiant nuo poilsio valandas, grubios darbininko rankos, bet įkvėpti ir teisingi.

Jūsų darbininkiškasis judėjimas davė įdomų ir aštrų dailės meistrą — J. Lumbį. Šio talentingo karikatūristo ir satyriko darbų albumas ("Lumbio karikatūros" 1956 m.) susilaukė Lietuvoje didelio susidomėjimo, ir stojo į kovą greta Stepo Žuko.

Štai tie, kuriems nebelemta daugiau sukurti, bet kurie kiekvienas pagal savo išgales kovojo, dirbo, kūrė tauriai ir atsidavusiai. Ir šventės dieną, jie su mumis kaip gyvi tarp gyvųjų.

Nerasi šiandien Lietuvoje žmogaus — seno, subrendusio, jauno paauglio ir netgi moksleivio vaiko, kuris nežinotų Rojaus Mizaros — talentingo žmogaus ir kūrėjo. Jo vardas mūsuose labai populiarus. Jis yra tas Amerikos lietuvių rašytojas ir publicistas, kurio kūryba Lietuvoje išleista gausiausiai. Turime 7 jo romanus, iš kurių du — "Mortos Vilkienės divorsas" (1955 m.) ir "Algio Lumbio nuotykiai" (1958 m.) išversti į rusų kalbą 45,000 egz. tiražu ir, vadinasi, per ją prieinami kitų tautų skaitytojams. Turime jo sukurtų komedijų rinkinį "Ponas amerikonas" (1960 m.), jo atsiminimų knygą "Žvilgsnis į praeitį" (1960 m.), jo kelionių įspūdžius "Apie tave, gimtoji žeme" (1962 m.). Apie R. Mizaros romanus ir kitas knygas Lietuvoje pasirodė daug recenzijų ir straipsnių. Šių eilučių autorius norėtų tik sustoti ties R. Mizaros kūrybos viena-kita būdinga savybe ir vienu-kitu jo kūriniu. Esu jau rašęs ir noriu vėl pažymėti, kad R. Mizaros beletristikoje — jo romanuose — mums svarbu pabrėžti ir iškelti ne tik demaskuojančiąją pusę, bet ir tą, kuri leidžia, mano supratimu, rasti šio rašytojo kūryboje socialistinio realizmo aiškias užuomazgas. Turiu galvoje R. Mizaros romanų konstrukty-

vųjį momentą — proletariato vienybės ir kovos vaizdavimą, sugebėjimą parodyti ir atskleisti ateities teisingą perspektyvą. Iš visų jo romanų, mano manymu, patsai stipriausias būtų "Kelias į laimę", kur su giliu pastabumu tyrinėjamas darbo žmogaus Kilpos tragiškas smukimas jam kylant į buržuazinės visuomenės viršūnes, kur jis sau tarsi užsimeta kilpą ir ja pasismaugia. R. Mizaros kūryba jau seniai įėjo į lietuvių literatūrą, kaip savotiškas, originalus ir talentingas reiškinys.

"Šviesos" redaktorių tarpe yra Antanas Bimba. Jo mokslinės publicistikos knygos — "Molis Magvaris" (1962 m.), stambioji "JAV darbininkų judėjimo istorija" (1963 m.), pagaliau jo publicistika straipsnių rinkinys "Po Amerikos dangumi" (1963 m.) mums parodė ir paaiškino daugelį JAV istorijos ir dabarties gyvenimo klausimų bei problemų. O susidomėjimas tais klausimais Lietuvoje yra labai didelis, ir kiekvienas teisingas, įrodantis, aistringas žodis apie Ameriką mums padeda siekti pergalės žmonių protuose. A. Bimbos marksistiniai mokslo darbai aukštai įvertinti ne tik Lietuvoje, bet visoje Tarybų Sąjungoje. Jo veikalus studijuoja tarybiniai mokslininkai, nagrinėjantys JAV darbininkų klasės istorijos klausimus. Įžvalgus mokslininkas ir įdomus publicistas A. Bimba praturtino Lietuvos mokslą bei publicistiką, ir mes didžiuojamės, kad savo eilėse turite šį įžymų žmogų.

Taip jau susiklostė, kad pirmoji mūsų pažintis su Algirdu Margeriu Lietuvoje prasidėjo nuo jo beletristikos veikalų. Turime keturis jo romanus ir apsakymų rinkinius — "Čikagos šešėliai" (1958 m.), "Už jūrių marių" (1959 m.), "Mėlynos akys" (1961 m.), "Širdies rūmai" (1961 m.). Beveik po visomis yra nurodymas — "Tikrovės vaizdai". Iš tiesų tai, ką vaizduoja A. Margeris, yra atvira, nepadailinta tikrovė, o kūrinių sistema primena vaizdus. Kiek daug ryškios medžiagos, jaudinančios ir įsimenančios sukaupta A. Margerio beletristikos knygose! Čia iškyla tragiški lietuvių emigrantų gyvenimo vaizdai, jų vargai ir rūpesčiai, skurdas ir kova. Mums brangi A. Margerio kūryboje ta teisybė, su kuria jis pasakoja apie lietuvių emigrantų gyvenimą po Čikagos dangoraižiais. Gyva sodrios publicistikos srovė trykšta jo beletristikos kūriniuose ir rodo esant jų autorių publicistu iš prigimties, kaip sakoma, su dievo dovana. Šiuo metu Lietuvoje ruošiamasi išleisti A. Margerio kelionių po Lietuvą knygą "150 dienų Tarybų Lietuvoje". Teko su ja anksčiau susipažinti ir, man rodosi, kad tai yra bene pati ryškiausia įspūdžių knyga apie Tarybų Lietuvą.

Kur tik likimas nemėtė Stasio-Jono Jokubkos? Kaip jo neblaškė? Gal todėl jo vaizdų knyga "Brazilijos plantacijose" (1962 m.) yra širdį draskantis pasakojimas apie sunkias lietuvių emigrantų kalvarijas, kurias jie praėjo atvykę į nepažįstamas Pietų Amerikos šalis. Jo knyga turi didelę pažintinę reikšmę, o daug jos vietų rodo ir tikrus beletristo sugebėjimus. Antai, darbų bananų plantacijose vaizdai sukurti su tokiu pastabumu ir tokiu realizmu, kad ilgam įsminga į atmintį, yra stačiai apčiuopiami.

Nedaug A. Dagilio-Kazio Genio eilėraščių galime paskaityti antologijoje "Svetimoj padangėj" (1958 m.). Bet mus patraukia šviesus ir giedras jo poezijos pasaulis, nutapytas švelniom spalvom. Jis palieka gražaus, doro ir švelnaus pasaulio įspūdį ir jausmus.

Mums Lietuvoje, labai smagu ir miela susitikti žmones, kurie savo laiku dirbo kartu su Jumis, o dabar jau gyvena mūsų tarpe. Jie suaugo su nauju socialistinio gyvenimo būdu, aktyviai darbuojasi tarybinės kultūros srityje. Tebus leista jų kūrybinį darbą — knygas — prijungti prie to turto, kurį mums padovanojote Jūs — JAV ir Pietų Amerikos lietuviai.

Žvalus ir judrus tebėra Jonas Kaškaitis, kurį dažnai sutiksi bevaikštinėjantį Vilniaus gatvėmis. Jo atsiminimų knyga "Kovos sūkuriai" (1960 m.), parašyta su beletristo sodrumu ir publicisto aktyvumu mielai ir su įdomumu skaitoma Lietuvoje. Kaip dokumentas apie praeitį, kaip gyvas liudininkas dabarčiai. Ir šiandien J. Kaškaitis energingai darbuojasi, nors jau yra sulaukęs gilios senatvės.

Prano Ulevičiaus knyga "Pietų Amerikos lietuviai" (1960 m.) — mokslinis tyrinėjimas, už kurį autoriui suteiktas istorijos

mokslų kandidato laipsnis. Kas nori susipažinti su mūsų tautos žmonių likimu, jų veikla ir kovomis tolimoje Pietų Amerikoje, tas būtinai kreipsis į P. Ulevičiaus knygą. Lietuvos mokslinėje literatūroje tai yra vienintelis rimtas darbas šiais klausimais ir be šios knygos, žinoma, negali apsieiti jais besidomintis žmogus.

Jau šeštą dešimtį baigia įpusėti mūsų Linas Valbasys. Jo poezijos rinkinys "Leiskit į tėvynę" (1958 m.), persunktas tyros nostalgijos ir svajonės apie Lietuvą, buvo ir tebelieka lyg tasai barometras, kuris rodo lietuvio emigranto širdies kaitą, pradedant ilgesiu ir svajone, baigiant pasiryžimu dirbti ir kovoti.

Kai vartome JAV ir Pietų Amerikos lietuvių knygas, išleistas čia, Lietuvoje, daugelio jų metrikose ar tituliniame lape rasime Antano Vaivutsko pavardę. Tai žiūrėk, jis parašė įvadą knygai, tai surinko vieno ar kito rašytojo kūrinius ir paruošė juos spaudai. Nebus perdaug pasakyti, kad jis labiausiai yra prisidėjęs prie Jūsų knygų paruošimo ir jų populiarinimo. Jo parašyta knygelė "Rojaus Mizaros gyvenimas ir kūryba" (1956 m.) buvo pirmasis platesnis literatūrinės kritikos darbas apie šį rašytoją pokario metais.

Ką tik grįžo Lietuvon, ir, kaip sakoma, dar kojų nebaigė sušildyti Albinas Morkus. Mes jį gražiai sutikome. Nors tiktai dabar daugelis turi galimybės su juo asmeniškai susipažinti, pažintis prasidėjo jau anksčiau — nuo apsakymų rinkinio "Baltasis miestelis" (1962 m.), nuo jo aštrios, buržuazinius nacionalistus emigracijoje demaskuojančios satyrinės apysakos "Pabėgėlė". "Vilnyje" sekėme jo aštrios, gyvos publicisto plunksnos kūrinius, o apsakymų rinkinys atskleidė įdomų beletristo talentą.

Atiduodamas pagarbą kiekvienam, kas dirbo ir dirba literatūros padangėje, stengiausi trumpomis pastabomis pasakyti kuo jų kūryba mums brangi ir artima.

Didelį dvasinį turtą į lietuvių literatūrą ir publicistiką atnešė pažangieji JAV ir Pietų Amerikos lietuvių rašytojai bei publicistai. Tėvų žemė — Lietuva šį turtą paskleidžia po visus naujosios socialistinės respublikos kampelius. Kartu su tarybinių lietuvių rašytojų kūriniais Jūsų knygos, kaip kareiviai, dalyvauja sunkiame, atkakliame, bet pergalingame mūšyje už naująjį žmogų. Dėkui Jums už tai.

Jonas Šiožinys

SAVIESIEMS

Nenutrenkė perkūnas ganant buožės
bandą —
Eilėraščiais į jus kalbu, seni draugai.
Tegu link gimto kaimo mano posmai
skrenda
Ir supas virš žydrųjų ežerų ilgai ilgai.

Tegu jie šaukia, kaip kamavo mus vargai,
Tegu jie primena liūtis ir piemenėlio
skrandą
Ir, kaip išgirdus naujo ryto gandą,
Nušvito mūsų lūšnų drumzlinį langai.

Prisimenu aš jūsų drabužius ir veidus,
Man žinomos jūsiškės nesėkmės ir klaidos—
Ir aš klajojau šunkeliais. Tegu.

Užtat dabar, vergų praradę žymę,
Mes jaučiamės tarsi naujai užgimę —
Sutinkam rytdieną pilni perkūniškų jėgų!

* * *

Aplinkui lygumos, toli—pamėlę girios.
Šalis, viliojusi plėšruosius riterius—šunis.
Tenai, kur kryžiais pažymėtos vėliavos
nusviro, —
Šiandieną aukso varpos liūlia vilnimis.

Netoli Saulės ne didžiūno feodalo dvaras—
Kolūkio tai gyvenvietės naujieji pastatai.
O tie, kuriuos į baudžiavas, į lažą varė —
Plačiojoj žemėj šiandien remiasi tvirtai. —
— — — —
Rugių laukais kombainas tiesė brydę.
Nuo pabarės aidėjo posmai nuostabios
dainos.
Dundėjo mašina, o mano mintys skrido
Į rytdieną, kuriai nebeprilygint šios dienos.

Profesorė Louise Pettibone Smith

K. PETRIKIENĖ

Profesorė Louise Pettibone Smith, Sveturgimiams ginti komiteto garbės pirmininkė, taip sakant, yra tikra amerikietė. Ji gimė 1887 m. spalio 4 d., Ogdensburg, N. Y., inteligentų tėvų šeimoje; tėvas redagavo respublikonų laikraštį, motina buvo mokytoja. Jos tėvukas nuoširdžiai darbavosi aboliucionistų (vergų išlaisvinimo šalininkų) eilėse. Nuo pat kūdikystės dienų ji klausėsi visuomeniniais klausimais pokalbių. Bet šeimoje viešpatavo religinė atmosfera.

Prof. L. P. SMITH

Užbaigusi kolegiją, toliau Louisė studijavo lotynų, graikų ir semitų kalbas; analizavo bibliją ir, kartu su kitais mokslininkais, rytuose tyrinėjo archeologiją. Per visą subrendusį gyvenimą skirtingose Amerikos kolegijose ir kartais kitose šalyse ji dėstė biblijos padavimais pagrįstą filosofiją. Paskendusi bibliškose svajonėse, nejučiomis ji slinko pro kasdieninio gyvenimo realybę; ji nebandė analizuoti, kodėl visuose žemės kraštuose nuolatos eina kova už geresnį žmogaus gyvenimą, kodėl jos pačios amžiuje žmonija pergyveno du pasaulinius karus ir kodėl nuolat gręsia trečiasis viską prażudantis karas. Klasių kova jos neįdomavo.

1936 m. Vokietijoje ji studijavo bažnyčios santykius su Hitlerio skelbiama dogma. Vokietijos gyvenimas jai jau buvo kiek žinomas nuo tų laikų, kada ji Helle, Bonnoje ir Malburge studijavo teologinius padavimus. Būdama apdairi, dabar ji tenai pamatė, kaip visas šalies aparatas likosi sukoncentruotas tarnauti fašistų interesams, kaip laipsniškai minties kontrolės priemonėmis jie apgaubė visas gyvenimo sritis. Vėliau pastorius Niemoelleris liudijo:

> "Kada grūdo į kalėjimus komunistus, — mes ne komunistai; kada grūdo į kalėjimus žydus, — mes ne žydai; kada grūdo į kalėjimus unijų vadus, — mes ne unijistai. Kada įgrūdo į kalėjimą mane, jau buvo per vėlu bent ką daryt".

Šaltojo karo isterijai įsigalėjus, visą laiką humanistinę filosofiją skelbusi prof. L. P. Smith pajuto, kaip plačiai minties kontrolės aparatai išsiplėtė ir jos mylimoje tėvynėje — Jungtinėse Amerikos Valstijose, šalyje, katros gyventojai susideda iš vienų anksčiau, kitų vėliau atvykusiųjų imigrantų. Ji pastebėjo, kad sistematiškai pravedami įstatymai, nukreipti prieš ateivius.

Sprendžiama, kad į Ameriką atkeliavo 40 milijonų ateivių. Kadangi oficiališkai imigrantų skaičius pradėta registruoti tik 1819 m., tai tikras jų skaičius nežinomas. Be to, nepriskaitomi į vergiją atvežtieji Afrikos žmonės 1619-1865 m. laikotarpyje. Šiandien iš apie 180 milijonų Amerikos gyventojų apie dešimt procentų sudaro sveturgimiai-nepiliečiai.

Nuo pat europiečių apsigyvenimo Amerikoje, vienokiu bei kitokiu būdu Europoje jauni žmonės visą laiką buvo skatinami keliauti į Ameriką. Dalis žmonių vyko, kad pasišalintų nuo religinių bei politinių persekiojimų, bet dauguma vyko su ekonominės laimės, sotesnio gyvenimo viltimi. Visiems buvo žadėta praturtėti. Samdytojai

visada žiūrėjo, kad neišsisemtų pigaus darbo rankų perviršis. Net ekonominių krizių metu imigracija niekad nebuvo varžoma. Bet užėjus nedarbui, sveturgimiai visada buvo puolami. Pav., kai dar šalis buvo jauna, 1798 m. priimtas "Sedition Law" (įstatymas prieš kėlimą maišto), nukreiptas prieš ateivius. Sveturgimis visą laiką nebuvo ir nėra užtikrintas, kad sulaukęs gyvenimo saulėlydžio, jis bei ji galės senatvę praleisti su savo šeima šalyje, katrą jis pasirinko.

Sveturgimiui įsipilietinti nevisuomet lengva. Politiniai prieštaravimai, rasinė diskriminacija sudaro skerspainių. Pavyzdžiui, 1930 m. Buffalo, N. Y., mieste, teismas nedavė meksikiečiui pilietinių popierių dėl to, kad jo gyslose tekėjo indėnų kraujas. Net įsipilietinusiems sudaroma apkaltinimai, nupilietinami ir deportuojami. Tokiuose atvejuose, kad apginti savo pilietines teises, asmeniui prisieina daug bylinėtis teismuose, o ne visi turi tam ištekliaus.

Prie seniau pravestųjų, sveturgimių persekiojančiųjų įstatymų, 1934 m. buvo priimtas Dieso bilius. 1940 m. Hobbso bilius, 1950 m. McCarran aktas, katras viršija visus pirmesniuosius reakcijos puolimus.

Pradėjus masiniai pulti ateivius, Amerikos pažangioji visuomenė 1933 m. suorganizavo Sveturgimiams ginti komitetą. Prof. L. P. Smith įsitraukia į komiteto veiklą. Ji išrenkama garbės pirmininke.

Deja, neilgai trukus reakcija pradeda pulti patį komitetą, paskelbiant jį subversyviu. Džiugu, kad Louise Pettibone Smith reakcijos puolimo neišsigando; dabar ji visą savo energiją sukaupė puolamųjų gynimui. Be to, ji parašė puikią istorinių duomenų knygą — "Torch of Liberty", kurioje ryškiausiai pavaizduoja paskutiniųjų dvidešimts penkerių metų ir pirmesniuosius sveturgimių persekiojimus Amerikoje. Tai didžiulės istorinės reikšmės veikalas. Šlovė jos autorei!

KELIO PRADŽIA

Čia kelio pradžia, kur klevai
Skamba savo šakom ir lapais. Kur žydi
Ramybe ir jaukumu kvapios bulvės
melsvai...
Ne rūkas — tai gulbės miega.
Ne vėjas — tai žemė alsuoja.
Tylėk, nesakyk man nieko...

Suvirpa auksiniais šešėliais
Nubėgęs toli vasarojus...
Kas laiko sparnus čia pakėlęs?..

Galulauky šūkauja briedžiai...
Virš eglės — oranžinis mėnuo...
Klevai karštą kaktą paliečia...

Vis tiek kur sparnai man pakils...
Čia kelio pradžia. Ir niekas,
Niekas manęs nuo žemės tos
Neatskirs.

Janina Degutytė

PIRMYN, JAUNYSTE!

Siekimų vėliavą iškėlę,
Linksmi žygiuokime pirmyn,
Ant rankų kelkim tėviškėlę,
Jai dainos ateitį primins.

Pirmyn, jaunyste, priekin drąsiai,
Nestok prieš kliūtis — nebaisu.
Skubėk, skubėk, nes toly rasi
Dar daug gyvenimo šviesų.

Tava drąsa neišmėginta,
Kas siekius tavo suskaitys,
O puošk tėvynę, brolių gintą,
O dirbk, kol plaka tau širdis.

O dirbk, te gaudžia miestai, kaimai,
Te spindi ateitis veiduos,
O dirbk, te švyti džiaugsmas, laimė
Kampeliuos tėviškės manos.

Jonas Jurevičius

Komunistai istorinėse Amerikos negrų kovose

A. BIMBA

Komunistų partija su neribotu džiaugsmu sveikina dabartinį negrų revoliucinį laisvės judėjimą ir nepasigailės jokio pasiaukojimo padėti jam pasiekti visuotinę pergalę—vardan žmogaus kilnumo ir laisvės—ir be atidėliojimo išspręsti įtemptą konstitucinę ir moralinę krizę, kurioje randasi mūsų tauta.—**Benjamin J. Davis.**

Negrų liaudies laimėjimas pilnutinės ir lygios pilietybės pakeis viską mūsų tautoj gerojon pusėn; jos pergalė atidarys kelią kitiems spartiems laimėjimams visu socialinės pažangos frontu mūsų šalyje.

Mes raginame kiekvieną amerikietį, neatsižvelgiant į jo rasinę kilmę, odos spalvą, tikėjimą, politinę afiliaciją bei socialinę buitį, šimtu procentų paremti prezidento Kenedžio programą, kurią jis pasiūlė savo pranešime Kongresui. Tai patriotinė pareiga kiekvieno piliečio, kuris trokšta, kad mūsų šalis ūmiai demokratiniu būdu išspręstų įtemptą konstitucinę ir moralinę krizę, kurioje ji šiandien randasi.— **Gus Hall.**

Tai pareiškimai įžymiausių Jungtinių Amerikos Valstijų Komunistų Partijos vadovų. Jie nepalieka jokios abejonės nė vieno galvoje, kaip į nūdienę civilinių teisių revoliuciją žiūri toji partija.

Su pasididžiavimu "The Worker" rašo:

"Jokios kitos partijos nariai mūsų amerikiniame gyvenime negali su savo vaidmeniu susilyginti su besaumyliu ir dažnai pionierišku komunistų vaidmeniu negrų liaudies kovoje už laisvę ir lygias teises. Komunistai, tiek negrai, tiek baltieji, davė tokį vadovybės ir pasiaukojimo lygį kovoje už teisingas negrų teises, kokį tik dabar pradeda parodyt kitos jėgos ir organizacijos".

Bet gal dar aiškiau ir ryškiau Amerikos komunistų rolę šioje istorinėje kovoje apibūdina pareiškimas labai aukšto katalikų bažnyčios dvasininko monsignoro J. D. Conway. Savo kolumnoje St. Louis vyskupijos organe "St. Louis Review", pateikęs laikraščio skaitytojams Komunistų partijos 1928 metų programą apie negrų teises, Conway tiesiog šaukia:

"Komunistai Aukščiausiąjį teismą pralenkė 26 metais, Naująjį frontininką (t. y. prez. Kenedį) 35 metais, o ištisais amžiais kai kuriuos prietaringus politikierius, ir kas bežino, kaip toli jie yra pralenkę mūsų Kongresą ir kai kuriuos mūsų nenorinčius pasiduoti vyskupus" ("The Worker", 1963 m. spalio 27 d.).

Panašioje dvasioje susijaudinęs į savo protestantiškus kolegas kalba ir įžymus niujorkietis dvasininkas Robert W. Spike. Jis sako:

"Gėda mums, kad taip aiškiai ir taip ilgai mes matėme rasinės segregacijos nedorybę, bet nesiryžome savo jėgą panaudoti efektingai padėties pakeitimui" ("The N. Y. Times", 1963 m. gruodžio 16 d.).

Sukilimas prieš beteisiškumą

Bet ar tai reiškia, kad šis istorinis sąjūdis yra perdėm komunistų padaras ir ištisai komunistų vadovaujamas, kaip kad iš visų kampų skelbia ultradešinieji reakcionieriai ir visokio plauko baltieji šovinistai, negrų liaudies priešai? **Ne.** To paties komunistų vado Gus Hall žodžiais, pasakytais ant rytojaus po įvykių Alabamos valstijos mieste Birminghame, ši revoliucija yra:

"vaisius šimtmečio priespaudos ir įžeidimų po 250 metų brutališkos vergijos mūsų šalyje. Ji išaugo iš šimtmečio plakimų ir linčo, iš neteisybės ir apiplėšimo, iš sunkiausio ir purviniausio darbo už mažiausią atlyginimą, iš pusininkų pusbadiško gyvenimo sugriuvusiose pašiūrėse, iš neprileidimo prie apšvietos ir uždarymo durų į profesijas ir amatus, iš segregacijos ir diskriminacijos nuo lopšio iki karsto, iš pažeminimo, paniekinimo, iš pusiau vergiškos ir pusiau laisvos būklės, iš prievartos būti antraklasiais piliečiais."

Komunistai, pagal Gus Hall, Benjamin Davis, Gurley Flynn, James Jackson, Gill

Green, Jack Stachel ir kitų išsireiškimus, savo vaidmenį šioje revoliucijoje apibūdina veikliausių ir ryžtingiausių **talkininkų** vaidmeniu. Niekur nesimato, kad jie ryžtųsi į savo rankas paimti judėjimo vadovybės vairą, siektų pastumti į šalį tokius pasižymėjusius dabartinius vadus kaip Martin Luther King, Roy Wilkins, Whitney M. Young, Wiley A. Branton, William A. Jones, A. Philip Randolph ir kt. Jie sako, kad jie pritaria kuo plačiausiam frontui visų šalyje jėgų, kurios nuoširdžiai nori šioje kovoje dalyvauti.

Iš istorijos

Komunistai, žinoma, turi tvirto pamato didžiuotis savo vaidmeniu ilgoje, sunkioje Amerikos juodosios odos žmonių kovoje už lygias teises, prieš segregaciją, paniekinimą ir pažeminimą ir vadintis pionieriais atidarymui durų į nūdienę "teisių revoliuciją".

Monsignoras Conway visiškai teisus, kai jis sako, kad komunistai yra keliais desėtkais metų pralenkę visas kitas amerikiečių grupes bei partijas, kurios šiandien irgi jau dalyvauja arba ruošiasi įsitraukti į tą kovą. Jau labai, labai seniai, net prieš keturiasdešimt penkerius metus, būtent 1919 metais, kai niekas kitas dar nematė jokios "negrų problemos", kai niekas kitas dar nė nedrįso kalbėti apie tokią problemą, komunistai iškėlė negrų klausimą. Jie savo programoje, priimtoje partijos steigiamajame suvažiavime, pareiškė:

"Ankštai susietas su nekvalifikuotais darbininkais yra negrų klausimas. Negrų klausimas yra politinis ir ekonominis klausimas. Savo pagrinduose negrų priespauda yra viena išraiška jų ekonominės vergijos ir priespaudos, kurios viena kitą padidina. Tas supainioja negrų klausimą, bet anaiptol nepakeičia jo proletarinio charakterio. Komunistų partija ves agitaciją tarp negrų darbininkų, vienydama juos su visais klasiniai susipratusiais darbininkais".

Taip pat savo partijos, kuri tuo laiku vadinosi Darbininkų Partija, 1922 metų programoje jie pareiškė:

"Darbininkų partija rems negrus jųjų kovoje už pasiliuosavimą ir gelbės jiems jųjų kovoje už ekonominę, politinę ir švietimo lygybę... Jinai stengsis sudaužyti visus rasinius prietarus, kurie yra naudojami atskyrimui juodaodžių darbininkų nuo baltaodžių, ir suvienyti juos į vieną solidžią sąjungą kovai prieš kapitalistus, kurie išnaudoja ir slėgia juos".

Šiose programose, kaip matome, dar nesimato konkrečiai suformuluotų reikalavimų. Jie buvo vėliau suformuluoti. Bet svarbu, kad Komunistų partija buvo vienintelė partija savo programoje ir savo siekiuose griežtai kelti negrų klausimą ir kalbėti apie jų politinę, ekonominę ir socialinę priespaudą, sieti jų kovą prieš tą priespaudą su visu Amerikos darbininkų judėjimu ir jų kovomis.

Ir tenka pasakyti, kad tose komunistų programose iškeltas negrų klausimas nebuvo tik tam, kad ant rytojaus jis būtų pamirštas, kaip kad dažnai atsitinka su mūsų kitomis amerikinėmis partijomis. Kovą už negrų lygias teises jau tose ankstyvose dienose tapo jų kasdieninės veiklos sudėtine dalimi.

Su 1928 metais Komunistų partija jau garsiai paskelbė savo griežtus konkrečius reikalavimus. Juos randame jos rinkiminėje programoje, kurią taip dramatiškai Amerikos žmonėms priminė monsignoras Conway. Kadangi joks kitas dokumentas negali ryškiau benušviesti rimtumą, kokiu komunistai laikė negrų liaudies reikalus ir siekius, tai su šia programa pravartu visiems susipažinti. Skyriuje "Reikalavimai" randame net dvylika reikalavimų. Jie skamba:

1. Panaikinimas visos rasinės diskriminacijos sistemos. Pilnutinė rasinė, politinė ir socialinė lygybė negrų masei.

2. Panaikinimas visų įstatymų, kuriais palaikoma negrų segregacija. Panaikinimas visų "Jim Crow" įstatymų. Įstatymai turi uždrausti visokią diskriminaciją prieš negrus nuomavime bei pirkime-pardavime gyvenamųjų namų.

3. Panaikinimas visų įstatymų, kurie atima negrams balsavimo teisę.

4. Pašalinimas įstatymų, kurie draudžia tarprasines tuoktuves.

5. Panaikinimas visų įstatymų ir ad-

ministracinių patvarkymų, kurie draudžia, arba praktikoje neleidžia negrų vaikams lankyti viešąsias mokyklas arba universitetus.

6. Pilnas ir lygus negrų įsileidimas į visų geležinkelių stočių laukiamuosius kambarius, restoranus, viešbučius, teatrus.

7. Federalinis įstatymas prieš linčą ir užtikrinimas negrų masėms teisės apsiginti.

8. Panaikinimas diskriminacijos teismuose prieš negrus. Neprivalo būti diskriminacijos prieš negrus parinkime prisiekusiųjų teisėjų.

9. Panaikinimas kalinių nuomavimo sistemos ir surakintų kalinių darbo.

10. Panaikinimas visokios rasinės segregacijos armijoje, laivyne ir civilinėje tarnyboje.

11. Ūmus panaikinimas visų restrikcijų (apribojimų) darbo unijose prieš negrus darbininkus.

12. Lygi proga visiems juodiesiems ir baltiesiems darbininkams samdoje, algose ir darbo sąlygose. Lygus užmokestis už lygų darbą juodiesiems ir baltiesiems darbininkams.

Užtenka tik akis užmesti į šiuos komunistų reikalavimus ir pamatysime, kad jie visi iki vienam yra inkorporuoti į nūdienius negrų masių reikalavimus. Šiandien tie komunistų reikalavimai sudaro mūsų "teisių revoliucijos" programą. Koks milžiniškas pasikeitimas!

Ar galima stebėtis, kad monsignoras Conway ir kiti pavydi komunistams tos didingos istorijos ir yra priversti pripažinti juos pionieriais!

Dėl apsisprendimo teisės

Komunistų reikalavimas negrams lygių teisių ir rėmimas visų kovų visose formose už tas teises nė per nago juodymą nepasikeitė per paskutinius kelius dešimtmečius. Bet tai nebuvo vienintelis jų reikalavimas. Komunistai buvo aukštai iškėlę ir per gana ilgą laiką propagavo dar vieną reikalavimą, kurį per tūlą laiką laikė net svarbiausiu reikalavimu. Tai buvo reikalavimas negrams taip vadinamame "Juodajame ruožte" pietinėse valstijose, kurio daugelyje vietų negrai sudarė daugumą gyventojų, pilnos **apsisprendimo** teisės, tai yra teisės sudaryti savo naciją, savo valstybę, atskirą ir nepriklausomą nuo Jungtinių Valstijų. Buvo argumentuojama taip: Negrams laisvę ir visas pilietines teises tegali garantuoti ir apginti tiktai jie patys tik savo valstybėje. Kai baltųjų rankose valdžia su jos visais jėgos organais, tikėtis, kad tie, kurie per šimtus metų turėjo juos pavergę ir nupilietinę, dabar staiga sužmoniškės ir juos padarys sau lygiais visose teisėse, neįmanoma. Reikia būti realistais. Mes gi, komunistai, esame realistai. Todėl reikalavimas tautinės, arba, šiame atsitikime, rasinės apsisprendimo teisės turi būti pirmaeilis reikalavimas.

Betgi, faktinai, apsisprendimo teisės reikalavimas buvo didžiosios Spalio socialistinės revoliucijos Rusijoje poveikio kūdikis. Buvo sakoma: atsimenate, Leninas ir Bolševikų partija reikalavo Rusijos carizmo pavergtoms tautoms apsisprendimo teisės, su teise, netgi, visiškai atsiskirti nuo Rusijos. Amerikos komunistams atrodė, kad ir čia panašios sąlygos, kad tasai puikus bolševikų šūkis, kuris taip puikiai padėjo jiems laimėti revoliuciją, panašų vaidmenį gali suvaidinti ir mums Jungtinėse Valstijose.

Tačiau reikia pabrėžti, kad apsisprendimo teisės reikalavimo kėlimas nebuvo vienbalsis net pačiuose komunistuose. Buvo smarkių ir ilgų diskusijų. Buvo tvirtos tam reikalavimui opozicijos. Įdomu, kad pačiuose negruose, kurių, žinoma, tais laikais partijoje tebuvo nedidelis būrelis, reikalavimas apsisprendimo neiššaukė jokio entuziazmo. Jie suprato, kad apsisprendimas reiškia atsiskyrimą, ir jie buvo tam priešingi. Jie nori pasilikti ir būti sudėtine amerikiečių nacijos dalimi.

Bet argumentai už ir prieš apsisprendimo teisės reikalavimą sudaro atskirą istorinį klausimą, kurio kiek platesniam apibūdinimui šio straipsnio rėmai neleidžia. Užtenka pasakyti, kad juo toliau, tuo sparčiau apsisprendimo teisės reikalavimas traukėsi į užnugarį, o vis griežčiau ir ryškiau veržėsi į priekį lygių teisių reikalavimas, dėl kurio nebuvo dviejų nuomoniu, kuriam nebuvo jokios opozicijos, kuris kiekvienam buvo

aiškus, suprantamas. Juk kasdieninis gyvenimas buvo liudytojas baisiausios nelygybės, baisiausio pažeminimo ir paniekinimo prieš juodosios odos žmones. Jau nekalbant apie politinį susipratimą, paprasčiausias, rodos, žmoniškumas turėtų diktuoti ne tik kiekvienam komunistui, bet kiekvienam padoriam amerikiečiui kuo tik galima kovoti prieš tą neteisybę, prieš tą blogį, už lygias teises visiems žmonėms, neatsižvelgiant į jų rasinę bei tautinę kilmę.

Taip, kad su 1930 metais lygių teisių reikalavimas buvo tapęs vyriausiu reikalavimu, o su 1959 metais apsisprendimo teisės reikalavimo buvo ir visiškai atsisakyta. Ir kai komunistai reikalauja lygių teisių negrams, jie turi galvoje lygias teises visose mūsų gyvenimo srityse, o ne vienoje kurioje. Vieno savo vadų lūpomis 1932 metų partijos suvažiavime tariant:

"Komunistų partija aiškiai stoja už pilną ir besąlyginę lygybę negrams. Mes nesiūlome lygybės kokioje tai siauroje ir rubežiuotoje prasmėje. Mes nesakome, kad negras yra geras "savo vietoje". Mes sakome, kad bile vieta, atdara baltiesiems, turi būti atdara ir negrams. Mes vienprasmiškai stojame už pilną politinę, ekonominę ir, ypatingai— mes pabrėžiame — už SOCIALINĘ lygybę".

Prieš ženklinę integraciją

Komunistai ypatingą dėmesį kreipia į taip vadinamos ženklinės integracijos pavojų. Tai ne integracija, jie sako, bet apgavystė, tai priemonė nuraminti negrų mases, išplėšti kovingumo širdį iš viso sąjudžio už lygias teises, tai išradimas atidėti tikrą integraciją dar kokiam šimtui metų. Paimkime viešąsias mokyklas. Nebeatsilaikydama prieš masinį spaudimą bei išsibaigus visiems teisminiams priešinimosi procesams, viešosios mokyklos valdyba pagaliau nusileidžia ir vieną ar porą negrų vaikų mokyklon įsileidžia. Ir tuojau garsiai paskelbiama, kad integracijos kova jau "laimėta", kad toji mokykla jau integruota. Girdi, negrai ir visi integracijos šalininkai, dabar nutilkite.

Mokyklos tik pavyzdys tokios apgavingos integracijos. Jos praktikoje rasime beveik visur kitur, ypač mūsų darbo unijų judėjime. Įsileis vieną kitą negrą į kelių tūkstančių narių unijos lokalą (skyrių) ir jau didžiuojasi, kad "mūsų unija tapo integruota". Darbuose tas pats. Priėmė į didžiulį projektą vieną kitą juodą darbininką prie paties sunkiausio ir mažiausiai apmokamo darbo, ir jau "integracija".

Ranka rankon su tokios integracijos pavojumi eina toks pat pavojus **gradualizmo.** Girdi, turėkite kantrybės, palaukite, duokite laiko, neskubėkite. Tokį istorinį pakeitimą įdiegti į mūsų seną "amerikinio gyvenimo būdą" vienu užmoju negalima. Ims laiko — labai, labai daug laiko! Jūs tą supraskite ir su savo reikalavimu teisių **tuojau, jau dabar** mūsų nervų negadinkite, mūsų neerzinkite. Tuo savo skubumu ir nekantrumu jūs tik pakenkiate pačiam reikalui, kurio jūs siekiate!

Komunistai ragina kovoti prieš abudu šiuos pavojus. Jie ragina ypač teisių revoliucijos vadus negrus tuos pavojus suprasti ir jiems visomis išgalėmis priešintis. Komunistų supratimu, visa tos revoliucijos ateitis priklausys nuo to, kaip bus ženklinės integracijos ir gradualizmo pavojai atremti. Jų šūkis: **Pilna integracija ir lygios teisės DABAR!**

Teisingu keliu

Komunistai, atrodo, pilnai užgiria negrų sąjudžio vadovybės pasirinktas kovos priemones. Įžymusis jų vadovas Benjamin Davis sako:

"Pašalinimui skriaudų negrai pasirinko neprievartinės, ramios, tiesioginės veiklos metodą, išreiškiamą demonstracijomis, paradais, boikotu, pikietavimu, sėdėjimais, maršavimais, ką pilnai pateisina Teisių bilius ir Konstitucija ir atitinka geriausias amerikinės demokratijos tradicijas.

Jie atmetė pavojingą, ardančią ir save supliekiančią Muslimų dogmą — aklą neapykantą ir priešiškumą visiems baltiesiems žmonėms,— ir šaukia į vienybę negrus ir baltuosius prieš bendrąjį rasistinį priešą...

Negrai atmetė šaukimą į ginkluotą sukilimą kaip neatsakingą ir neapgalvotą lošimą su ginkluoto sukilimo idėja...

Negrai nesibijo prievartos, ką puikiai

parodo jų revoliucinė istorija ir patriotizmas dėl savo šalies, bet jie atmeta aklos neapykantos prieš visus baltuosius ir ginkluoto sukilimo doktrinas kaip klaidingas ir vedančias prie kraujo praliejimo, į save paneigiančią aklavietę... (Davis: "The Time is Now", Political Affairs, August, 1963).

Ranka rankon su darbininkų klase

Mes matėme, kad jau savo pirmojoje programoje, priimtoje 1919 metais, lygiai prieš 45 metus, komunistai sakė, kad negrų kova už išsilaisvinimą ir lygias teises turi būti siejama su bendruoju Amerikos darbininkų judėjimu, kad negrų judėjimas savo pagrinduose yra darbo liaudies judėjimas. Ką su tuo komunistų dėsniu padarė istorija ir paskutiniųjų keturiasdešimt penkerių metų kovos ir patyrimai? Kaip šis klausimas atrodo nūdienių kovų šviesoje?

Tiek istorija, tiek visi praktiškį patyrimai pilniausiai patvirtino ir sustiprino aną komunistų dėsnį.

Komunistai ir šiandien tebesilaiko tos nuomonės, kad tik vienybėje ir sąjungoje su darbininkų klase ir darbo farmeriais negrų liaudis galės išsilaisvinti iš dvigubos priespaudos, diskriminacijos ir beteisiškumo.

Tą nuomonę labai puikiai nušviečia kitas labai žymus veikėjas ir žurnalistas James F. Jackson, laikraščio "The Worker" redaktorius. Jis, kalbėdamas apie reakcinių monopolistinių kapitalo jėgų su goldwateriais, barnettais ir wallacais priešakyje priešinimąsi negrų kovoms už lygias teises, sako:

"Jie mato, kad pergalė negrų masių kovoje už integraciją atvestų negrus darbininkus (95 procentus visų negrų) į naujus, glaudžius ir tiesioginius santykius su jiems klasiniai lygiais žmonėmis baltosiose masėse. Tokia pergalė sukurtų pagrindus bendrai negrų ir baltųjų masių organizacinei vienybei ir socialinei veiklai prieš monopolistus dėl laimėjimo bendrųjų poreikių — socialinio progreso, ekonominio saugumo, demokratinio atsinaujinimo ir pasaulinės taikos.

Integracijos laimėjimas sukurtų sąlygas bendrai negrų ir baltųjų darbininkų veiklai prieš monopolistus, visų bendrus išnaudotojus; tokia pergalė pastatytų aukštą estradą, ant kurios paprasti žmonės patys įstatytų savo atstovus į valdvietes, vieton monopolijų ir trustų atstovų". (Jackson: "A Fighting People Forging Unity", Political Affairs, August, 1963).

Štai kodėl komunistai taip karštai sveikina kiekvieną negrų sąjūdžio vadovybės žingsnį link suartėjimo su bendruoju darbininkų judėjimu. Štai kodėl jie taip energingai darbuojasi darbo unijose už pilną integraciją ir pasmerkia tuos, kurie palaiko darbininkų judėjime rasinę diskriminaciją bei puoselėja baltąjį šovinizmą. Rasinis padalijimas ir kurstymas, jie sako, yra vanduo reakcionierių ir monopolistų malūnui.

Veltui jų pastangos

Kai tik prasidėjo platus masinis judėjimas už lygias teises, jo oponentai ne tik pietinėse valstijose, bet per visą šalį bandė pastoti jam kelią melu, kad jis esąs dalimi komunistų inspiruoto ir vadovaujamo pasaulinio suokalbio sunaikinti mūsų Ameriką. Įžymiausi lygių teisių oponentai—Misisipės valstijos gubernatorius Ross R. Barnett ir Alabamos valstijos gubernatorius George C. Wallace, klausinėjami Senatinės prekybos komisijos posėdyje, pareiškė, kad visas lygių teisių judėjimas esąs komunistų inspiruotas ir vadovaujamas. Jie sakė, kad Dr. King, Fred B. Shuttlesworth, James Farmer ir kiti negrų vadai esą komunistų įrankiai toje pasaulinėje konspiracijoje.

Reakcionierių tikslas, žinoma, aiškus: sukurstyti judėjime pasidalijimą ir jo vadovybėje pasėti raudonbaubizmo sėklą tikslu nukreipti jos dėmesį nuo tikrojo negrų priešo. Ir kartais pažangiečiuose būdavo rimtai prisibijoma, kad šitiems reakcionierių kėslams gali pavykti, kad negrų lygių teisių sąjūdžio vadus jie gali sukurstyti prieš komunistus ir visus pažangiečius. Deja, kaip atrodo, bent iki šiol, jie savo tikslo nepasiekė, kol kas jų pastangos bergždžios.

Kodėl negrai nekimba ant reakcionierių meškerės?

Man atrodo, kad į šį klausimą geriausiai kadaise atsakė Chicagos negrų savaitraštis "Defender".

Savaitraščio redaktorių pasisakymą iššaukė išmetimas Milwaukės mieste iš Komunistų partijos nario už tai, kad jame buvo pastebėta baltojo šovinizmo nuodų. Jie parašė vedamąjį **"Kodėl mes negalime neapkęsti raudonųjų"**, kuriame, tarp kitko, jie pasakė:

"...Priežastis, dėl kurios tas narys buvo išmestas, buvo ta, kad jis pažeminančiai išsireiškė apie mūsų rasės darbininkus. Jis nevadino mūsų kriminalistais, mušeikomis bei moterų prievartautojais... Jis tik sakė, kad mes esame "atsilikę, bailūs, ir kad mus negalima suorganizuoti". Ir už tuos žodžius, kuriais mes patys daug kartų esame save išvadinę, jis buvo išmestas iš organizacijos, kuriai jis priklausė ir kurią jis aukštai vertino...

Baltasis žmogus padarė pareiškimą ir už tai buvo nubaustas! Tad kaip gi mes tokiose sąlygose galime eiti į karą prieš Komunistų partiją? Ar randasi kita kuri politinė, religinė arba civilinė organizacija visoje šalyje, kuri taip toli eitų pasirodymui, kad ji yra mums draugiška? Ar randasi kita kuri grupė visoje šalyje, kuri taip griežtai pasmerktų ir atmestų sentimentus, šio išmesto nario išreikštus?

Mes galime nesutikti su Komunistų partijos programa kaipo tokia, bet joje yra vienas punktas, su kuriuo mes nuoširdžiai sutinkame, tai būtent uolumas, su kuriuo jie saugo mūsų rasės teises" (Drake and Cayton, Vol. II, pp. 400-401).

Ir tai bene bus pati gražiausia tai partijai nuo negrų liaudies rekomendacija.

TARPTAUTINĖ MOTERŲ DIENA ŠIEMET

IEVA T. MIZARIENĖ

Kovo Aštuntąją minint, šiais metais moterys visame pasaulyje turi daug kuo pasidžiaugti. Atrodo, kad niekad, palyginant tokiu laikotarpiu, taip sparčiai nepaaugo moterų veikla kaip šiais praėjusiais metais.

Reikšmingiausias įvykis moterų pasaulyje, tai Pasaulinis Moterų Kongresas, įvykęs 1963 m. birželio mėnesyje Maskvoje. Ten užsimezgė ryšiai tarp tūkstančių moterų visame pasaulyje. Ten suvažiavusios moterys įgavo daugiau supratimo, drąsos, ir pamatė, ką reiškia suglausta jėga viso pasaulio moterų. O į suvažiavimą juk atvyko pačios aktyviausios, pačios nuoširdžiausios kiekvienos šalies kovotojos už taiką, už moterų lygybę, už neraštingumo likvidavimą, už nacionalę nepriklausomybę, už vaikų ir jaunimo sveikatą, auklėjimą ir mokymą.

Tikėkime, kad pradėtas darbas, kuris jau rodo vis didesnius vaisius su kiekviena diena, plėsis ir nebus padėtas į šalį iki bus įvykdinti visi mūsų tarimai.

Kitas džiuginantis įvykis praėjusių metų, tai tarybinės moters, Valentinos Tereškovos, žygis — skridimas į erdvę, aplink žemės planetą. Pirmoji pasaulyje moteris kosmonautė — tarybinė moteris! Norim, nenorim, o turime pripažinti, kad moterys socialistinėje santvarkoje jau pilnai iškovojo lygias teises.

Vienok, taip kaip jūrų bangavimo negalima sulaikyti, taip ir visuomeninio judėjimo negalima palikti tik vename kampe. Moterų lamėjimai būti lygiateisiais piliečiais viename krašte, atsilieps ir kituose. O juo greičiau atsilieps, jeigu visur rasis tų skruzdėlių, kurios pradės kovą savo gūžtelėse.

Taigi pakalbėkime apie savo šalies moterų laimėjimus. Jungtinėse Amerikos Valstijose praėjusiais metais kova už taiką pla-

Dalis Maskvos suvažiavimo dalyvių

čiau ir giliau pasiekē mases moterų ir visų gyventojų. Sutartis Tarybų Sąjungos, Anglijos ir JAV sulaikyti branduolinius bandymus atmosferoje, erdvėje ir vandenyje, yra pagirtina — puiki pradžia, bet to anaiptol neužtenka. Mes, moterys, dėsime visas pastangas, kad būtų įvykdinta galūtina taika visame pasaulyje.

Didelis JAV-stijose moterų laimėjimas, tai priimtas kongrese ir senate bilius, kad būtų lygi mokestis moterims už lygų darbą. Kitais žodžiais, dirbančios moterys, o jų yra mūsų šalyje 23 milijonai (taip teigia oficialus pranešimas valdžios komisijos), turės teisę reikalauti lygaus užmokesčio su vyrais už lygų darbą. Iki šiol to pas mus dar nebuvo.

JAV-jose dirbančiųjų moterų skaičius toks: iš trijų darbininkų, vienas yra moteris; iš penkių dirbančiųjų moterų, trys yra ištekėjusios. Baltųjų vedusiųjų moterų tarpe, viena iš trijų dirbanti; o kitaspalvių moterų tarpe, viena iš dviejų dirbanti. Manoma, kad iki 1970 metų dirbančiųjų moterų mūsų šalyje bus **30 milijonų.** Šie skaičiai yra oficialūs. Mes žinome, kad randasi daug dirbančiųjų moterų, kurios neįeina į tuos skaičius, kaip tai: moterys, einančios dirbti namuose; moterys, kurios nešasi darbą į namus, ir daug kitų įvairių darbų.

Dėl atlyginimo moterims už vienodą darbą su vyrais, štai ką sako tik ką išleistas už 1963 metus Prezidento komisijos raportas apie moterų padėtį:

"Įvairiuose darbuose, kur abiejų lyčių darbininkai dirba vienodą darbą, moterų atlyginimo lygis buvo **labai žymiai** mažesnis negu vyrų. Randame didelį skirtumą algų skalėje tarp moterų ir vyrų už lygų darbą įvairiose įmonėse. Iš 1900 tiriamųjų darbaviečių, pasirodė, kad viena iš trijų turėjo dvi skales atlyginimo už tą patį darbą — viena skalė vyrams, o kita moterims."

Visa tai tik oficialūs duomenys. Gi mes žinome, kad neoficialiai ši praktika kurkas didesnė. Blogiau dar ir už nelygų užmokestį, tai neįsileidimas moterų į svarbesnius darbus, nors gabumų atlikimui tų darbų moterys turi pakankamai.

Kova prieš diskriminaciją, kaip moterų, taip ir negrų ir visų kitų skriaudžiamųjų mažumų, smarkiai pažengė pirmyn praėjusiais metais. Sveikiname negrų socialę revoliuciją, kuriai pritaria ir gelbsti visais būdais kiekvienas doras žmogus, nepaisant jo ar jos spalvos.

Kalbant apie JAV-jų moteris, turime prisiminti buvusio prezidento John F. Kennedy žmoną, Jacqueline Kennedy, kuri parodė, kad moteris yra žmogus visa ta žodžio prasme. Tragiškai žuvus mūsų šalies prezidentui Kenedžiui, o jos mylimam vyrui ir jos vaikų tėvui, jinai neparodė "lošiančios poniutės" vaizdą alpti, verkti, bet apsupta didžiausios tragedijos, didžiausios širdgėlos, didvyriškai atliko žmonos užduotį — palaidoti vyrą kaip pridera. Moteriškė šią skausmingiausią nelaimę pergyveno protingai, išdidžiai. Prisimena prezidento Kenedžio citata: yra laikas ašaroms, ir laikas džiaugsmui; yra laikas gimimui, ir laikas mirimui; visa tai turi atlikti žmogus prideramai.

JAV-jų pažangiojo judėjimo lietuvės moterys irgi gali pasidžiaugti atliktais darbais. Man teko praėjusiais metais lankytis lietuvių kolonijose. Džiugu pranešti, kad visur radau moteris lygiai dirbančias visuomenei su vyrais, jeigu ne sparčiau (o tai sakau tik iš kuklumo). Moterų klubų randame visur pažangiųjų tarpe, ir šie klubai užima pirmaeiles vietas visoje veikloje.

Jau seniai mano mintyse atrodo, kad šie Moterų klubai turėtų būti šiek tiek centralizuoti, o tai dar stipriau pagelbėtų jiems veikimui. Apie tai reikia ALDLD Centro Komitetui rimtai pagalvoti. Žinoma, turėtų apie tai pasisakyti ir klubų narės.

Taigi, už pasaulinę taiką, už lygias teises visai žmonijai, už gražesnį rytojų! Toks mūsų obalsis šių metų Kovo Aštuntosios minėjime!

NANSENO AUTOGRAFAS

Žinomo norvegų poliarinio tyrinėtojo Fritjofo Nanseno autografas rastas ant vienos knygos, laikomos valstybinio muziejaus—draustinio Tobolske bibliotekoje. Ši knyga "Ledo ir nakties šalyje. Norvegų 1893-1896 metų ekspedicija" parašyta Nanseno. Ji išleista Leipcige ir ją autorius padovanojo Tobolsko gyventojui Aleksandrui Tronheimui.

A. Tronheimas, kuris vėliau dalyvavo ruošiant poliarinę Georgijaus Sedovo ekspediciją, mirė penktojo dešimtmečio pradžioje.

Antano Strazdo gyvenimas ir poezija

V. BOVINAS

Jau daug kalbēta ir rašyta apie Lietuvos liaudies poetą kunigą Antaną Strazdą ir daug dar bus. Pereitais metais suėjo lygiai 200 metų nuo poeto gimtadienio. Poetą ir dabar Lietuvos liaudis vadina maloniu **Strazdelio** vardu. Seniau, lenkai ir sulenkėję lietuviai, poetą vadindavo Drazdausku.

Antanas Strazdas gimē 1763 metais. Poeto tēvai, Sofija ir Juozas Strazdai, buvo Kriaunų dvarininko Riomerio baudžiauninkai. Jie gyveno, sakoma, Astravo kaime, prie gražaus Sartų ežero, dabartiniam Obelių rajone. Ponas Riomeris nužiūrėjęs Antaną kaipo žvalų, gabų ir talentingą jaunuolį ir tikėdamasis iš būsimo poeto išsiauklēti gerą, ištikimą tarną, Antaną pramokē rašto ir muzikos. Bet visuose raštuose apie Strazdą nēra tikrų žinių, kaip mūsų poetas ištrūko iš dvaro varžtų ir pasiekē aukštesnius mokslus. O reikia žinoti, kad tuo metu baudžiauninko vaikui išeiti į kunigus ar pasiekti aukštesnį mokslą, buvo labai sunku,— veik neįmanoma.

Vēlesni poeto Strazdo gyvenimo tyrimai, archyvuose rasti dokumentai, rodo, kad Strazdas mokēsi to laiko "klasikinių mokslų" Daugupyje, Ilukštėje, Plocke, Vilniaus vyriausioje mokykloje ir kitose jezuitų kolegijose. O 1787 metais Strazdas atvyko į Varnių dvasinę seminariją ir pastudijavęs apie trejus metus, 1790-tais metais buvo įšventytas kunigu. Bet ir dabar labai svarbaus dokumento Strazdo biografijai trūksta.

Poetas gyvas būdamas nepaliko jokio fotografinio ar tapyto savo atvaizdo. Jo portretas, kurį mes matome spaudoje, nēra autentiškas. Pirmą poeto portretą sukūrē dailininkas E. Rēmeris 1877 metais, kuomet jau buvo praėjęs arti pusšimtis metų po Strazdo mirties. Tad dailininkas Rēmeris veikiausia neatminē ir nematē gyvo A. Strazdo. Jei jis jį ir galėjo matyti gyvą, tai tik vaikas būdamas. Poeto Strazdo išvaizda portrete, jo palinkęs kūnas, jo veido bruožai, jo nosis, plaukai, charakteris,— yra dailininko ir liaudies pasakojimų kūrinys. Žmonių, kurie dar poetą galėjo matyti gyvą ir pažino, tuo laiku dar galėjo būti. Kaip liaudis atkūrē daug Strazdo dainų, jas atpasakojo, taip ji padėjo dailininkui sukurti ir poeto portretą.

Poeto Gyvenimo Būdas

Poetą Antaną Strazdą reikia vertinti ne tik kaip Lietuvos liaudies dainių, savo plunksna kovojusį prieš baudžiavą, prieš feodalinę santvarką. Strazdas turėjo ir "antrą kovos frontą". Savo asmenybe, drąsiu maištavimu, tiesiu teisybės reiškimu, aštriu ir sarkastišku žodžiu,— poetas buvo protestas prieš to laiko dvarininką, bajorą, prieš baudžiavą ir bažnyčios vyriausybę.

Strazdas su visokia to laiko vyresnybe kovojo, polemizavo. Teisybę oponentams poetas kirto tiesiai į akis, nepaisydamas, kokio luomo jie buvo, kokių privilegijų jie turėjo ir kokioje vietoje jis juos sutiko. Vēlesni daviniai rodo, kad poetas, "ginčui laimēti", panaudodavo kumšti ir lazdą. Kartą ir poetas buvo lazdomis labai sumuštas. Ir bylą prieš užpuoliką pralaimėjo, bet vēliau pats oponentui atkeršijo su lazda.

Poeto dainos, jo poetinē kūryba nerodo, kad Strazdas būtų buvęs ateistu, bet dvasines pareigas jis atlikdavo tik dēl formalumo. Mišias, krikšto pareigas ir kitas maldas jis tik pusiau atlikdavęs, labai trumpindavęs. Brevijorių (kasdieninę kunigo maldą) nekalbėjęs; iš biednųjų už pamaldas atlyginimo neimdavęs. O iš kitos pusės, poetas vykindavęs prancūzų buržuazinės revoliucijos "lygybės" obalsius. Kaip jam pasitaikydavo proga, klebonijose jis palikdavęs savo nudēvētus drabužius ar vyžas, o pasiimdavo jų vieton naujus, gerus. Ponams ir ceremonijų laiku pasakydavęs

tiesą. Pakviestas sakyti pamokslą prie mirusio dvarininko, poetas sakė:

"Štai, gerbiami klausytojai, regite prieš save nabašniką. Kas gi iš jūs jo nepažistate, kas ji užmirš. Jūs jį minėsite taip, kaip jis nusipelnė. Jo vardas jūsų tarpe bus niekinamas, nes iš tikrųjų jis to vertas. Visą gyvenimą jis jus skriaudė, lupo, vagino". Taip pat poetas nesilaikęs celibato, turėjęs moterį ir vaikų. Poetas ir dievą vaizdavo kaipo darbo žmonių, baudžiauninkų užtarėju, geradariu. Bet prieš visokius dievo "atstovus" Strazdas kovojo.

Dėl to Strazdo kunigavimas buvo nepastovus. Jis kunigavo Viešintuose, Anykščiuose, Kupiškyje, Skapiškyje, Šimonyse, Diliuose ir Kamajuose. O 1816 metais, visai nutolęs nuo bažnyčios, Pievėnų kaime jis nuomoja skurdų ūkelį ir pradeda gyventi savo rankomis dirbdamas žemę. Bet bažnyčios valdžia jam įsako grįžti prie "kunigo pašaukimo" ir arčiau prie bažnyčios vyresnybės. Poetas buvo priverstas įsakymą priimti. Bet ir čia Strazdas bažnyčios vyresnybei savo rašte (eksplikacijoje), sarkastiškai rėžia kaltintojams atgal:

"Niekados nesistengiau beneficijos, visados toli buvau nuo visokių pinigų, jų taip pat neturiu, tačiau bažnyčios duonos nevalgau. Turiu dykynę Kupiškio seniūnijoje. Iš žemės gelmių ieškau sau maisto. Matyt, dėl tos priežasties ir atrodo šviesiajam konsistoriui, kad gyvenu ne pagal pašaukimą".

Poetui atvykus arčiau dvasinės vyresnybės, bažnyčios valdžia Strazdui pelningos vietos nedavė. Poetas vėl turėjo grįžti prie žemės darbo. Apie 1822 metus poetas įsigyja trobelę ir gauna sklypelį žemės, — jis ir vėl "žemės gelmėse ieško sau maisto". Bažnyčia vėl tyrinėja Strazdo gyvenimą. Obelių dekanas, ištyręs Kamajuose poeto gyvenimą, savo vyresnybei raportuoja sekamai: "Ne neturtas, bet tikras skurdas visur matyti. Gyvenamieji kambariai visiškai prasti, be grindų, ankšti, su duonkepiu pečium, bet vis dėlto dūmams išeiti yra kaminas; tamsūs ir nešvarūs; kartu tenai antys, vištos, triušiai, šunelis ir paršiukas laikomi. Vienintėlis tarnas — pagyvenusi šeimininkė iš prasčiokų; gyvena atskirai artimame kambaryje; vargingai apsirengęs ir lova visiškai prasta. Tačiau jis pats visuomet linksmas. Pasakojo, kad dabar turi išeiti iš spaudos jo eiliuotas kūrinėlis".

Poeto Kun. Strazdo Kūryba

Kai poetas Strazdas kūrė pirmuosius savo lyrinius kūrinius, lietuvių rašomoji kalba dar nebuvo susiformavus. Taip pat tuo metu vyko gana dideli istoriniai sąjūdžiai. 1794 metais įvyko Lietuvoje ir Lenkijoje sukilimai, vadovaujami pažangiečių Kosciuško ir Jasinskio. Plito Prancūzijos revoliucijos obalsiai prieš feodalinę santvarką, už žmonijos lygybę, demokratiją. 1795 metais įvyko paskutinis žečpospolitos (Lietuvos-Lenkijos valstybės) išdalijimas. Per Lietuvą 1812 metais nusiaubė Napoleono karas prieš Rusiją. Be abejo, poetas tai jautė ir žinojo, vienok aktyviai prie sukilimų jis nesidėjo.

Kai poetas Strazdas 1814 metais išleido Vilniuje pirmą savo dainų rinkinį, Karolis Marksas dar nebuvo gimęs. Tad ir poetas Strazdas dar neturėjo istorinių sąlygų ir klasinės sąvokos, kuri Europoje paplito vėliau, Marksui išvysčius mokslinio socializmo teoriją.

Pirmąjį dainų rinkinį Strazdas titulavo: "Giesmės svietiškos ir šventos". Jame autorius davė tik 11 dainų—devynias svietiškas ir dvi religines. Dabartiniame Strazdo raštų leidinyje, išleistame 1957 metais, taip pat Vilniuje, dabartinėje Lietuvos sostinėje, sudėta virš 30 Strazdui pripažintų dainų-eilėraščių. Strazdas yra autorius ir giesmės "Pulkim ant kelių visi krikščionys".

Svietiškose dainose, kurių daugiausia poetas sukūrė, apdainuojama baudžiauninkų, vargdienių ir kaimiečių gyvenimas, vargai, jų kasdienė buitis su optimistinėmis nuotaikomis, pranašavimu į geresnį gyvenimą. Poetas rašė tokia kalba, kuria kaimiečiai ir baudžiauninkai kalbėjo. Jis pats su kaimiečiais gyveno ir draugavo, juos mokino, nors pats būdamas aukšto mokslo ir plataus apsiskaitymo žmogus.

Apdainuodamas gamtą, medžius, paukščius, žvėrelius, javus, visur poetas matė ir žmogų artoją. Darbo žmogų, baudžiauninką poetas gerbė, užjautė, o poną, bajorą,

dvarininką peikė, išjuokė. Poetas ir iš "šventųjų" padarydavo jumoro. "Petro pripotke", apie praganytą kumelaitę, poetas dainuoja: "Ei, kumele, kumelyte... tegul tave šventas Jurgis gano". Arba vėl: "Ir pana švenčiausia neiškentėjo, su Juozapu šventu šokti pradėjo". Jumoristiniai poetas apdainuoja bajorėlį, kai anas atvažiavo pas "Lietuvos mergužėlę". Prieš bajorėlį, poetas pastato ne kokią individę kaimo mergelę, bet visą Lietuvą, kuri pasijuokia iš nusigyvenusio bajoro. Pavyzdžiui, "Aš už tavęs netekėsiu, — tu neturi nieko" ir toliau, "kepurėlė Lietuvos neužlenda ant galvos", arba: "Juostelė išrašyta, pas mergelę išprašyta". Ir "pirštinėlės baltos, pas mergelę gautos". Išeina, viskas, ką bajorėlis turi, nėra jo, bet Lietuvos.

Dainoje, "Ei tu, Dominykai", poetas bara apsileidusį kaimietį, kuriam ateina pavojai iš dvaro urėdo ir tijūno. "Gegužėlėje" poetas dainuoja laisvę. Gegužėlė "soti ir bagota", kad ji laisva, bet ji verkia žiūrėdama į žmonių nelaisvę, jų vargus ir barnius. Aiškiausiai poetas Strazdas pasireiškia dainoje "Varnas". Tiesioginiai poetas kalba į baudžiauninkus, kad "ne sau jūs žemę kilojat, negi sau pėdus nešiojat". Poetas dainą baigia pranašaudamas, kad jau netoli tas laikas, kuomet tų ponų "nebus nė vieno". Dainoje "Siratos" poetas daro didelį kontrastą tarpe berno ir gaspadoraičio.

Bažnyčios ir feodalinės santvarkos valdžiai netiko Strazdo dainos. Vilniaus dvasinė konsistorija 1819 metais paskelbė sekamą tarimą: "Kun. Antanas Drazdovskis nubaustas trijų dienų rekolekcijomis, o jo spausdintą ir išplatintą kūrinį (Giesmės svietiškos ir šventos), kur tik šis pasirodys, įsakyta atiminėti ir deginti". Taip bažnyčia traktavo to laiko geriausią Lietuvos poetą.

Kiek vėliau, apie 1822 metus, poetas Strazdas paruošė ir bandė išleisti antrą savo dainų rinkinį, bet Vilniaus cenzūra jį užgniaužė ir rankraščius autoriui negrąžino. Matomai, cenzūra rankraščius sudegino. Bet Strazdo dainos plito Lietuvoje. Iš žmonių burnų Strazdo dainas užrašė vėlesni poetai, lietuvių tautosakos rinkėjai. Strazdo dainų randame ir kituose dainų rinkiniuose. Lietuvoje poetui Strazdui priskaitoma apie 50 dainų.

Jau pasenusį poetą Strazdą bažnyčios valdžia suspendavo nuo kunigo pareigų ir 1828 metais ikalino Pažaislio vienuolyne. Iškalėjęs apie metus laiko, reikalavo laisvės, bet bažnyčia laisvės jam nedavė. Tuomet poetas iš vienuolyno pabėgo jau palieges ir silpno regėjimo, o savo namelį rado varžytinėse parduotą. Pinigus jam už namelį irgi negrąžino.

Gyvenimą poetas kunigas Strazdas baigė varge. Jam teikė pagalbą tik jo draugai kaimiečiai, baudžiauninkai, kurių gyvenimą jis dainavo. Poetas mirė 1833 metais ir buvo palaidotas Kamajų kapinėse, ne kaipo kunigas, bet prasčiokėlis.

(Šis referatėlis buvo skaitytas LLD kuopos kultūriniame suėjime, 1963 m. rugpiūčio 21 dieną, Miamės Lietuvių Socialio Klubo salėje. Po referato P. Bečienė skaitė keletą Strazdo poezijos kūrinių.)

SUTRAMDYTI MARSĄ

Rudenio ūkas,
Gaudžiai sušuks,
Atneša aidą nuo gelstančio šilo.

Sodas apniūkęs...
Vėjuje sukas
Lapas, nuo topolio krisdamas tyliai.

Vortinkliai plaukia
Per plyną lauką,

Bėgti norėčiau link dunksančio miesto!
Tolumos šaukia

Mane vienplaukę —
Pančius ligos taip norėčiau nusviesti!

Naktį žvaigždėtą
Vos vos girdėti
Paukštis plieninis lekia be garso.

Smelkias regėti
Akis raketą,
Skrendančią drąsiai sutramdyti Marso.

J. Subatavičius

"Šviesa" Lietuvoje buržuaziniais laikais

JULIUS BUTĖNAS

Pažangioji JAV lietuvių spauda buržuazijos valdymo metais į Lietuvą vargiai galėdavo patekti. Ką bekalbėti apie "Laisvę", "Vilnį" arba "Šviesą", jeigu buvo neįsileidžiami ir kiti, smulkiaburžuaziniai, išeivių laikraščiai, kurių skiltyse būdavo daugiau ar mažiau pasisakoma prieš fašistinę diktatūrą, reikalaujama demokratinių seimo rinkimų. Giminėms išrašytieji laikraščiai atsidurdavo Kauno centrinio pašto krosnyje.

Kiek kitokia padėtis buvo su laikraščių redakcijomis. Joms mainais pasisekdavo gauti daugiau JAV lietuvių laikraščių. Žinoma, ribotas skaičius žmonių tą spaudą skaitydavo. 1937 m. aš buvau žurnalo "Gimtoji kalba" administratorius. Žurnalas buvo siuntinėjamas įvairioms lietuvių emigrantų redakcijoms, kurių turėjome adresus.

Vienu metu laiškanešys atnešė įvyniotą į popierių siuntinį. Atplėšiu — ogi žurnalas "Šviesa". Pridėtas lydraštis—laiškas, kuriame siūloma keistis žurnalais. Aš pradėjau siuntinėti nurodytu adresu "Gimtąją kalbą", o mainais ateidavo "Šviesa".

Domino žurnalo turinys. Jame buvo straipsnių, kurių negalėjai rasti nė viename Lietuvos žurnale ar laikraštyje. Čia buvo straipsnių teoriniais marksizmo klausimais. Skaičiau pats ir davinėjau vienam kitam bičiuliui pasiskaityti.

Tais pat metais rudenį išėjo iš kalėjimo studentas Viktoras Prėskienis, atlikęs 4 metų bausmę; jis buvo nuteistas už nelegalią komunistinę veiklą. Pradžioje niekur negaudamas darbo, Viktoras padėjo man tvarkyti "Gimtosios kalbos" administraciją. Pamatęs "Šviesą", paskaitęs ją, jis labai apsidžiaugė.

— Čia puikus žurnalas! Galiu imti pasiskaityti namie?

— Imk, bene man gaila.

Po kurio laiko Viktoras prisipažino, kad jis "Šviesą" ne tik patsai perskaitydavęs, bet duodavęs draugams pogrindininkams skaityti. Jie su dideliu žingeidumu skaitę teorinius ir kitokius straipsnius. Tuo būdu žurnalas "Šviesa" prisidėjo prie marksizmo idėjų skleidimo Lietuvos darbo žmonių tarpe fašistinės diktatūros sąlygomis.

"Šviesa" susidomėjo taip pat rašytojai P. Cvirka, A. Venclova, J. Šimkus. Atsimenu, jie kalbėjo, kaip būtų galima padėti tam žurnalui — pasiųsti straipsnių, literatūros kūrinių. Bet ši idėja buvo realizuota žymiai vėliau, kada tarp "Šviesos" ir Lietuvos rašytojų užsimezgė glaudesni ryšiai.

Taigi, nors pro užtvaras "Šviesa" švietė Lietuvos darbo žmonėms buržuaziniais laikais, ji laukiama viešnia ir dabar — Tarybų Lietuvoje.

Vilnius, 1963 m.

KUKLUS PRAŠYMAS

Skirtis teks gal sopulių keliu
Su šios planetos "kvietkeliu."
Neverk, neliūsk ir nevaitok,
Manojo likimo neraudok.

Neskubėk gėlėm apvainikuot:
Už jas reik dirbt ir prakaituot;
Neverk, venk nemigo naktų—
Miręs laimingesnis, negu tu!

Girt negirk, nepasakok niekų,
Nekelk manęs aukščiau kitų,
Nepiešk nei angėlu kokiu,
žmonės žino — nebuvau tokiu.

Jei turi ką gero šiandien tart:
Pagerbt, paguost, ar pabart,
Dabar sakyk, aš išgirsiu,
Bet nedelsk, nelauk, kol numirsiu.

-:- -:- -:-

Nereikia man kvapių gėlių,
Kurių užuosti negaliu.

Pr. Pa-niškis

Dailininko Eriko Varno kelias

Šio "Šviesos" numerio viršelį mums nupiešė Erikas Varnas, vienas iš įžymiausių Tarybų Lietuvos dailininkų. Širdingai jam ačiū.

"Į kosmoso erdves" (1960 m.)

Dailininkas E. Varnas gimė 1924 m. gegužės 19 d. Žitomiro mieste, Ukrainoje. Į Lietuvą jį šeima atvežė trijų metų. Todėl visus mokslus, nuo pradinio iki aukštojo, jis išėjo savo tėvų gimtojoje žemėje — Lietuvoje. Iki jis dar nebuvo dailininku, mokytojavo kaime ir aktyviai dalyvavo visuomeninėje veikloje.

1962 m. Tarptautinio jaunimo festivalio Helsinkyje (Suomijoje) atidarymo dieną buvo atvertos dail. E. Varno pirmosios individulinės parodos durys. Visi šios parodos eksponatai vaizduoja žmonijos kovą už taiką. Paroda susilaukė šilto visuomenės ir Lietuvos dailininkų sąjungos įvertinimo. Ji tapo kilnojama. Keletą darbų iš parodos įsigijo Lietuvos Kultūros ministerija.

Pernai E. Varnas buvo pasiųstas į dailininkų kūrybinę bazę, esančią labai gražioj vietoj netoli Maskvos, prie Seniežio ežero. Ten jis sukūrė labai vertingų darbų. Po to buvo priimtas į Dailininkų sąjungą.

Taigi, dail. E. Varnas žinomas ne tik Lietuvoje, bet ir plačioje Tarybų Sąjungoje. Jis jau gavo pasiūlymų suruošti taikos tema parodą Maskvoje, o taip pat sukurti projektą įžymiojo turkų poeto Nazimo Hikmeto, mirusio Tarybų Sąjungoje, antkapiniam paminklui.

Aplamai, galima sakyti, kad pagrindinė dail. E. Varno darbų tematika — taika, ko-

"Laisvė Alfarui Sikeirosui" (1962 m.)
(A. Sikeirosas — įkalintas Meksikos dailininkas antifašistas).

Šviesia ateitimi jis neabejojo

M. MERKEVIČIŪTĖ-KRIKŠČIKIENĖ

Kovo 4 dieną sukanka 62 metai, kai gimė įžymus lietuvių tarybinis poetas Vytautas Montvila, kurį Hitlerio liokajai 1941 metais devintame forte sušaudė.

Vytautas Montvila gimė Jungtinėse Amerikos Valstijose. Į Lietuvą su motina, seserim ir dviem broliais atvyko visai jaunas. Jis aistringai mylėjo liaudį, iš kurios pats buvo kilęs, pažinojo jos vargus, kančias, pergyvenimus. Visa tai stengėsi pavaizduoti savo kovingoje kūryboje. Eilėraščiais demaskuodavo kapitalistinės santvarkos negeroves, skatino kovoti už darbo žmonių išvadavimą iš išnaudojimo. Jo eilėraščiai buvo spausdinami pažangioje spaudoje. Už savo griežtą antifašistinį nusistatymą V. Montvila buvo persekiojamas, pašalintas iš Marijampolės mokytojų seminarijos. 1930 metais jį teisė karo lauko teismas ir nubaudė keleriems metams kalėjimo.

Tik tarybinės santvarkos metu Vytautas Montvila galėjo pagaliau parodyti visą savo talento pajėgumą ir per vienerių metų laikotarpį sukūrė savo geriausius ir stipriausius eilėraščius.

Poetą pažinojo Lietuvos Žemės ūkio akademijos vyresnioji dėstytoja M. Merkevičiūtė-Krikščikienė. Štai ką ji pasakoja apie Vytauto jaunystę.

1923 metais, mokydamasi Marijampolės realinės gimnazijos trečioje klasėje, gyvenau Degučių priemiestyje, Kancilierių name. Dabar tas namelis sugriautas. Kaimyniniame namelyje gyveno Montvilų šeima.

Pradžioje Vytauto, kuris buvo už mane kiek vyresnis, vengdavau, jo žvilgsnis buvo savotiškas, labai tiesus. Man atrodė, kad jis viską žmoguje permato.

Vieną rudens dieną kiemo sodelyje skaičiau Aišbės "Brišką". Pro šalį ėjęs Vytautas paėmė ją, pasižiūrėjo ir pagyrė, kad gerą knygelę skaitau. "Matyt, mėgsti skaityti",— pasakė ir pasiūlė padėti.

Ir tikrai, nuo tos dienos Vytautas Montvila man daug kur padėjo. Dažnai mudu susitikdavome. Aš pas jį užeidavau, jis mane atlankydavo. Su manimi gyveno daugiau moksleivių iš "Žiburio" gimnazijos. Jie buvo religingi, todėl Vytautas jų nemėgdavo.

Dažnai pokalbiuose mudu su Vytautu ginčijomės, bet tas praeidavo labai gražiai, santūriai. Jis buvo man labai geras, vyresnis draugas. Šeimininkė, pas kurią aš gyvenau, buvo labai religinga, visada mane ragindavo eiti į bažnyčią. Vytautas aiškino man, kad bažnyčia nieko gero neduoda. Jis jau tuo laiku labai nekentė kunigų ir mus mokė kaip atsikratyti religinių prietarų.

Vytautas Montvila buvo aukštos moralės žmogus, labai nuoširdus, gailestingas ir pastabus. Drąsiai kritikuodavo tu laikų ydas ir supuvimą. Mokytojų seminarijos moksleivių susirinkimuose jis kalbėdavo ugnin-

---

va už taiką, už pasaulį be karų.

Erikas Varnas, kuriam šiemet sukanka 40 metų amžiaus, sakoma, yra nepaprastai kuklus, nuoširdus žmogus. Jis kukliai rėdosi, kukliai gyvena kartu su savo senute motina, dirba be ypatingų patogumų įsirengtoje dirbtuvėlėje. Kai visa tai sugretini su jo didžiuliu talentu — tiesiog stebiesi šiuo žmogumi. Be dailės, jis dar rašo eilėraščius, groja akordeonu ir kitais liaudies muzikos instrumentais. Jis piešia ir lipdo kairiąja ranka.

Beje, kai kuriems lietuviams turistams iš JAV lankantis savo gimtojoje žemėje, teko asmeniškai su juo susipažinti, aplankyti jo kūrinių parodą Vilniaus Valstybiniame istorijos-revoliucijos muziejuje, apžiūrėti dailininko dirbtuvę žvėryne.

Vienai mūsų turistei net didžiulė laimė nusišypsojo: Ksavera Karosienė buvo pakviesta į E. Varno dirbtuvę ir dailininkas ten nulipdė jos biustą. Taipgi kai Ieva Mizarienė lankėsi Maskvoje pasauliniame moterų kongrese, ten dail. E. Varnas, be daugelio kitų moterų kovotojų už taiką, nupiešė ir Ievos portretą.

gai, niekam nepataikaudavo. Jo kritika būdavo aštri, teisinga, sąmoninga. Kitų pažiūrų moksleiviai jo nemėgdavo. Jis sakydavo: "Buožiukai ir davatkos manęs nekenčia". Jau ir tada, atrodo, jis turėjo ryšį su pogrindžiu, atlikdavo kai kurias užduotis. Kartą ir man teko matyti, kaip Vytautas parnešė iš užmiesčio nepažįstamo žmogaus įteiktą ryšulį. Iš jų kalbos supratau, kad tame ryšulyje yra kažkas svarbaus, ir kad reikia saugotis, bet kas jame buvo, nežinojau.

Kartą, grįžus iš mokyklos, susitikau kieme Vytautą. Jo motina, pamačiusi mus besikalbančius, pakvietė pietų. Aš padėkojau ir norėjau eiti į namus, bet Vytautas nuoširdžiai paprašė užeiti. Užėjau.

Butelis susidėjo iš virtuvės ir vieno kambario (rodos vėliau jį pertvarkė ir padarė du). Kokie jame buvo baldai, neprisimenu. Galiu tik trumpai apibūdinti, kad butas buvo kuklus, bet tvarkingas.

Iš pateiktų pietų buvo galima spręsti, kad Montvilai gyveno sunkiai, nors Vytautas tuo niekuomet nesiskundė.

Po metų man teko išsikelti į kitą butą. Apsigyvenau prie Šešupės tilto, Tarpučiuose. Čia mudu su Vytautu taip pat susitikdavome. Vasaros metu jis dirbo prie tilto statybos ir prie Vilkaviškio plento skaldė akmenis. Retkarčiais mes po darbo susitikdavome. Jis mane išmokė "Dubinušką", ją linksmai traukdavome Šešupės pakrantėse. Jau tada Vytautas dažnai sakydavo: "Žinai, Magduk, statom tiltus, tiesiam plentus, su džiaugsmu tai darom. Neilgai per juos važinės stori ponai ir klebonai, per juos eis laisvi, mūsų žmonės, laisvi nuo priespaudos ir išnaudojimo".

Kol Vytautas buvo Marijampolėje, su juo susitikdavau, dalyvavome šokių ratelyje. Pavasariais vykdavome į gegužines, kurios vyko taip vadinamoje Rudžių giraitėje ir Šunskų miške. Čia jis mums deklamuodavo savo eilėraščius, šokdavome lietuvių šokius, dainuodavome įvairias, tame tarpe ir revoliucines dainas. Vytautas savo uždegančiomis kalbomis įtikinėjo, kad ateis tikras pavasaris.

Kai mokiausi Žemės ūkio akademijoje, porą kartų teko matyti Vytautą, atvykusį su kitais rašytojais į Dotnuvą paskaityti savo eilėraščių. Jo ugningos eilės tautininkų ir ateitininkų klikai labai nepatiko, o mes džiaugėmės ir didžiavomės mūs Vytautu Montvila.

Paskutinį syk, išvykdamas iš Dotnuvos, nedideliame draugų būrelyje pasakė kalbą, kurioje aiškiai nurodė, kad greit ateis pavasaris, viskas sužydės raudonai, ir mes visi kartu su liaudimi džiaugsmingai jį sutiksime.

Jo žodžiai išsipildė.

Sonetai

Mane masina Vilniaus bokštai ir gatvelės,
Ir mėlyni pušynai šlaitų ir krantų,—
Ir sraunūs vandenys nerimstančios Vilnelės,
Ir daug kitų žavingų vietų ir vardų.

Ir lyg sapne regiu aš Miestą stebuklingą
Pro gotikos vitražų mėlynus stiklus,—
Ir žemės šios buitis jau man nereikalinga,
Tapau jai svetimas, nykus ir nebylus.

Ten kažin kur padangėj raizgos šviesos gijos
Ir debesis nuplauna mėlyna banga.
Bet kodėl gi širdis to tyro aukščio bijos
Ir į miglotą žemę tiesiasi ranka?

Žinau: tai ta, kurią visa širdim myliu,
Keliauja žemės vingių nykstamu keliu.

●

Aš šiandien tau aukoju dar vieną sonetą.
Jame netolimų dienų aidai plevena.
Tie šviesūs atminimai dar širdy gyvena.
Kaip buvo džiaugtasi, svajota ir mylėta.

Buvai tu man dosnaus likimo pažadėta,
Kad neramios buities saulėlydį nušviestum,
Kad, sielvartui užėjus, ranką man ištiestum,
Kad rastum manyje ir draugą, ir poetą.

Ir štai gyva verdenė širdyje išseko.
Tu nuėjai viena naujų versmių ieškoti.
Jau linksta pakelėj žolės stiebai rasoti,
Ir driekiasi šešėliai ant duobėto tako.

Nejaugi tavo akys man nebesušvis,
Nejau mane priglobs vien ta niūri naktis?

V. Mykolaitis-Putinas

Kaip Brazilijos lietuviai mokēsi rašyti

S. J. JOKUBKA

Darbo žmonių spaudos darbuotojams nepakanka mokēti rašyti be gramatikos ir sintaksės klaidų, nepakanka mokēti parašyti žinią, korespondenciją ar straipsnį. Visų labiausia, tai reikia žinoti ką rašyti.

Ten, kur darbininkai turi savo dienraščius, didelius savaitraščius, žurnalus, reikalavimas žinoti ką rašyti nēra jau taip sunkus. Labai dažnuose atvējuose pakanka, kad plunksnos darbininkas tik neiškryptų iš darbininkiškų principų ir išlaikytų ideologinę liniją. Reikalavimas žinoti ką rašyti beveik nekelia galvosukių.

Taip maždaug yra ir su pažangių JAV lietuvių spaudos darbuotojais, bendradarbiais ir korespondentais. Jeigu žinia, korespondencija ar straipsnis parašytas be gramatikos ir sintaksės klaidų, tai ir "Vilnyje", ir "Laisvēje", ir žurnale "Šviesoje" vietos pilna. Tik rašyk ir netingēk! Svarbu tik neiškrypti iš darbininkiškų principų, išlaikyti parašytame dalyke ideologinę liniją.

Tačiau visiškai yra kitaip ten, kur darbininkų spauda nedidelē, eina baisiai sunkiose sąlygose, dažniausia giliame pogrindyje. Tokiai spaudai rašyti reikalavimas žinoti ką rašyti lošia labai svarbią rolę ir kartais esti baisiai sunkus galvosūkis. Tokios spaudos darbuotojas turi žinoti kaip pasirinkti rašyti svarbių svarbiausias žinias, svarbių svarbiausius straipsnius ir būtinų būtiniausias korespondencijas.

Darbininkų pogrindiniuose laikraščiuose, t i k s l i a u pasakius—laikraštukuose, vieta labai brangi. Dirbanti prie tokių laikraščių pasislēpę drēgnuose giliuose be saulēs šviesos rūsiuose technikiniai darbuotojai, nepaisant, kad gali netekti laisvēs, gali būti areštuoti ir gal net reakcijos nužudyti, negali aukotis, kad laikraštyje būtų spausdinama bet kas. O antra, juk tokie nelegalūs laikraščiai leidžiami tam, kad juose kiekvieno išspausdinto dalykēlio prasmē pasiliktų darbininko skaitytojo galvoje, kad laikraštis nušviestų kuošviesiausiai kelią į darbo žmonių laimējimų ir pergalių vēliavą. Tokių laikraščių redaktoriai kiekvieną parašytą dalykēlį pirma dējimo į laikraštį kuo stropiausia išstudijuoja, apgalvoja, kaip jis išspausdintas laikraštyje veiks skaitytoją darbininką, kokie jo bus atgarsiai, kaip giliai įsmygs į skaitytojo darbininko širdį. Tai būna į redakciją atsiųstos medžiagos atsijojimas, atrinkimas, kas yra geriausio atsiųsta.

Tokius sunkius uždavinius sprendē neįgudę spaudos darbe pažangieji Brazilijos lietuviai, kai leido giliame pogrindyje savo nelegalius laikraštukus diktatoriaus Getulio Vargas fašistinēs reakcijos metais.

Nors tada Brazilijos lietuviai darbininkai gyveno baisiausiame skurde, bet laikraštukams leisti pinigų negailēdavo. Nežiūrint iš siaučiančios reakcijos pusēs pavojų, laikraštukų darbuotojai ir skaitytojai pasišventusiai aukų lapais rinkdavo aukas, aukodavo savaitēs darbo uždarbius, nelegalę savo spaudą remdavo iš visos širdies. Kai katrie net nepaisydavo ir to, kad jų vaikams bus mažiau kilogramas ryžių, bet nelegaliai savo spaudai duodavo paskutinius centus.

Ištroškę darbininkiško žodžio skaitytojai laikraštuko išeinant laukdavo nekantraudami. Jeigu kartais dēl pogrindžio sąlygų susivēluodavo išeiti, pradēdavo nerimauti. Pasišventę reikalui platintojai su laikraštukų bunduliais praslįsdavo pro bet kokią tankaus žvalgybos voratinklio skylę. Eiliniai platintojai savo darbą atlikdavo stačiai žvalgybos panosēje nežiūrint, kaip žvalgybininkai stengdavosi nors vieną platintoją sugauti. Ir reikia pasakyti, nebuvo girdēti, kad bent vienas platintojas per visą baisiosios reakcijos laikotarpį būtų pakliuvęs į žvalgybos nagus už laikraštukų platinimą, nors jų tiražas kartais siekdavo daugiau kaip 1,000 egzempliorių.

Didžiausias sunkumas būdavo, tai su plunksnos darbuotojais. Mokančių rašyti be gramatikos ir sintaksės klaidų pažangieji Brazilijos lietuviai turējo nemaža vyrukų. Apsčiai buvo ir tokių, kurie ne tik

mokėjo rašyti be klaidų, buvo stiprūs ir ideologijos atžvilgiu. Bet žinančius ką rašyti laikraštukams, lengvai galima buvo suskaityti ant vienos rankos pirštų. Ant pastarųjų pečių ir gulėjo visas pažangių Brazilijos lietuvių nelegalės spaudos rašto darbas. Nelengvas, sunkus darbas.

Pasitaikydavo, ir dažnai pasitaikydavo, kad vieną ar kitą žinantį ką rašyti laikraštukams, dalyvaujant demonstracijose ar slaptuose susirinkimuose, policija areštuodavo kartu su kitais. Kildavo sunkiausia krizė nelegalių laikraštukų leidimo fronte, prasidėdavo laikraštukų išėjimo trukčiojimai. Ir tokios krizės dėl plunksnos darbuotojų stigimo ir trukčiojimai kartodavosi iki 1936 metų, kol ištremtas į Urugvajų Alfonsas Marma pasinaudodamas amnestija grįžo į Braziliją komunistiniam darbui.

Daug rūpinosi Brazilijos lietuvių revoliuciniam darbui ir plunksnos darbuotojų kadrų ruošimu dabar gyvenantis Lietuvoje Ant. Zokas ir kiti to meto atsakingi pažangių lietuvių judėjimo darbuotojai. Dėka jų pastangoms buvo išauklėta legalėms ir pogrindžio organizacijoms šaunių darbuotojų, komunistų. Tačiau mėginančių rašyti revoliucinei darbininkiškai spaudai kelti išsilavinimo lygis kažkaip nesisekė. Užsidegę entuziazmu rašyti jaunuoliai laužė galvas per vakarų vakarus iki ilgiausių vidurnakčių ieškodami rakto atrakinti paslapčiai, kurioje slypi žinojimas ką rašyti darbininkiškai spaudai, bet beveik niekas iš to neišeidavo.

Alfonsas Marma tą raktą žinojo. Ir kai grįžęs iš Urugvajaus atėjo į besilavinančių rašyti būrelį, visą lavinimosi kursą pakreipė to rakto siekimo kryptimi. Visų nuostabai, gramatikos, sintaksės ir literatūros vadovėlių studijavimą nustūmė į antraeilę vietą. Svarbiausiu lavinimosi užsiėmimų darbu iškėlė studijavimą marksizmo-leninizmo ir skaitymą pasaulinių klasikų. Kuo giliau plunksnos darbininkas pažins Markso ir Lenino mokslą, tuo labiau jis žinos ką rašyti darbininkiškai spaudai, — kantriai Alfonsas Marma kalė į galvas besilavinantiems rašyti.

Ir katrie pakluso A. Marmos, susitelkė studijuoti Markso ir Lenino mokslą, klasių kovos istoriją, gal netruko nė metai kiti, ir jie pradėjo rašyti. Visų pirma pradėjo rašyti legaliai ėjusiam pažangių Brazilijos lietuvių žurnalui "Rytas", apie kurį A. Marma turėjo sutelkęs nemaža savo "mokinių". Beveik vien tik iš jų ir buvo sudaryta žurnalo redakcinė kolegija, vadovaujama jo paties. Paskui kai kurie pradėjo mėginti rašyti pažangių JAV lietuvių laikraščiams "Laisvei", "Vilniai". Gabesnių parašyti dalykėliai pradėjo tilpti ir pogrindyje ėjusiame laikraštuke "Tiesa". Gi nūdien kai kurie Alfonso Marmos "mokiniai" jau yra iškilę pusėtinai vidutiniškais darbininkiškos spaudos rašto darbuotojais.

Linksmiausia būdavo besilavinančių rašyti ratelyje, kai kuris pradėdavo pavargti, pradėdavo aimanuoti, kad galvoje smegenyse stinga fosfato ir niekaip negali sugalvoti ką rašyti. Prasidėdavo diskusijos, kiek galvoje smegenims reikia fosfato, kad lengva būtų sugalvoti ką parašyti. Po linksmių ginčų besilavinanti prieidavo išvados, jeigu nuo fosfato smegenyse priklausytų sugalvojimas ką parašyti, tai visi žmonės galėtų būti rašytojais. Vaistinėse geriamo fosfato galima pirkti gorčiais. Rašančiam darbininkiškai spaudai žmogaus smegenims reikia "politinio fosfato", — A. Marma pradėdavo aiškinti. Norintis būti geru darbininkiškos spaudos darbuotoju turi jo krėsti į savo galvą kiek tik pajėgia. Kiekviena laisva valandėlė reikia išnaudoti ieškojimui "politinio fosfato", nes kitaip rašantis darbininkiškai spaudai sužlugs, jo raštai bus skysti, paviršutiniški, dažnai redaktorių atsijojami, numetami į gurbą.

Kad Alf. Marma sakydavo teisybę, gali paliudyti bet kurio darbininkiško laikraščio redaktorius. Tai gali paliudyti ir mūsų "Vilnies" ir "Laisvės" redaktoriai. Katras korespandentas galvoje turi daugiau "politinio fosfato", nors ir su klaidomis rašo, miela jo korespondencija ištaisyti ir džiugu dėti į laikraštį. Bet bėda su tokiais korespondentais, kurių galvose "politinio fosfato" kiekis ribotas. Nors ir be klaidų jie rašo, bet baisiai redaktoriui liudna, kai reikia jų korespondencijas padėti į šalį. O dar liudniau patiems korespondentams, kai į raštą įdėtas jų darbas neišvysta dienos šviesos.

PUIKUS APŠVIET OS KELIARODIS

VANDALINAS JUREVIČIUS

Pasaulio platybėse yra visokių žmonių. Vieni galvoja, kad esą aukštesnės rasės, kad gyvenimas jiems turi duoti visa tai, ką jie geidžia, ramiausiai, be sąžinės priekaišto naudoja kitų sukurtus darbo vaisius. Tai charakteringa miesčionims, egoistams, kapitalistams. Yra ir tokių žmonių, kurie neturi savo nusistatymo. Jie su visu kuo sutinka, nors ir mato, kad kitų yra išnaudojami, skriaudžiami. Tokie žmonės vadinami beveidžiais, pataikūnais. Malonu pažymėti, kad pasaulyje vis daugiau atsiranda tokių žmonijos atstovų, kurie tvirtai įsitikinę, kad kiekvieno žmogaus pareiga visų pirma būti žmogumi, kitiems padėti, visiems sukurti gražų, prasmingą, turiningą gyvenimą. Tokių įsitikinimų, to siekia visi pažangūs žmonės.

Jungtinėse Amerikos Valstijose progresyvūs mūsų tautiečiai yra susibūrę į Lietuvių darbininkų literatūros draugiją, kuri leidžia gana įdomų ir vertingą "Šviesos" žurnalą. Džiugu mums šiandien prisiminti tai, kad šis žurnalas jau trisdešimt metų skleidžia gaivinančią šviesą, nurodo kelią, kuriuo turi eiti visa žmonija. Tiesa, šitas kelias ne rožėmis klotas, bet garbingas, nes veda į visos žmonijos svajonę — šviesų rytojų.

Per trisdešimt metų "Šviesa" atliko labai didelį darbą: atspausdino gana daug realistinių, auklėjamojo pobūdžio kūrinių, nagrinėjo Amerikos ir Lietuvos rašytojų kūrybą, mokslą, meną, demaskavo Lietuvos atplaišų kėslus, istorijos išprievartavimą, supažindino su pažangiais rašytojais, menininkais, mokslo ir politikos veikėjais, rašė apie svarbiausius politinius įvykius, drąsiai skleidė pažangias idėjas, propagavo žmoniškumą, draugystę, vienybę, brolybę, ne kartą pasisakė prieš rasinę diskriminaciją, už taikos sambūvį, padėjo Lietuvių darbininkų literatūros draugijai narius auklėti, šviesti ir dvasiniai jungti į vieną pažangią šeimą, formuoti jų pažiūras, kėlė ir stiprino jų dvasią, kovojo su išnaudotojais, visur ir visada buvo ištikima, nuoširdi ir geriausia kiekvieno skaitytojo draugė ir bičiulė.

Kiekvienas darbas turi būti rūpestingai atliktas. Ypač daug rūpestingumo, nuoširdumo, pasišventimo, jautrumo ir atsakingumo reikalauja redaktoriaus darbas. Jis atsakingas ta prasme, kad redaktorių lengvai gali teisti vienu metu tūkstančiai teisėjų, nes spausdintas žodis paskleidžiamas milijonams skaitytojų, kurių pažiūros ir norai ne visada vienodi. Tačiau tų teisėjų balsai, jų sprendimai visada yra palankūs, jei leidinys sąžiningai vykdo jam patikėtas pareigas.

Man atrodo, kad "Šviesa" savo skaitytojų norus pilnai patenkina. Apie žurnalo turinį jie gali kalbėti tik teigiamai. Ir tai nenuostabu, juk "Šviesai" vadovauja tokie žymūs spaudos veteranai, kaip Antanas Bimba ir Rojus Mizara. Į kiekvieną žurnalo numerį atsakingasis redaktorius daktaras A. Bimba įdeda daug širdies, savo aktualiuose straipsniuose nagrinėja gyvybinius darbo žmonių reikalus.

Pastaraisiais metais nepastebėjau nė vieno "Šviesos" numerio, kuriame netilptų daktaro Antano Petrikos įdomūs straipsniai.

Žurnale aktyviai bendradarbiauja daugelis kitų garbingų Amerikos visuomenės veikėjų.

"Šviesos" skaitytojai turi progos susipažinti ir su naujausia Tarybų Lietuvos rašytojų kūryba.

Aš "Šviesą" gaunu reguliariai. Kiekvieną numerį skaitau su dideliu susidomėjimu, duodu pasiskaityti ir draugams. Mūsų miesto laikraštis "Kauno tiesa" apžvelgia kiekvieną "Šviesos" numerį, supažindina skaitytojus su jos turiniu, atpasakoja apie ką rašo.

Trisdešimties metų sukakties proga, leiskite išreikšti nuoširdžią padėką "Šviesos" redakcijai, bendradarbiams ir rėmėjams, palinkėti dar ilgus metus būti progresyvių žmonių keliarodžiu, skleisti pažangias idėjas, dar energingiau savo spinduliais skaidrinti miglas, ir toliau būti šviesiai, šauniai, mėgiamai. Redakcijos personalui ir bendradarbiams linkiu geros sveikatos.

GANDRO BATAI

MYKOLAS SLUCKIS

Pasaka

Šią pasakėlę man viena varlytė pasakė. Pavasarį ji atkeliauja prie mano langų ir kurkia. Kartais labai įkyri jos giedojimas, ir aš ne juokais ketinu ją išbaidyti. Tada ji, gudruolė, pasakėles ima sekti. Ką darysi su tokia gudruole? Tegu sau tupi palangėje...

Tai štai vieną kartą, kai pasigriebiau lazdą, varlytė man ir išklojo apie gandrą Galagandrą ir jo batus...

Gyveno toks gandras pavarde Galagandras. Jis buvo tikras besotis: niekaip negalėjo varlių prisiryti. Jo broliai gandrai kaip ir žmonės pusryčiauja, pietauja ir vakarieniauja, o jis visą dieną, be perstojo gurkia.

Neprilesi jo ilgas, aštrus kaip durtuvas snapas ir naktį. Visi gandrai sau miega, duodami ir varlėms numigti, o Galagandras miegančias gaudo. Miegančios, girdi, skanesnės, šiltesnės! Taip jis teisindavosi.

Oi, kaip varlės kentėjo nuo gandro Galagandro! Pasakoje visko neapsakysi. Pačiam reiktų tas varlių ašaras pamatyti. Žinoma, nelengva varlės ašaras pamatyti, nes jos, vos tik ištrvškusios, kūdros ir balos vandens nuplaunamos. Bet varlės iš tikrųjų moka gailiai verkti, ir jų ašaros bet ką gali sugraudinti — tik ne Galagandrą.

Žiaurus varlių naikintojas juokėsi iš tų varliškų ašarų. Juokėsi ir dar didesnes kančias varlių giminei ruošė. Negana, jog rankiojo varles visą pavasarį ir visą ilgą vasarą, jis sumanė ir žiemą varliauti. Įsivaizduojate? Varlės miegos tvenkinyje, po ledu įšąlusios, o gandras Galagandras jas trauks ir gurks. Taip ir neišvys varlytės pavasario, taip ir nepasveikins atšilusios žemės savo giesmėmis.

Sujudo sukruto varlės tartis, kaip čia gandrą atkalbėti, kad bent žiemą joms atsikvėpus ir išsimiegojus. Pasitarę, nusiuntė pas gandrą pasiuntinius su dovanomis — su skaniausiais varlių valgiais. Galagandras lesalą į gerklę susižėrė, o po to surijo visus pasiuntinius ligi vieno.

Kalena savo ilguoju snapu Galagandras, patenkintas, iš anksto žiemos medžiokle smagindamasis. Parodys jis varlėms!

Nusiminusios ir vėl tariasi varlės. Kas joms daryti? Kaip žiemos miegą nuo plėšrūno apsaugoti? Kaip naujo pavasario sulaukti? Ledas jų neapsaugos. Juk kaip durtuvas Galagandro snapas. Vienu kirčiu storiausią plutą prakirs.

Senės varlės galvoja ir nieko nesugalvoja. Varlių giminaitės, išmintingosios rupūžės, ir tos tiktai dūsauja, išeities nematydamos.

Vis tik atsirado gelbėtojų. Tačiau žiemos miegą išgelbėjo ne senos garbingos varlės ir ne išmintingosios jų giminaitės rupūžės. Išgelbėjo jauni išdykę varliukai, kurių į pasitarimus neįleisdavo, kurių balso niekas neklausydavo.

— Pavokim gandro batus, — susimokė išdykėliai. — Be batų jam nušals kojos, ir jis nebemedžios žiemą!

Gandras Galagandras — žinokite! — buvo ne paprastas gandras — batuotas. Kad kojos jam nesušlaptų, po balynus bebraidžiojant, aukštus, ligi sparnų batus turėjo pasisiūdinęs. Kas jam drėgmė, kas jam šaltis! Užtat daug daugiau už kitus gandrus tų varlių ir prisirydavo.

Nutaikė jauni varliukai, kai prisirijęs Galagandras atsigulė poilsio, ir čiupo jo batus. Į patį kūdros dugną su batais nunėrė, po pačiu didžiuliu akmeniu pakišo. Vėžiai tučtuojau sau namus batuose įrengė.

Gandras Galagandras apskraidė visas kūdras ir pelkes. Bet niekur niekur savo batų nesurado. O čia užslinko žiema, kurios Galagandras laukė, iš anksto medžiokle smagindamasis. Ledas užtraukė upes, ežerus, pelkių akis užvožė. Net šaltiniai, net šuliniai apšalo. Iškrito purus, minkštas baltutėlis sniegas, o jo paviršių išmargino žėrinčios šalčio liepsnelės.

Kaip ir žadėjo Galagandras, išsirengė medžioti. Kalena, giriasi visiems, jog nei vienos varlytės po ledu nepaliksiąs. Pavasarį atskridę jo broliai ras tuščias pelkes. Tačiau ir dešimties žingsnių šį kartą nepa-

Įžymioji gimdymo kontrolės močiutė

J. GRIGIŠKIS

Visi turėtume prisiminti garsiąją amerikietę Margaret Sanger. Šiuo metu jinai randasi Arizonos valstijos Tucson miesto sanatorijoje, mažai iš lovos begalinti pasikelti. Ilgų metų našta ją sunkiai slėgia, nes 1963 metų rugsėjo 14 d. jai jau sukako 85 metai amžiaus. Per pastaruosius trejetą

MARGARET SANGER

metų jos širdis šlubuoja ir kraujo apytaka blogėja.

Prieš 50 metų M. Sangerienė, gerai apsigalvojusi ir pasiruošusi kovai, iškėlė svarbų klausimą, kuris greitai sukrėtė visą mūsų šalį ir pasiekė beveik kiekvieną pasaulyje kampą. Margareta iškėlė gimdymo kontrolės reikalą ir tuoj metėsi darban, kad šį reikalą visuomenėje išpopuliarinti. Ruošė ji tuo klausimu lekcijas, kalbėjo įvairiose sueigose, rašė straipsnius. Visa bėda, kad tuo metu komercinė spauda jos žodžio neįsileido, tik socialistinis laikraštis "New York Call" atidarė jai duris. Tame laikraštyje jinai turėjo savo kolumną "Ką kiekviena mergina turi žinoti".

Fanatikai greitai prieš ją sukilo. Remdamasis reakciniu Komstoko (Comstock) įstatymu, Kongresas leido paštui atidarinėti jos arba jai siunčiamus laiškus, siuntinius, neperleisti jokios knygos ar brošiūros, kurioje būtų rašoma apie gimdymo kontrolę. Gydytojams buvo uždrausta suteikti nors kokį moterims patarimą apie gimdymo kontrolę. Vienas daktaras, suteikęs kelioms moterims naudingų tuo klausimu patarimų, buvo areštuotas ir pasiųstas dešimčiai metų į Leavenworth kalėjimą. To įstatymo vykintoju, literatūros cenzoriumi buvo paskirtas minimo įstatymo autorius Anthony Comstock.

Gręsė ilgų metų kalėjimas

Tokiose sunkiose sąlygose Sangerienei teko veikti. 1913 metais federalinė valdžia patraukė ją atsakomybėn, kaltino 9 prasižengimuose, už ką jai gręsė 45 metų kalėjimas. Bet ji nenusigando. Nors jos advokatas Samuel Untermeyer patarė bent teismo metu susilaikyti nuo gimdymo kontrolės propagandos, kitaip—uždarys į kalėjimą.

"Aš nebijau kalėjimo",—ji greit atkirto. Kai advokatas priminė, kad jinai esanti prasižengusi federaliam įstatymui ir dėl to gali būt sunkiai nubausta, tai ji atsakė: tas įstatymas yra klaidingas ir jis turi būt panaikintas.

Teismas pripažino ją prasižengus ir uždarė kalėjiman. Bet neilgai kalėjime jai teko būti. Kilo didžiausiu protestų visoje šalyje. Sangerienė tada pamatė, kad jinai turi daug šalininkų, kurie privertė valdžią

ėjo Galagandras. Jaučia: kojos šiurpsta. Baisiai šiurpsta jos ir stingsta. Pasižiūrėjo, —ogi kojos raudonos, sakytum raudonais batais apautos. Išsigando gandras, bandė kojas sniegu nuplauti — vistiek raudonuoja.

Taip gandro kojos ir liko raudonos. Nei šilti balos vandenys, nei kaitri saulė jų nenubalina. Ir nemano jis daugiau žiemą varliauti...

nusileisti. Išėjusi iš kalėjimo ji dar su didesne energija ir pasiaukojimu visur aiškino, kad gimdymo kontrolei kelią pastojantis įstatymas turi būt atšauktas ir kad kongresas turi priimti naują įstatymą, gimdymo kontrolę legalizuoti.

Pasiryžimas viską nugali

Didžiulis Sangerienės pasiryžimas pralaužė pirmuosius ledus. 1937 metais Amerikos Medicininė Sąjunga (American Medical Association) nubalsavo pripažinti gimdymo kontrolės reikalingumą. Atsidarė jai platesnės veikimui durys. 1948 metais jos pastangomis buvo sušauktas pasaulinis suvažiavimas, kuriame dalyvavo atstovai iš 15 šalių. Ji tame suvažiavime įrodinėjo, kad gyventojų skaičiui visame pasaulyje smarkiai augant ir tuo pačiu sykiu skurdui didėjant, būtinai reikia gimdymo kontrolės, kad kiekviena šeima galėtų apsispręsti ir žinoti, kiek jinai gali vaikų išauklėti. Būtinai reikia suteikti pagalbą toms moterims, kurios dėl fizinio ar ekonominio neišgalėjimo galėtų susilaikyti nuo gimdymo. Netrukus ji nuvyko į Japoniją, Indiją ir dar vieną kitą šalį, ir visur gavo gražų pritarimą.

Šiuo metu sunkiai sirgdama, sanitorijos lovoje gulėdama, prisiminusi savo didžiulio darbo 50 metų sukaktį, Margareta Sangerienė spaudos reporteriams išsireiškė, kad šis darbas dar nėra užbaigtas, "dar mes turime daug ką padaryti", kadangi šiuo metu "tik vienas trečdalis viso pasaulio žmonių turi laisvę pasirinkti", kiek jų šeimos nori vaikų turėti, o virš 2 bilijonai žmonių dar to neturi, nes jie dar nežino, kaip gimdymą kontroliuoti. Todėl šis darbas turėtų būt žymiai paspartintas.

Margareta Sangerienė prisimena dabar, kiek ji pergyveno ir kiek nukentėjo. Jai teko sunkiai kovoti su valstybe, bažnyčia, mokykla, spauda, su fanatikais žmonėmis. Buvo keletą kartų areštuota, kalinta. Bet dabar jinai atsidususi patenkintai kalba, kad jos milžiniškas darbas jau duoda gerus vaisius.

Kodėl ji pradėjo šį sunkų darbą?

Prisimena ji tą laiką, kai jai teko dirbti kaip slaugei rytinėje New Yorko miesto dalyje, kur skurdžiausiai žmonės gyvena. Ji matė skurdžiai gyvenančias motinas, pagimdžiusias po 7, 8 ar 9 vaikus. Daugiausiai jos dreba iš baimės, kad tik nepaliktų neščios. Daugelis pasiduoda nelegalėms operacijoms, nuo kurių tenka dažnai daug nukentėti, o kitom net gyvastį prarasti. Kai kurios geria su cukrum maišytą terpatiną ir kitokius nuodus. Atsiranda net tokių, kurios laiptais žemyn krinta, kad iš neštumo išsilaisvintų.

Sunkiai atsidususi Sangerienė prisimena tą laiką, kai ji pradėjo gimdymo kontrolės darbą:

"Aš ir dabar jas matau, suvargusias, silpnutes, iškoštas moteris, metai iš metų neščias, kaip kokias automatines veisimosi mašinas. Šios vargšės moterys, verkdamos, maldaudamos, kalba: 'Prašau man pasakyti, Mrs. Sanger. Jūs žinote paslaptį, kaip vaikų neturėti. Prašau man pasakyti. Jeigu kitą vaiką turėsiu, aš tikrai mirsiu'.

Metai iš metų matydama tiek daug skurdo, nereikalingų mirčių ir suprasdama, kad niekas, nei daktaras, nei slaugė, niekas joms nepadeda, — sako Sangerienė, — nusitariau supažindinti moteris su jų kūnais, suteikti šiek tiek žinojimo apie apsisaugojimą, kad jos būtų išgelbėtos iš lytinės vergovės".

Margaretos tėvai augino vienuoliką vaikų. Tai ji prisižiūrėjo, kaip sunku didžiulę šeimą išauginti.

Turėjo Margareta nesmagumo ir su savo tėvu, Michael Higgins. Atrodė jis yra plačių pažiūrų, tačiau šiuo klausimu griežtai pasakė: "Margaret, mesk tą darbą". 1900 metais ji ištekėjo už architekto William Sanger. Pagimdė ji du berniuku ir mergaitę. Jos vyras tūlą laiką jai padėjo ir buvo nubaustas kalėjimu už platinimą "nelegalios literatūros", kurioje populiarizuojama gimdymo kontrolė. Vėliau jie divorsavosi. 1922 metais ji ištekėjo už vienos aliejaus kompanijos prezidento J. Noah H. Slee, su kuriuo ji gražiai sutarė ir kuris jai padėdavo įvairiuose darbuose. Bet jis mirė 1943 metais. Jos duktė Peggy, gavusi plaučių uždegimą, irgi dar jaunutė netikėtai mirė. Abu sūnūs puikiai išmokslinti — abu dak-

tarai, vienas gyvena New Yorke, kitas — Tucson, Arizona, arti savo motinos.

Pasižymėjo kaip rašytoja

Margareta Sangerienė gražiai pasižymėjo kaip sugabi agitatorė, organizatorė, žurnalistė-rašytoja. 1915 metais ji taipgi suorganizavo Amerikinę Gimdymo Kontrolės Sąjunga (American Birth Control League), redagavo jos organą "Birth Control Review", taipgi žurnalą "Women Rebel".

Svarbiausios jos parašytos knygos: **"The Case for Birth Control"** — 1917; **"Woman and the New Race"** — 1920; **"The Pivot of Civilization"** — 1922; **"Motherhood in Bondage"** — 1928; **"My Fight for Birth Control"** — 1931; **Margaret Sanger: An Authography"** — 1938.

"Darbas tebėra nebaigtas"

Paskutinėse gyvenimo dienose ši karžyginga moteris, kurią galime vadinti "gimdymo kontrolės močiute", trokšta ir toliau tęsti dar nebaigtą darbą. Ji mato savo krašte Jungtinėse Valstijose stoką naudingo gimdymo kontrolei reguliuoti įstatymo, kuriuo galėtų amerikiečių šeimos laisvai naudotis. Ji mato, kad čia tūkstančiai neščių moterų eina slaptai pas šundaktarius, kurie už didelius pinigus dažnai atima joms sveikatą ir net gyvybę. Ji stebisi, kodėl taip yra, kodėl civilizacijai pasiekus aukštą laipsnį, tebėra nenugalėtas senoviškas fanatizmas. Todėl ji ir sako: "Darbas tebėra nebaigtas".

Socialistinės valstybės, turinčios arti trečdalį viso pasaulio gyventojų, gimdymo kontrolės klausimu turi reikalingus įstatymus. Tam tikras skaičius ir kapitalistinių valstybių taipgi turi įsivedusios tam tikrus įstatymus. Japonijoje, pav., arti dviejų milijonų moterų kasmet legaliai klinikose gauna aborcijas, pasimokėdamos maždaug apie 11 dolerių už kiekvieną aborciją. Apie tūkstantis neščių moterų kasmet iš užsienio atvyksta Japonijon gauti aborcijas. Nemažai ir amerikiečių moterų Japonijoje pasinaudoja aborcijomis.

O prieš 50 metų, kai Margareta Sangerienė pradėjo gimdymo kontrolės darbą, dar nei viena pasaulyje valstybė neturėjo gimdymo kontrolės klausimu tinkamo įstatymo. Kaip mums amerikiečiams nesmagu, kai dabar arti pusės pasaulio valstybių turi tam tikrus gimdymo kontrolei reguliuoti įstatymus, o Jungtinėse Valstijose už tai yra griežtos pabaudos. Koks tai atsilikimas!

Bažnyčia priversta nusileisti

Gimdymo kontrolei daugiausia pirmiau priešinosi katalikų hierarchija. Kitos tikėjimo sektos taipgi tam nepritarė. Bet gyvenimas ir jų klaidingą nusistatymą sudaužė į dulkes.

Katalikiško universiteto Notre Dame teologijos profesorius kunigas J. A. O'Brien dabar pasakė: "Katalikai, protestantai ir žydai sutinka su šeimos planingumo tikslu, bet tik nesutinka su naudojimo priemonėmis". Popiežius Pijus XII 1951 m. jau pasisakė už gimdymo kontrolės reikalingumą ir patarė mokslininkams surasti tam reikalui tinkamas priemones.

Jungtinėse Tautose šis klausimas taipgi keliamas ir svarstomas, kaip padėti toms valstybėms, kuriose gyventojų skaičius smarkiai daugėja, o ekonominis gyvenimas eina skurdyn. Tai daugiausia paliečia Lotynų Ameriką, Afriką ir Aziją. Kapitalistinių šalių atstovai perša gimdymo kontrolės įvedimu tose šalyse sulaikyti aukštą gyventojų prieauglį. Socialistinių šalių atstovai siūlo dar geresnes tam priemones: eiti tuo klausimu daug toliau, naikinti skurdą, gerinti ekonominį žmonių gyvenimą, panaikinti išnaudojimą, kolonializmą, suteikti teisę visoms tautoms nepriklausomai gyventi.

Marksistai aiškina, kad vien su įvedimu gimdymo kontrolės nebus galima skurdo ir bado pasaulyje panaikinti. Kol darbo žmonių išnaudojimas viešpataus, skurdas ir badas bujos. Su kapitalistinės sistemos panaikinimu, kai visa ūkio ir pramonės gamyba bus suvisuomeninta, visi turtai bus lygiai panaudoti visai žmonijai, kai militarizmas bus sunaikintas, tada ir skurdas ir badas visame pasaulyje išnyks. Tada be skurdo ir vargo galės pasaulyje gyventi dar kita tiek žmonių.

Ji nebijojo mirti už laisvę

JANINA SINKŪNAITĖ

Tai buvo 1942 m. Kirove. Pas įgaliotinį evakuotųjų lietuvių reikalams užėjo smulkutė mergaitė. Užėjo ir paprašė pasiųsti ją į lietuviškąjį junginį. Aldonai Paškevičiūtei — taip vadinosi narsioji žemaitukė — buvo tik 16 metų. Pagal amžių į frontą jos siųsti nebuvo galima, bet ji taip atkakliai prašėsi, tvirtino norinti kovoti, kad įgaliotinė Marija Vasilauskaitė nusileido ir išrašė jai komandiruotę.

Po kiek laiko į Kirovą pradėjo ateiti laiškai — Aldona nepamiršo savo draugų, padėjusių jai patekti į lietuviškąjį junginį. Rašė ji Marijos Vasiliauskaitės vardu. Senoji revoliucionierė iki šiol išsaugojo Aldonos laiškų nuorašus. Skaitai iš širdies rašytas eilutes, ir, rodos, matai ją, mūsų tautos dukrą su šautuvu ant pečių, su krepšeliu, kuriame sudėti vaistai sužeistiesiems. Jos rankos tvarsto žaizdas, švino lietui lyjant ji rašo draugams. Aldona jaučia tėviškės artumą, veržte veržiasi į gimtąją žemę. Jos širdis dega kerštu už Tėvynę, už tėvus, už brolius!

Štai Aldonos žodžiai:

Sveiki, sveiki kiroviečiai!

Dėkui, dėkui, kad pasiuntėt mane į armiją. Aš jums negaliu aprašyti savo džiaugsmo... Nė sapne nesapnavau, kad aš ant savo pečių nešiosiu šautuvą ir kartu su savo broliais raudonarmiečiais eisiu tarnybą ir sargybą. Išmokau sanitarinį darbą — greit žaizdas perrišinėti.

Aš dabar esu ne ten, kur pirmiau buvau, bet arčiau tėviškės.

Greit greit aš atkeliausiu su savo broliais kariais ten, kur laukia senas Vilnius ir Gedimino pilis. Greit ten suplevėsuos raudona, skaisti kaip saulė vėliava. Aš dirbsiu, dirbsiu...

Dabar aš budžiu palapinėj, kur 27 ligoniai. Jau kelinta para nemiegu. Keturias naktis buvau patrulyje, o šiąnakt budžiu prie ligonių, bet niekis man. Fronte ne tiek reikės dirbti. Nors ir ištisas naktis nemiegočiau, kad tik daugiau galėčiau padėti frontui. Mano krūtinėj dega keršto ugnis. Man čia garbė kaip komjaunuolei, kad aš galiu tarnauti armijoj ir ant savo pečių nešti šautuvą ir sanitarinį krepšį. Aš žygiuoju į frontą kovoti ir mušti fašistų kartu su savo broliu Kostu. Aš esu pasiryžusi šventai kovoti ir atkeršyti fricams už brolių ir tėvelių iššudymą. Aš atiduosiu paskutines savo jėgas, kovosiu iki paskutinio kraujo lašo, bet nepasiduosiu žiauriam priešui į nelaisvę.

Iki greito pasimatymo tėviškėlėje!

Aldona, 1942. X. 8.

Patį pirmąjį savo laišką Aldona rašė dar būdama ne fronte. Vėliau jos laiškučiai pasipylė iš ten, kur gaudė patrankos, švilpė kulkos, vyko žūtbūtinė kova.

"Rašau laišką iš ten, kur laisvieji sakalai atlieka ugningus skridimus, kur švilpia galingieji vėjai katiušų.

Čia žaibingąją ugnį svaido judrieji mūsų tankai. Čia taip gera, taip šildo mielasis tėviškėlės artumas.

Čia mūsų broliai eina su priešu į kautynes ir ginasi mūs broliai lyg liūtai paleisti iš narvo už laisvės likimą. Mirti už laisvę nebijo niekas.

Mūsų broliai myli laisvę ir kovos už ją tol, kol krūtinėje plaks širdis ir rankoj laikysis ginklas.

Mūsų komjaunuoliai yra šventai atsidavę kovoti už laisvę...

...Ir mes laimėsime kovą, nežiūrint, kokia ji bebūtų sunki.

Likite sveiki, kiroviečiai, kol kas perrišinėju žaizdas broliams sužeistiesiems. Jeigu žūsiu, tai tegu palieka mano atminimas jums.

Fronto draugė

Aldona.

12. IV. 1943"

Ryšininkė Aldona Paškevičiūtė žuvo Kursko lanke. Ji žuvo už mūsų visų laisvę ir laimę. Ji buvo ir liko su mumis. Gedemino kalne šiandien šlama vėliava, ta pati, apie kurią rašė Aldona.

Kultūrinis Lietuvos suklestėjimas

VLADAS KAVOLIŪNAS

Tik tarybinės santvarkos dėka lietuvių nacionalinei kultūrai atsiskleidė neaprėpiami horizontai. Lietuvių tauta įžengė į audringą kultūrinės, dvasinės revoliucijos laikotarpį.

Kiekvienam darbo žmogui suteikta galimybė kultūringai praleisti savo laisvalaikį, kelti bendrą kultūrinį lygį. Niekuomet Lietuvoje nebuvo tiek įvairių kultūros-švietimo įstaigų, kiek jų yra dabar, niekad nebuvo taip gausiai leidžiamos knygos, žurnalai. Kiekvienam žmogui šiandien tapo prieinama spauda, knyga, radijas, kinas, visos meno vertybės, kurias gausinti skatina Komunistų partija.

Neregėtą suklestėjimą pasiekė liaudies menas, įvairūs meno saviveiklos žanrai ir ypač chorinis dainavimas.

Meninė saviveikla—tai stipri jėga, kurios tikslas—padėti ugdyti masių estetinį skonį, talentą, dvasiniai turtinti darbo žmonių vidaus pasaulį, suteikti jiems naujos energijos kuriant didingus ateities rūmus. Reikšminga meno saviveiklos ypatybė — visuomeniškai naudingo darbo derinimas su kultūringo laisvalaikio organizavimu. Saviveiklininkų armija, aktyviai dalyvaudama kūrybinime darbe, auklėdamasi tarybinio patriotizmo dvasia, savo koncertų, spektaklių, dailės darbų jautria, nuoširdžia ir vaizdžia menine kalba prabyla į žmonių protą, širdį, ugdydama ir puoselėdama juose emocinėmis priemonėmis kilniausius tautų draugystės, proletarinio internacionalizmo, kovos už taiką jausmus.

Respublikos darbo žmonės perima brolišką tautų tradicijas — su daina lydėti darbą, poilsį. Per 22 tarybinės santvarkos metus respublikos kolūkiuose ir tarybiniuose ūkiuose, pramonės įmonėse, mokyklose ir įstaigose susikūrė, vystėsi ir gausėjo saviveiklinių chorų, dramos ir liaudies šokių ratelių, kovingų meninių agitbrigadų, liaudies teatrų ir liaudies ansamblių bei mėgėjų orkestrų. Gražia meno saviveiklos masiškumo ir meistriškumo demonstracija virto 1960 metų Dainų šventė.

Pastaraisiais metais išaugo ir sustiprėjo daugelis saviveiklinių kolektyvų, pakilo jų meistriškumas. Geriausi saviveikliniai kolektyvai savo atlikimo meistriškumu pasiekė profesionalų lygį. Tai Vilniaus miesto geležinkelininkų kultūros rūmų vyrų choras (vadovas LTSR nusipelnęs artistas Adolfas Krogertas), Vilniaus V. Kapsuko v. Valstybinio universiteto dainų ir šokių liaudies ansamblis (vadovas A. Balčiūnas), Kauno Politechnikos instituto pučiamųjų orkestras (vadovas LTSR nusipelnęs artistas Č. Šidlauskas), kuris gruodžio 16 dieną atšventė savo kūrybinės veiklos penkiolikmetį, Vilniaus Liaudies ūkio tarybos vyrų ir moterų chorai (vadovas J. Vanagas).

Miestų kolektyvams savo kūrybiniu brandumu bei meistriškumu nenusileidžia rajonų, kaimo vietovių saviveiklininkai. Aukšto atlikimo lygio, kultūros yra pasiekę Pabradės kultūros namų estradinis ansamblis, Jurbarko rajono Šimkaičių kultūros namų mišrus choras, Ignalinos rajono Melagėnų kultūros namų kaimo kapela ir daugelis kitų kolektyvų.

Gausėja orkestrų, vyrų chorų skaičius. Jeigu prieš metus respublikoje buvo tik 9 vyrų chorai, tai per gana trumpą laikotarpį jų išaugo iki 80. Tokiam vyrų chorų augimo tempui teigiamą poveikį turėjo 1963 metais birželio mėnesio 27-30 dienomis įvykęs pirmasis respublikinis vyrų chorų sąskrydis, kuriame dalyvavo virš 2000 dainininkų — vyrų. Vis daugiau kolektyvų bando savo jėgas tokiuose sudėtinguose žanruose, kaip operetė, opera. Sėkmingai dirba Klaipėdos liaudies opera, kuri per trumpą savo gyvavimo laikotarpį pastatė tokias operas, kaip Dž. Verdi "Traviata", P. Čaikovskio "Eugenijus Onieginas", A. Klenickio "Prie Nemuno", P. Maskanji "Sodžiaus garbė" (Cavaleria rusticana). Šios liaudies operos įkūrėjas ir pirmasis jos dirigentas buvo jaunas talentingas muzikas Augustinas Kepenis. Šiuo metu operai vadovauja

R. Varnas. Kompozitoriaus J. Karnavičiaus operą "Gražina" pastatė Vilniaus mokytojų namų saviveiklinis kolektyvas. Statant šią operą kaip talentinga režisierė pasireiškė buvusi Akademinio operos ir baleto teatro solistė Vlada Mikštaitė.

Auganti meninės saviveiklos idėjinį-meninį lygį akivaizdžiai nusako įvairios apžiūros, sąskrydžiai, konkursai, festivaliai, draugystės bei dainų šventės ir kita.

Saviveiklininkų skaičius nūnai prašoka 250 tūkstančių, taigi kas dešimtas respublikos gyventojas yra meno saviveiklos dalyvis. Vien miestų ir rajonų dainų šventėse kasmet dalyvauja daugiau kaip 150 tūkstančių saviveiklininkų, o žiūrovų skaičius siekia arti milijono.

Išaugo visas būrys jaunų puikių, aukštai kvalifikuotų vadovų, specialistų, — chorvedžiai J. Šidlauskas, B. Mačikėnas, V. Urbanavičius, V. Pučinskas, A. Paulauskienė, choreografai A. Jurgelevičius, J. Pečiukonis, orkestro dirigentai V. Masionis, T. Saldauskas, liaudies ansamblio vadovai A. Balčiūnas, A. Vyžintas...

Meno saviveikla — tai darni, monoliti šeima, jungianti savyje įvairių profesijų ir įvairių tautybių žmones. Čia vienoje gretoje rikiuojasi darbininkai, inžinieriai, mokslininkai, studentai, kolūkiečiai. Antai per vyrų chorų sąskrydį šalia Vilniaus plastmasių gamyklos komunistinio darbo brigados brigadininko Jono Janulio stovėjo Joniškio rajono "Pergalės" kolūkio laukininkystės brigados brigadininkas Vladas Bilius, Panevėžio Statybos-remonto valdybos komunistinio darbo brigados darbininkas Zenonas Petraitis, Kauno Politechnikos instituto absolventas Vytautas Bukauskas ir kt.

Graži draugystė yra užsimezgusi tarp mūsų kompozitorių ir saviveiklininkų. Jeigu vos prieš 25 metus įžymusis lietuvių kompozitorius St. Šimkus skundėsi, kad nėra kam Lietuvoje plačiai dainuoti jo dainų, tai šiandieną ne tik jo dainos, bet ir sudėtingą klasiką plačiai dainuoja gausūs chorų kolektyviai. Glaudus ir draugiškas kompozitorių bendradarbiavimas su saviveiklininkais duoda gerų rezultatų abiem šalims: kyla abipusis meistriškumas, kompozitoriai tiesiogiai susipažįsta su saviveiklininkų kasdienybe, jų poreikiais, gyvenimu, ir nauju pulsu, naujomis varsomis suskamba kūriniai, kuriuos beregint išpopuliarina saviveikliniai kolektyvai.

Daugelis kompozitorių K. Kaveckas, J. Švedas, J. Karosas, J. Gaižauskas, B. Garbulskis, V. Laurušas, R. Žigaitis pastoviai šefuoja rajonų saviveiklininkus. Jie dažni svečiai kolūkiuose, tarybiniuose ūkiuose. Čia jie organizuoja ir praveda kūrybinius seminarus, suruošia atskaitinius-autorinius koncertus, teikia metodinę paramą, konsultuoja jaunuosius saviveiklinius kompozitorius.

Mūsų liaudis iš seno mėgsta dainas. Ištikimai, tarsi geriausias draugas, daina lydėjo lietuvį visą jo gyvenimą. Daina žadino, kėlė viltį, tikėjimą šviesesne ateitimi, geresniu gyvenimu. Juodakryžių kranklių draskyta, caro ochrankos smaugta ir gniuždyta, kaizerinių kareivių mindžiota, lietuviškųjų buržujų ignoruota, hitlerininkų ir jų pakalikų trypta daina lietuvio krūtinėje neužgeso, neišblėso, nepalūžo. Tik šiandieną lietuvių liaudis vietoj liūdnų dainų ir godų dainuoja linksmas, naujo turinio dainas. Darbo žmonės dabar dainose ir šokiuose šlovina laimingą gyvenimą, komunistinį darbą, kolektyviškumą, tautų draugystę, meilę tarybinei Tėvynei, taiką. Meno saviveiklos atliekamose programose vis plačiau atsispindi mūsų didžiosios epochos žygdarbiai.

Toks audringas meno saviveiklos išvystymas galimas tik esant socialistinei santvarkai, kada darbo žmogui nereikia drebėti dėl savo rytdienos, kada trumpėjant darbo dienai, jam lieka vis daugiau laisvo laiko, kurį jis sunaudoja kultūringai ir produktyviai turtindamas savo dvasinį pasaulį, keldamas intelektualinį lygį.

"Mes mylime grožį ir kuriame pačią gražiausią visuomenę žemėje,— sako N. Chruščiovas. — Bet mūsų požiūris į grožį kitoks, kaip kapitalistiniame pasaulyje. Žmogus gražus savo vidumi, savo protu, mūsų uždavinių didingumo supratimu, savo darbais, savo aktyviu dalyvavimu kovoje už komunizmo pastatymą. Štai kas puošia žmogų!" Formuoti tokį žmogų ir padeda milijonų saviveiklinė meninė kūryba.

"ŠVIESOS" TRISDEŠIMTMEČIUI

B. PRANSKUS-ŽALIONIS

Greitai bėga laikas. Ne taip, rodos, seniai, gyvendamas Maskvoje kartu su V. Kapsuku džiaugėmės, kad šalia mūsų redaguojamo "Priekalo" draugai revoliuciniai lietuviai darbininkai pradėjo leisti savo marksistinį žurnalą "Šviesą". O štai jau nuo tų dienų praslinko 30 metų. Ir kokių metų!

Šalia laikraščių ("Laisvės", "Vilnies") turėti žurnalą jau seniai pribrendęs reikalas. Tokio žurnalo stoką visą laiką jautė JAV pažangiųjų lietuvių darbininkų judėjimas. Jo reikšmę puikiai parodė 1916-1917 m. ėjusi "Naujoji gadynė". Ypač tokio žurnalo reikalingumą jautė literatūrinis to judėjimo baras. Nors laikraščiuose buvo gausiai spausdinama eilėraščių, vaizdelių ir apsakymų, tačiau sistematiškai organizuoti ir tvarkyti literatūrinį gyvenimą galėjo tik žurnalas.

Pradėjusi eiti 1934 m. "Šviesa" iš karto tapo tuo organizuojančiu centru, apie kurį susispietė visos geresnės literatūrinės JAV lietuvių darbininkų jėgos. Joje nuo pat leidimo pradžios bendradarbiavo poetai St. Jasilionis, Kaškaitis, Pr. Pakalniškis, vaizdelius bei apsakymus spausdino R. Mizara. Senas Vincas, A. Gilmanas, D. M. Šolomskas, I. Klevinskas-Rumboniškis ir kt. Ypač reikia pažymėti "Šviesoje" daug plačiau negu ligi tol buvo daroma laikraščiuose, pradėta vystyti literatūrinę kritiką. Bemaž kiekviename "Šviesos" numeryje buvo spausdinami reikšmingi R. Mizaros, V. Bovino, A. Petrikos, S. Jasilionio, P. Balsio ir kitų kritikos straipsniai, recenzijos ir aplamai rašiniai literatūros klausimais. "Šviesoje" gausiai bendradarbiavo ir proletariniai rašytojai iš kitų šalių — iš Kanados (V. Raila — Rl. Svyrūnėlis, A. Bizūnas— Miškų darbininkas ir kt.), iš tuometinės fašistinės Lietuvos komunistinio pogrindžio (A. Jasutis, A. Liepsnonis, J. Jurginis ir kiti). "Šviesa" tuo metu nemaža grožinės literatūros kūrinių persispausdindavo ir iš kitų pažangių literatūros leidinių — iš TSRS leidžiamų "Priekalo" bei "Raudonojo artojo", iš Lietuvoje leidžiamų "Už grotų", "Jaunimo", "Kultūros" ir kt., iš Vilniuje ėjusio almanacho "Varsnos" ir kt., supažindindama savo skaitytojus su gyvenusiais tose šalyse pažangiais rašytojais. Ypač plačiai šį supažindinimą su lietuvių rašytojais "Šviesa" išvystė nuo 1940 m., kai Lietuvoje buvo atkurta Tarybų valdžia ir ten literatūra pasuko tarybinės literatūros keliu.

Daug šaunaus darbo atliko "Šviesa" drauge su visa kita pažangiąja JAV lietuvių spauda visuose baruose, tame tarpe ir vystant proletarinę lietuvių literatūrą. Juo toliau, tuo labiau iškyla kaip vienas iš svarbiausių uždavinių — pradėti rašyti to atlikto darbo istoriją, kad jis liktų žinomas ir būsimoms lietuvių tautos kartoms. Garbingo "Šviesos" jubiliejaus proga man ypatingai norisi šitą reikalą pajudinti, nes juo toliau, tuo sunkiau ir sunkiau bus rinkti tai istorijai medžiagą.

Pastaraisiais metais aš esu pasišovęs parašyti nors ir trumpą proletarinės lietuvių literatūros, besivystančios JAV, apžvalgą ir čia susidūriau su daugybe kliūčių, kurias tik bendromis jėgomis galima būtų nugalėti. Pirmiausia — reikia sužinoti daugelio autorių, spausdinusių savo kūrinius įvairiais slapyvardžiais, tikrąsias pavardes. Nekalbant jau apie daugybę atsitiktinių, nedaug parašiusių autorių, bet net ir visos eilės svariau pasireiškusių autorių slapyvardžių ligi šiol man nepavyko atsekti. Tai, pvz., aktyvus "Kovos" poetas Klajūnas, autoriai pasirašinėję slapyvardžiais Šidaro brolis, J. Š-lis, E. Dri-tė, P. Keleivis, Adomo Jonukas, Pjautuvas, Raudonas juokas ir kt.

Dar sunkiau su nors ir pačiomis būtiniausiomis biografinėmis žiniomis apie JAV proletarinių lietuvių rašytojus. Draugų pagalba pavyko sužinoti, kad pavyzdžiui Saulės brolio slapyvardžiu pasirašinėjo Kazys Bizauskas, Keršto širdies — Vincas Rimkus, Lakštingalos vaiko — Antanas Marcinkevičius, J. Sakalo — Jurgis Jakas, K. S. Lietuvaitė — Katrė Sinkevičiūtė, Barabošius — Jonas Naudžius ir pan. Tačiau jokių žinių

apie jų gyvenimą, net ar jie gyvi, ar jau mirę lig šiol neturiu, nežinomi nei jų gimimo metai, kada atvyko į JAV, kada pradėjo rašyti ir spausdintis ir pan. Nėra žinių ir apie tokius autorius, savo metu gausiai bendradarbiavusius spaudoje, kaip J. Bendokaitis, J. Rėda, M. Kareiva, P. Krakaitis, St. Butkus ir kt.

Tarybų Lietuvoje buvo kilęs sumanymas paruošti ir išleisti užsienyje, pirmiausia JAV, gyvenusių pažangių lietuvių rašytojų ir poetų antologiją, bet kol kas nuo šio sumanymo tenka atsisakyti ir ne tiek dėl kūrybinės medžiagos stokos (jos galima būtų parinkti po periodinius leidinius, kurių komplektai yra Tarybų Lietuvos bibliotekose), kiek būtent dėl tų biografinių žinių stokos apie rašytojus, jų nuotraukų neturėjimo ir pan. Šių žinių stoka labai apsunkina ir straipsnių apie tuos rašytojus paruošimą Mažajai lietuviškai tarybinei enciklopedijai, "Lietuvių literatūros istorijai" ir kitiems leidiniams.

"Šviesos" jubiliejaus proga ir norėčiau kreiptis į visą pažangiąją JAV lietuvių visuomenę su prašymu padėti surinkti žinių tiek apie čia paminėtus autorius, tiek ir apie visus kitus draugus, dirbusius literatūrinį darbą. Būtų gera, kad "Šviesa" kaip literatūros žurnalas, įvestų savo puslapiuose specialų JAV lietuvių literatūros istorijos skyrelį, kuriame rinktų ir publikuotų žinias apie mūsų spaudos bendradarbius grožinės literatūros srityje. Visi asmenys, kurie asmeniškai pažinojo tuos autorius, turi apie juos žinių, atsiminimų, dokumentinės medžiagos, foto nuotraukų ir pan., turėtų visa tai prisiųsti "Šviesai" ir čia tą medžiagą publikuoti. Kitaip tokių žinių nepavyks surinkti ir tai bus labai didelis nuostolis mūsų literatūros istorijai.

Sveikindamas "Šviesą" su jos šauniu 30 metų jubiliejumi, noriu palinkėti jai kuo plačiau išvystyti šitą istorinės literatūrinės medžiagos rinkimo ir skelbimo darbą.

Vilnius

ĄŽUOLAS

Tarsi žmogus prie kelio stovi ąžuolas,
Dangun iškėlęs milžino rankas.
O po jomis linguoja jaunos atžalos,
Lyg būt vaikai, išbėgę į lankas.

Ąžuoliukus apglėbęs geras tėvas,
Apsaugo rudenį nuo vėtrų ir šalnų.
Pavasarį juos vedasi į žalią pievą,
Ir seka pasaką jo vaikiškų dienų...

Kaip šaknys jo, į žemę įsisiurbę,
Stiprybę sėmėsi ir žvilgesį plaukams...
Kasryt linksmai ant jo šakų paukščiukai ulba
Ir jam, ir žmogui, ir gimtiems laukams.

Plaštakės vakarais, lig soties prisiskraidę,
Nutūpę ilsisi jo lapuose žaliuos.
Prie jo liemens berniukas ir mergaitė
Klegės ir ginčysis ligi nakties gilios.

Galingas ąžuolas. Jam net žaibai nebaisūs,
Nei šaltos žiemos, nei rudenio lietus.
Kasmet jisai giles išbarsto — vaisių,
Nešiotą ir brandintą per metus.

Jis paberia lapus, o saulė auksą pažeria,
Ir vėjas garbanas kedena per naktis.
Jam metų daug. Daug matė senas ąžuolas,
Jį jau dažnai užkalbina nenuorama mirtis.

Greit vietoj jo išaugs lieknutės atžalos,
Jos gers vėl saulę ir lietaus lašus.
Augs vėl tvirtai, kaip tas galiūnas ąžuolas,
Augs jaunas ąžuolas į tave panašus.

Jonas Lapašinskas

SONETAS

Ilgai aš gyvenau tartum apakęs,
Be meilės įkvėpimo, be šviesos...
Ir prieš mane sušvito tavo akys,
Lyg ryto saulėj deimantai rasos.

Visa širdim, visa būtybe savo
Aš nujaučiau seniai: ateisi tu.
Tai man gegutė laimę pranašavo
Pavasarį tarp topolių aukštų.

Yra namai. Pažįstamas balkonas.
Ir tankiai man, praeinančiam gatve,
Vaidenas tavo tolimas šešėlis, —

Kambaryje, už lango, vazoj — gėlės,
Tik ką iš sodo, kvepiančios, raudonos,
Ir viskas, viskas primena tave.

Aleksys Churginas

Šitaip puikiai bręsta mūsų ateitis

HENRIKAS ZABULIS

Mokykla yra visuomenės ateitis. Kas šiandien sėdi mokyklos suole, rytoj bus kuriančiosios ir mąstančiosios visuomenės narys, o, gal būt, netgi vadovaus tam tikram visuomeninės kūrybos barui. Todėl kiekviena pažangi visuomenė visuomet labai daug dėmesio skiria mokyklai.

Savo ruožtu, visuomenės dėmesys mokyklai nėra koks nors visiškai savaimingas reiškinys. Mokykla, ypač ta, kuri ruošia specialistų kadrus, beveik visuomet gana tiksliai atspindi liaudies ūkio, kultūros, mokslo padėtį toje valstybėje, kurioje ji egzistuoja. Jeigu šalies ekonomika ir kultūra kyla, mokykla taip pat auga ir klesti, o jeigu atvirkščiai — mokykla merdi. Labai gražų pavyzdį mums pateikia Lietuvos tikrovė. "Šviesos" sukaktuvių proga verta palyginti skaičius, kuriuos mes turėjome, prieš trisdešimt metų. 1933 m. "Lietuvos aidas", tuometinis oficiozas, rašė: "Vis tik atrodo, kad mes švietimo srityje būsime priėję ribą, kurią toliau peržengti vargu įmanoma. Reikia skaitytis su esama nemalonia padėtimi ir surasti būdus šviesuomenės prieaugliui apriboti". Mums dabar labai juokingai atrodo ši buržuazinės valdžios baimė. Juk tuomet aukštoji mokykla Lietuvoje buvo atšventusi tiktai pirmąjį savo gyvenimo dešimtmetį. Visose aukštosiose mokyklose kartu paėmus buvo vos 4,800 studentų, įskaitant nemažą skaičių laisvųjų klausytojų. Tada Lietuva kiekvienai dešimčiai tūkstančių gyventojų turėjo vos 15 studentų, vadinasi, tai buvo be galo atsilikusi šalis. Deja, tuometinius Lietuvos vadovus gąsdino ne jų vadovaujamos valstybės atsilikimas, o jos tariamas perdidelis šviesumas. Šitokį paradoksą galima paaiškinti tik tuo, kad buržuazija Lietuvoje bijojo savo ateities. Todėl ji bijojo ir mokyklos. Iš tiesų, nuo 1933 m. aukštajai mokyklai buvo sudarytos tokios sąlygos, kad joje studentų skaičius nuolat mažėjo. Paskutiniaisiais buržuazijos valdymo metais studentų Lietuvoje buvo tik 3,990.

Dabar pažiūrėkime į šių dienų Lietuvą. Tarybų valdžia dar 1940 m. plačiai atvėrė aukštųjų mokyklų duris liaudies vaikams, nes užsimojo dideliam kūrybiniam darbui. Todėl jau tais metais studentų skaičius pašoko iki 5,690. Tai buvo neregėtas iki tol šuolis. Karo metai ir sunki vokiečių okupacija paliko sunkų pėdsaką ir mokyklai. Tačiau karui vos pasibaigus vėl buvo pilnos auditorijos jaunų, mokslo siekiančių žmonių.

Prisimenu, kaip sunkiomis pokario sąlygomis mes, maišeliais nešini, rinkomės iš kaimų, kas į Vilnių, o kas į Kauną, nes norėjom mokytis, o mokyklos mūsų laukė, nes sugriautam kraštui buvo reikalingi specialistai. Čia mes mokėmės ir kartu valėme apgriautas gatves, sodinom medelius, kurie dabar vešliai žaliuoja gražiuose mūsų miestų soduose. Prisimenu, kaip tuomet senajame Vilniaus universitete kalbėjo Antanas Bimba, atvykęs iš Amerikos. "Aš niekad netikėjau, kol pats nepamačiau,—sakė svečias, — kad Lietuva taip smarkiai sugriauta. Amerikos lietuviai manė, kad, parinkus ir atsiuntus aukų, Lietuva nesunkiai ir greiti atsigaus. Pamačius sugriovimus savo akimis, pasidarė aišku, kad aukomis gimtojo krašto neatstatysi". Lietuva, nežiūrint visko, greitai atsigavo. Ji atsigavo todėl, kad jai labai daug ir nesavanaudiškai padėjo tarybinės tautos. Per trumpą laiką karo pasekmės ekonomikoje buvo likviduotos, liaudies ūkis pradėjo sparčiai kilti. Užtenka pasakyti, kad 1962 m. respublikos pramonės bendroji produkcija 12 kartų prašoko prieškarinį lygį. Dabar kuriama stambi energetikos bazė, statybinių medžiagų pramonė, sukurtos kitos naujos pramonės šakos — mašinų, prietaisų gamybos, radiotechnikos, chemijos ir kt.

Kylant respublikos ekonomikai, labai greitai augo ir aukštoji mokykla. Kas penkeri metai studentų skaičius Lietuvoje padvigubėjo. 1945 m. buvo 5,700, 1950 m. — jau 11,400, o 1955 m. — 22,700. Šiuo metu

Lietuvoje mokosi 38,200 studentų, o virš 500 yra pasiųsta dar į kitų respublikų aukštąsias mokyklas. Jie mokosi Maskvoje, Leningrade, Kijeve, Charkove, Rygoje, Taline ir kitur. Vadinasi, šiuo metu mes turime beveik 10 kartų daugiau studentų, negu jų buvo Lietuvoje paskutiniaisiais buržuazijos valdymo metais. Proporcingai gyventojų skaičiui Lietuva dabar turi daugiau studentų negu JAV, o Prancūzija, Anglija, Vakarų Vokietija, Japonija, Italija, Suomija yra aplenktos keleriopai. Švediją — idealią buržuazinių proporcijų šalį — mes pralenkėme ir absoliučiu studentų skaičiumi. Šitoks augimas ne tik negąsdina mūsų, bet atvirkščiai — mes jaudinamės, kad vis dar mažai paruošiame spacialistų.

Reikia turėti omeny, kad specialistus ruošia ne vien aukštoji mokykla. Šiuo metu respublikos technikumuose mokosi 49,100 žmonių, t.y. 8 su puse karto daugiau, negu 1939 m. Vien šiais mokslo metais buvo priimta į aukštesniąsias mokyklas ir technikumus 25 tūkstančiai jaunimo. Štai kaip dabar atrodo ta riba, kurią toliau peržengti prieš trisdešimt metų buržuazijos vadeivoms atrodė vargu įmanoma. Mums nėra ribų, nes visiškai kitaip mes žiūrime į savo ateitį. Mūsų ateitis yra komunizmas, o komunizmas yra mokslas, tapęs kasdienine žmogaus veikla. Vadinasi, mums bus reikalingas, galima sakyti, neribotas specialistų skaičius.

Įdomu įvertinti, kuria kryptimi mes einame. Pirmuoju laikotarpiu po karo buvo sprendžiama kultūrinės revoliucijos problema. Atsilikusį ir buržuazijos apleistą kraštą reikėjo apšviesti. Mums trūko šviesuomenės, kurios taip bijojo buržuazija. Todėl tuo laiku ypač sparčiai augo mokyklos, ruošiančios kadrus įvairioms kultūros ir švietimo sritims. Buvo įsteigti du pedagoginiai institutai — vienas Vilniuje, o šiek tiek vėliau antras—Šiauliuose, smarkiai buvo išplėstas Vilniaus universitetas. Tačiau specialistų ruošimas materialinės gamybos sferai, nežiūrint žymių augimo tempų ir šioje srityje, tam tikrą laiką smarkiai atsiliko nuo gyvenimo poreikių. Augant pramonei, ypač didelis buvo inžinierių trūkumas. Todėl per pastaruosius penkerius metus priėmimas į inžinierines specialybes buvo labai smarkiai padidintas. Jeigu bendras studentų skaičius nuo 1959 m. respublikoje išaugo pusantro karto, tai Kauno Politechnikos institutas padidėjo 2 su puse karto. Šiandien tai yra stambiausia respublikos aukštoji mokykla, turinti 11,760 studentų. Tiesą sakant, tai iš esmės nebe viena aukštoji mokykla, o penkios. Kauno Politechnikos institutas turi savo skyrius ir fakultetus stambiausiuose respublikos miestuose—Vilniuje, Kaune, Klaipėdoje, Šiauliuose ir Panevėžyje. Vien tik Vilniaus filiale šiuo metu yra 2,160 studentų.

Planuojant specialistų parengimą atsižvelgiama ne vien į šių dienų poreikius, o žiūrima ir į didesnę perspektyvą. Stengiamasi įvertinti ateities gamybos poreikius. Turima galvoje, kad ateities gamyba gerokai pasikeis. Mechanizuojant ir automatizuojant gamybos procesus, galutinai išnyks nekvalifikuoto darbo formos. Eilinis darbininkas turės pasiekti maždaug techniko lygį. Be to, mechanizavus ir automatizavus gamybą, santykinis skaičius žmonių, užimtų betarpiškai gamybos sferoje, turėtų būti mažesnis (automatizuotai gamybai valdyti nereikės daug žmonių!). Tačiau labai smarkiai turės išaugti įvairūs konstruktorių biurai, laboratorijos ir kitos tyrimo įstaigos, kurios moksliškai tyrinės automatizuotos ir mechanizuotos gamybos tobulinimo klausimus. Reiškia išaugs mokslo vaidmuo gamyboje. Komunistų partijos programoje numatoma, kad mokslas turi tapti betarpiška gamybine jėga. Iš čia plaukia išvada, kad į materialinės gamybos sferą bus plačiai įtraukti ne vien inžinieriai ir technikai, bet ir teoretinio paruošimo žmonės. Ryšium su tuo kyla universiteto specialybių aktualumas. Todėl, greta Kauno Politechnikos instituto, greitai auga Vilniaus universitetas, kuriame šiuo metu mokosi 9,360 žmonių.

Žinoma, čia nereikėtų manyti, kad kitos specialybės yra visiškai užmirštamos. Respublika stengiasi paruošti sau visų reikalingų specialybių specialistus, be to, tiek, kiek jų reikia. Šiuo metu Lietuvoje ruošiama 125 specialybių studentai aukštosiose mokyklose, tame tarpe daug specialybių iš naujau-

sių technikos ir mokslo sričių, o technikumuose ruošiami 110 specialybių specialistai. Nuo šių metų pradėtas specialistų ruošimo kooperavimas su Latvija ir Estija. Tai atveria dar didesnes galimybes specialistų ruošimui išplėsti.

Žymus dėmesys yra skiriamas tiems žmonėms, kurie nori mokytis, nepasitraukdami nuo savo tiesioginio darbo. Šiam reikalui yra smarkiai plečiami aukštųjų mokyklų ir technikumų vakariniai ir neakivaizdiniai skyriai. Kaip jau buvo minėta, bendras studentų skaičius nuo 1959 m. išaugo 1,5 karto, o vakariniai skyriai 4 kartus, neakivaizdiniai — 1,7 karto. Technikumuose moksleivių skaičius nuo 1959 m. išaugo 2 kartus, o vakariniuose skyriuose — 4,7 karto, neakivaizdiniuose — 2,5 karto. Šiuo metu, neatsitraukdami nuo gamybos, aukštosiose mokyklose ir technikumuose mokosi 39,000 žmonių. Praktiškai paėmus tai reiškia, kad vargu, ar būtų galima rasti kolektyvą, fabriką ar įstaigą, kurio vienas ar kitas darbuotojas nesimokytų aukštojoje mokykloje ar technikume, tuo pačiu gerai vykdydamas gamybinius planus. Yra kolektyvų, iš kurių mokosi netgi gana didelis skaičius žmonių. Tuo atveju jiems yra steigiami konsultaciniai punktai, arba net atidaromi atitinkamų mokyklų filialai. Pavyzdžiui, pernai technikumų filialai buvo atidaryti prie 13 įmonių.

Lietuva šiuo metu pagrįstai gali būti vadinama respublika pastoliuose. Visur vyksta didelės statybos. Kyla naujų fabrikų korpusai, auga gyvenamieji namai. Per keletą metų pasikeičia ištisi miestų kvartalai. Šiam judriam komunizmo statybos darbui reikia jaunų, statančių jėgų. Juos respublikai teikia aukštosios mokyklos ir technikumai. Todėl galima drąsiai tvirtinti, kad šiose mokyklose formuojasi mūsų ateitis. Graži ir veržli ateitis.

MINTIES KIBIRKŠTIS NEGESTA

A. LIEPSNONIS

Turiu būt dėkingas istorikui M. Pokrovskiui, 1930 m. perskaičiau Amerikos pažangiųjų lietuvių išleistą jo knygą "Rusijos istorijos bruožai". Kiti istorikai man piršo karalius, kunigaikščius. O Pokrovskis man įrodė: žemę suka masės, istorijos dirvą išarė ir užsėjo masės. Skaitytojai tokia medžiaga itin domisi. Ją iškasęs iš archyvų, spausdinau laikraštyje straipsnius. Bet vis randu įdomių, dar iš pelenų neiškastų, žiburių. Atverčiu pageltusius puslapius. Kaip kalnas, prieš mane iškyla Karolis Požėla. 1924 metai. Jis Kaune. Bet gatvėje negalima ištarti žodžio, nušviečiančio ateitį, džiuginančio liaudį. Kartą jis su K. Matulaityte aptarė kovos klausimus Mickevičiaus slėnyje. Slėnyje ne tik lakštingalos suokė. Slėnyje ir kulkos zvimbėdavo. Tos kulkos artėjo ir į Karolio krūtinę. Todėl jis draugei išsitarė: "Žinok, sugaus mane ir čia sušaudys. Daug ko iš mūsų gal laukia toks galas... Eikime iš čia... Nenoriu tavęs graudinti ir gąsdinti.

1926 m. pradžia. K. Požėlą įmetė į Kauno kalėjimą. Kamera. Joje 20 draugų. Apie ką čia galvojo Karolis? Apie savo sveikatą? Ne, jis mąstė apie saulę. Saulė užtekės. Bet kaip įrodyti? Jis įrodinėjo filosofijos veikalu "Anti-Diuringu": perskaito abzacą ir populiariškiau draugams — savo klausytojams — aiškina kurį nors mokslinį teiginį. Visi įdėmiai klausosi.

Apie Kazį Labutį daug girdėjau kalėjime. O dokumentai man šnibžda: tai darbininkas-metalistas. Jis dalyvavo 1905 m. revoliucijoje. 1926 m. kelis kartus kalėjo... Perversmas. Jį nubaudė kalėti iki gyvos galvos. Bet jis tvirtai tikėjo, kad mūrai jo nepalaidos — liaudis išvaduos.

O, kokie buvo jautrūs tie draugai, kuriuos atplėšė nuo laukų, nuo Nemuno krantų! Tatai pajutau iš pirmo žvilgsnio, patekęs į mūro pasaulį. Štai 1933 m. lapkričio mėn. Zarasų politinės kalinės man rašė: "Sunku priprasti pusbadžiu gyventi. Kai ilgiau pasėdėsi, apetitas sumažės. Kalėjimo daviniu nepragyvensi...

Perduok savo mamai linkėjimus. Kaip ji gyvena? Kai sėdėsi su daug žinančiais ir suprantančiais draugais, nebus taip nuobodu. Jie padės tau literatūriškai. Bus laiko... Galėsi rašyti ir išsiųsti savo kūrinius...

Politiniai kaliniai yra nusistatę: neina vainikų pinti, pančių kaustyti, dirbti į raštinę. Tu turėsi atsisakyti dirbti raštinėje.

Iš pradžių mūsų namiškiai lyg nesuprato mūsų tikslų... Bet pagaliau pradeda įsitikinti, kad teisybė mūsų pusėje. Gavome Jūsų eilėraščius. Jie mums patiko..."

Jos parašė gan įdomius bent 3 laiškus. Sunaikinau. Daug laiškų teko parašyti į kitas kameras Kauno kalėjime, kai vykdžiau kolektyvo komiteto nario pareigą. Tai buvo 1936 metais. Iš daugelio kamerų suplaukdavo įdomiausias "paštas". Ką kitiems tekdavo rašyti? Ne, kaip suėmė, ar kas nors neišdavė, ar nemušė. Na, morališkai paguodi, kaip reikia kalėjime laikytis. Pasirašydavau Kind slapyvardžiu. O draugų laiškai — tai ko ne poema: juose atsispindi kovotojo kovinis patosas, optimizmas, meilė Lietuvai, nors Lietuva politiniui kaliniui buvo aptemdyta grotų šešėliais, mūrais, juodžiausiais debesimis. Dabar mokslininkai iš tokių laiškų surikiuoja istorijos veikalui temas, mintis, ryškiai bylojančias apie Lietuvos darbo žmonių didvyriškumą, viltį.

Dingo ir tie laiškai, kuriuos rašiau rašytojams, kol buvau nesuimtas. Šit Kauno Centrinėj Bibliotekoje Liudo Giros archyve radau savo du laiškus. 1930 m. sausio mėnesį poetui iš Zarasų rašiau: "...Knygų negaliu įsigyti. O man reikia daug skaityti, nes pats noriu rašinėti ir šį tą esu parašęs... Šiandien Lietuvoje yra daug "poetų". Bet kūrinių maža, iš kurių galima būtų pasimokyti. Ir ko verta poezija, atspausdinta daugelyje laikraščių. Dabar jauni rašytojai labiau pradeda domėtis proza. Proza mūsų spaudoje daug geresnė už poeziją, nes joje labiau pasireiškia realizmas..." Nežinau, koki įspūdį Liudui Girai padarė jaunuolio žodžiai. Tuomet poetas dar žavėjosi reakcija. Jis tik 1937 metais pakrypo į pažangiųjų pusę.

1936 m. patys įžymieji rašytojai susispietė apie žurnalą "Literatūrą". Jų kūrybą išsamiai ir teigiamai įvertinau recenzijoje. Ji tilpo Kauno politinių kalinių žurnalo "Kovotojo" dviejuose numeriuose. 1937 metais šią recenziją perspausdino "Šviesa". Pasirašiau A. Liuniečio slapyvardžiu. Be to, šią recenziją slaptai pasiunčiau "Literatūros" redakcijai. Dabar šią medžiagą saugo Kauno Respublikinė Biblioteka. Rašytojams iš Kauno kalėjimo 1936 metų rugsėjo mėn. rašiau: "Siunčiu recenziją apie "Literatūros" 1 Nr.... Gal būt, kai kurių rašytojų nedavertinau arba suklydau. Bet, manau, kad man tai bus atleista. Nes autorius išplėštas iš gatvės, išplėštas iš gyvenimo ir pro sukaustytą langą žiūri į tą aikštę, kur liepsnoja kova prieš fašizmą. Manau, kad rašytojams bus įdomu sužinoti, kaip politiniai kaliniai-anti-fašistai sutiko "Literatūrą"? Kaip pasirodė žinia apie "Literatūrą", tai kilo mintis: ar tai nebus žurnalas liaudies fronto dvasia?

Pirmas numeris pakliuvo į mūsų rankas. Vienas draugų skaito. Visa kamera klausosi. Iš pradžių kamavo baimė: ar neapvils? Tačiau perskaityti keli sakiniai pagimdė politinių kalinių širdyje d ž i a u g s m o ugnį. Džiaugsmingai buvo palydėtas "Kritinio realizmo keliu", "Mano kaimas", eilėraščiai ir kt. Taip "Literatūrą" įvertino politiniai kaliniai — darbininkai ir valstiečiai, mokiniai ir studentai, komunistai ir socaldemokratai...

Politiniai kaliniai, skusdami bulves kalėjimo kieme, kalba apie "Literatūrą": apie Krėvės "Vertimus ir vertėjus", apie eilėraščius: Ką Anglickis, S. Nėris ir Šimkus eilėraščiuose vaizduoja? Vertimo "Karalius Iveto" tipą jie rado Lietuvoje... (eilėraštis demaskavo Smetoną su užuomina apie karalių. — **A. L.**).

Jau buvau parašęs recenziją apie "Literatūrą". Perskaitau ją fabriko darbininkui, kuris nubaustas 8 metams. Aš buvau parašęs: "Krėvė nedaro žygio į naują prieaušrį". Jis sako, kad tai tvirtinti neteisinga. Apie S. Nėrį buvau pažymėjęs: "Ji vis klausia. Tačiau poetas turi ne tik klausti, bet ir atsakyti". Tokią pastabą jis laiko per aštrią. Jis sako: "Salomėjai Nėriai galima patarti, padėti, bet ne pulti". Aš šias klaidas ištaisiau... Parašiau iš naujo

Iš antro numerio labai patiko Krėvės atsakymas... ("Lietuvos Aidui"). Vienas kalvis, mėgstąs muziką, šypsodamasis pasakė: "Gorkiškai". Be abejo, mūsų kalėjimo žurnale apie antrą numerį irgi bus parašyta. Pirmasis numeris perėjo per 200 rankų. Jūs pageidaujate skaitytojų nuomonės. Vienas politkalinys man sako: "Reikia pranešti redakcijai, kad formatas mūsų, nelegaliomis sąlygomis, nepatogus". Linkiu ir toliau antifašistiniu plūgu draskyti reakcijos velėną. Širdingi linkėjimai nuo kalėjimo skaitytojų politkalinių! Pro grotas širdingai spaudžiu dešines! A. Liūnietis".

Šis laiškas liudija, kad tie skaitytojai savo literatūrinėmis pažiūromis sugebėjo priartėti prie tų išvadų, prie tų apibendrinimų, kuriuos nūdien daro lietuvių literatūrinis mokslas. Kauno Centrinė Biblioteka saugo tą mano laišką. Iš šių dokumentų išryškėja: Kauno politkalinių žurnalo "Kovotojo" 1936 metų 1 nr. redagavo V. Lieponis ir K. Petrikas, o kitus 4 numerius ("Kovotojo" 2—5 (15) num.) teko man suredaguoti.

Iš pradžių man talkininkavo redkolegijos narys Š. Šadevičius. Jį išvežė į Šiaulius. Taigi "Kovotojo" 4 ir 5 numerį teko vienam redaguoti. Net šiandien nuostabu: kaip tomis sunkiomis sąlygomis per vienerius metus teko išleisti to žurnalo penkis numerius! O jo vieno numerio formatas dukart didesnis negu nūdieninis amerikinis žurnalas "Šviesa". Visus to žurnalo numerius 1937 metais redagavo rašytojas A. Guzevičius. Dabar iš tų dokumentų-perlų gimsta mokslininkų, rašytojų knygos, studentų diplominiai darbai.

1963-V-16 d., Kaunas.

MIŠKE

JONAS AVYŽIUS

Apsakymas

— Nespausk piūklo, Mikeli. — Ksaveras primerkė vieną akį, tarsi norėdamas geriau įžiūrėti, kiek likę tabako pypkėje, kuri supasi į taktą pakibusi ant apatinės lūpos, ir laisvąja ranka nusišnypščia nosį. — Kas tau yra, Mikeli? Kai išėjai užkuriom, tu lyg nebe tas... Nesusigiedate su Aldona?

— Koks malonumas žiemą dirbti miške! — šūkteli Mikelis, lyg niekas jam daugiau nerūpėtų, kaip tos ištekinės pušys, įsibridusios snieguotuose kadugynuose. —Atsikvėpk iš visos krūtinės, Ksaverai. Ar tau tas sakų, dūmų ir piūvenų kvapas neprimena vaikystės, kada tėvas pradėjo mudu imti kartu su savimi į mišką? Ar tu nejauti burnoje sušalusių lašinių skonio, ar neužuodi anų laikų duonos kvapo?

— Taip, taip...— Ksaveras pritariančiai linksi, bet jo galvoje visiškai ne tas. — Tu kantrus vaikinas, Mikeli, tačiau jeigu kasdien namuose toks pragaras, kaip kaimynai pasakoja, tai ir kantrybei vieną kartą turi ateiti galas.

Mikelis atleidžia piūklą. Metalas uždainuoja linksmiau žvangėdamas, o plieniniai dantys šaiposi prieš vidurdienio saulutę ir jau nebe taip pusto baltas piūvenas ant baltesnio sniego.

— Aldona — auksinė moteris, — Mikelio balsas šiurkštus, neleidžiantis prieštarauti. — Jeigu ne uošvis, per tuos dvejus metus mudu nebūtume nė karto susibarę.

— Ko gi reikia tam seniui iš tavęs.— Ksaveras kilsteli galvą ir sviedžia lyg akmenį į sukumpusią kreivakoję figūrą, kuri su kirviu rankose šokinėja apie nuleistos pušies viršūnę.

— Ar aš žinau? Pagaliau ar visada žmogus daro blogą todėl, kad reikia?

— Jis tave užpiaus, — piktai sako Ksaveras.— Jis sugriaus jūsų gyvenimą. Tau reikia ką nors daryti.

Mikelis bejėgiškai gūžteli pečiais.

— Žinai ką? Ateikite pas mus gyventi.

— Ne, — Mikelis purto galvą. — Aldona su tuo niekuomet nesutiks. Tu nepažįsti jos.

— Ponia ambicija! — Ksaveras užsimiršęs taip spiauna visa burna, kad pypkė nulekia į sniegą. — Kvailystė! Tu pažiūrėk į jį, koks jis dar žaliukas. Matai, kaip kapoja šakas, lyg kokius šiaudelius? Mažiausiai dar dvidešimt metų gyvens, jeigu neištiks kokia nelaimė...

Mikelis pakreipia galvą, jo žvilgsnis nuslysta pušies kamienu aukštyn. Mėlynas dangus nuklotas šakomis. Kvepia sakais ir sušalusia duona. Nuo to kvapo staiga

viskas ima suktis aplinkui, ir Mikelis kietai įsikimba į skerspiūvio rankeną, tarsi bijodamas, kad nematomas ratas nenublokštų jo į kitą girios pakraštį.

— Nespausk piūklo, — pyksta Ksaveras.

Bet jis negirdi brolio. Jo širdis pilna kažkokio laukimo, artėjančio išsilaisvinimo džiaugsmo. Likimas jam skuba į pagalbą ir moja žemyn svyrančia pušies viršūne, šnabždėdamas: "Jis negyvens dvidešimt metų, Mikeli. Nelaimė čia pat. Jau suskaitytos minutės, sekundės ir akimirkos."

— Nespausk, sakau. — Ksaveras žiūri į piūvį, kuris pamažėl žiojasi, tartum padrąsinančiai šypsodamasis, ir jo veide tokia išraiška, lyg be jų dviejų nieko daugiau netoliese nebūtų.

Mikelis staiga suvokia, kad jiedu su broliu galvoja apie tą patį. Jo akys netikėtai įsisiurbia į kreivakojį senį, kuris dabar stovi nugara į piaunamą pušį ir degasi cigaretę. Jo didelė galva ilgomis atlėpusiomis ausimis primena avikailine kepure pridengtą puodą. Bet šį vaizdą ūmai uždengia kūdikio galvytė, jo sūnelio, jo mylimiausio vaiko galvytė, kuri visu kuo taip panaši į senelio galvą, jog atrodo tartum būtų maža kopija.

— Bē-ē-ēk! — išgastingas staugimas išsiveržia iš Mikelio krūtinės. — Bē-ē-ēk, užmu-u-š!

Senis atsigręžia, pašoksta. Nuo staigaus judesio kepurė nusirita ant sniego. O pušis švelniai kresteli žaliąsias garbanas ir, šnibždėdama maldą už savo budelius, triukšmingai griūva į kadugyną.

Prie nuogo kelmo guli numestas piūklas. Iš sniego kyšo kirvio kotas. Du žvilgsniai nekantriai braunasi pro susipynusias šakas. Ieško. Ir atranda: po išdžiūvusia šaka guli prismeigta avikailinė. Per pakaušį. Tik atverstų ausų galiukai su raišteliais iš sniego bekyšo. O prie pat viršūnės stovi uošvis, šaukia visa gerkle:

— Pasigailėkit, mieli žmonės! Gal jūs neturite tokio žento, kuris norėtų jus užmušti? Tad pažiūrėkit į žmogžudį. Ar gi mano duktė tebuvo verta tokio žmogaus?

— Taip, taip. . .— murma Ksaveras, priekaištingai pažvelgęs į brolį.

— Jis gyvena mano namuose kaip dievo užantyje, — šūkauja senis, ieškodamas kepurės. — Bet jam vietos per maža. Jis nori vienas viską užvaldyti. Žiūrėkit, žiūrėkit, ką jis padarė su mano kepure. Jis galėjo taip padaryti ir su manimi. Būkite liudininkais, gerieji žmonės, ir jeigu aš nemirsiu savo mirtimi, neieškokite kaltininko.

Senio akyse šokinėja pikti kipšiukai, bet Mikeliui linksma, labai linksma. Jis nežino iš kur tas linksmumas, tačiau negali susivaldyti neatšovęs atgal:

— Nebijok, savo mirtimi mirsi, uošvi. Pasiutę žmonės visada ilgai gyvena.— Ir juokiasi juokiasi lyg kvailys, geležėlę radęs.

Paaiškinimas ir atsiprašymas

Tai štai ir padidintas jubiliejinis "Šviesos" numeris. Jis turi 64 puslapius. Jame, kaip matote, telpa gana daug gerų, gražių raštų. Buvo stengtasi padaryti jį kuo įvairiausiu. Apie tai, kiek tas užmojis redakcijai pavyko, paliekame patiems skaitytojams spręsti.

Bet ne viską, ką gavome šiam padidintam numeriui, galėjome sudėti. Daug taip pat labai gražios ir vertingos medžiagos negalėjo sutilpti. Ir už tai nuoširdžiausiai atsiprašome tų straipsnių bei eilėraščių autorius. Jūsų raštai, draugai, nepražus neišvydę dienos šviesos. Mes visus šiuos 1964 metus vadiname "Šviesos" jubiliejiniais metais. Be šio padidinto numerio išeis dar trys reguliaraus dydžio numeriai. Tad juose ir tilps jūsų raštai, negalėję patekti į šį numerį. Visiems bendradarbiams eina lygi, nuoširdi redakcijos padėka.

Kai nusitarėme leisti jubiliejinį padidintą numerį, nesitikėjome, kad susilauksime tokio puikaus atsiliepimo, ypač atsiliepimo iš Lietuvos rašytojų bei poetų. Už tai mūsų didžiausias padėkos žodis eina mielajam draugui Antanui Vaivutskui, kuris taip puikiai suverbavo Lietuvoje mūsų bendradarbius.

Klaidos atitaisymas

Praėjusių metų "Šviesos" paskutiniame numeryje gerbiamojo dr. A. Petrikos puikus straipsnis "Birutė — istorinė asmenybė ar legenda" išėjo su dviemis skiltimis sukeistomis. 101-am pusl. esanti pirmoji skiltis turėjo būti antroji, o antroji — pirmoji. Klaida įvyko spausdinant. Labai atsiprašome straipsnio autorių.